Vena Lok Prabodhan Shikshan Sanstha Hinganghat's

SHRI SAIBABA LOK PRABODHAN ARTS COLLEGE, WADNER

Th-Hinganghat, Dist- Wardha

Research Papers Published in UGC Care (Print)

Academic Year

2018-19

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi / Hindi Part - II

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

VOLUME - VII, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2018
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	झड-झिंबड: एक परीक्षण प्रा. डॉ. मधुकर बैकरे	६९-७३
१४	आजची आव्हाने आणि महात्मा बसवेश्वरांच्या तत्त्वज्ञानाची प्रस्तुतता डॉ. उद्धव न. कांबळे	७४-७७
१५	महिलांचे सबलीकरण आणि विकास प्रा. डॉ. देशमुख आर. के.	७८-८४
१६	शोध कवितेच्या निर्मितीप्रक्रियेचा डॉ. कैलास सुदामराव वानखडे	८५-८७
१७	मागणी व पुरवठा एक चिकित्सक अभ्यासक प्राँ. टाकोळे दत्तू लक्ष्मण	८८-९०
१८	नांदेड जिल्ह्यातील आंबेडकरी पत्रकारिता : ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. महेंद्र यादवराव धनसावंत डॉ. प्रकाश वाघमारे	९१-९४
१९	मराठवाड्यातील दलित कथेचे वेगळेपण : एक अवलोकन प्रा. कांबळे डी. आर.	९५-९८
२०	कुसुमाग्रजांच्या प्रेमकवितेतील ध्येयवाद डॉ. प्रवीण कारंजकर	९९-१०४
२१	बालकाचा शिक्षणाचा अधिकार व राष्ट्रीय बाल नीती डॉ. प्रा. जयश्री देशमुख	१०५-१०८
२२	शिक्षक - प्रशिक्षकांचे ताण - तणाव व्यवस्थापण एक अभ्यास विद्या आनंदराव शिंदे	१०९-११४
२३	नंदुरबार व धुळे जिल्ह्यातील आदिवासी व बिगर आदिवासी शहरी विद्यार्थांच्या दमश्वास या शारीरिक गामक क्षमतेचा तुलनात्मक अभ्यास डॉ. विजय आधार पाटील श्री. प्रमोद जाधव पाटील	११५-१२२
२४	सैनिकी शाळा आणि सद्यस्थितीतील सैनिकी शिक्षणाची गरज दत्तात्रय महादु पडघान	१२३-१२६

VOLUME - VII, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2018
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 -IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

२०. कुसूमाग्रजांच्या प्रेमकवितेतील ध्येयवाद

डॉ. प्रवीण कारंजकर
लोकप्रबोध कला महाविद्यालय वडनेर, हिंगणघाट, जि. वर्धा.

कुसूमाग्रजांनी कविता लेखनात प्रारंभ केला ... स्वप्नमय प्रेमाच्या वातावरणात धुंद झाला. खुद कुसूमाग्रजांचे काव्य या ... नवजूलीच्याचे काव्य त्यातील प्रणय क्षणांचे एक झाले ... ेषायक संकेतांना ... ग. यातील एक विषयप्रेम — ... ती होता या वेळी ... त्यामुळ साहजीकच त्यानाही प्रीतीची ओढ होती. प्रेमविषयची अनन्यता व्यक्त ...

विष्णू वामन ... समीक्षक होते. ... लोकनिष्ठ जाणीव असणारे मराठीतले ... ानले जातात. ... मंदिरातील ... रत्न असे त्यांचे वर्णन करतात. वि. स. ... ठी साहित्यात ... पुरस्कार ... होते. यांचा जन्म दिवस २७ फेब्रुवारी हा 'म ... ोजी शिरवाडकरांच्या ...

... कठोर टिका केली, 'साहित्यिकाने ... बांधिलकी मानली ... बरोबरच त्यांनी ... लिहिली ... हाताळले. ... ना साहि ... जसापेक्ष असून ... तीतील लेखक ... साहित्याची ...

... लेखनसापेक्ष आणि समाजसापेक्ष ... कुसुमाग्रज महत्त्व देतात. कुसु... नव्हे ... मानवनिर्मित ... साहित्य ... साहित्याला ... नसू ... त्यांचे साहित्यचिंतन संकलित ... आहे. ... द मात्र अजरामर ठरतात. शब्दाच्या या शक्तींचा उपयोग ... देशोदेशातील अंतर या शब्दानेच कमी होते आणि युगायुगाची साथ ...

ISSN 2349-1027
UGC Approved International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved & Peer Reviewed Research Journal)

Year - V, Issue - X, Vol. - VI

Impact Factor 3.47 (GRIFI)

Feb. 2018 To July 2018

EDITOR IN CHIEF

Dr. Nilam Chhangani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
14	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक आणि आर्थिक विचार **डॉ. निलम छंगाणी**	51
15	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे आर्थिक विचार **डॉ. विठ्ठल घिनमिने**	56
16	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिलांच्या आर्थिक विकासात योगदान **राजेश हरीभाऊ माथुरकर**	60
17	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि राजकीय आंदोलने **व्यंकट इरवंतराव पाटील**	63
18	The Social and Educational Contribution of Dr. Panjabrao Deshmukh **Dr. Milind D. Tayade**	67
19	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची स्त्रियांच्या विकासातील भूमिका **डॉ. सुनिता ज्ञानेश्वर सावरकर**	71
20	डॉ. पंजाबराव देशमुख व कर्ज लवाद बिल **डॉ. प्रदीप येवले**	74
21	विदर्भात ज्ञानगंगा आणणारा आधुनिक भगिरथ **डॉ. किरण प्रभाकर वाघमारे**	77
22	डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख- एक विकासाभिमुख लोकनेता **डॉ. अरुण पांडूरंगजी चांदूरकर**	81
23	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा कृषकांचा चौदा कलमी कार्यक्रम **डॉ. संजय मारोतीराव मुंडकर**	84

IMPACT FACTOR 3.47
ISSN 2349-1027
Indo Western Researchers (IWR)
Issue : X, Vol. VI
Feb. 2018 To July 2018
www.irasg.com

Research Paper 15 Economics

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे आर्थिक विचार

डॉ. विठ्ठल धिनमिने
श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, जि. वर्धा (महाराष्ट्र) भारत

प्रस्तावना :

भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार आणि दलित साहीत्याचा प्रेरणास्त्रोत डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर अर्थशास्त्रज्ञ, कायदेतज्ञ, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र आणि मानववंशशास्त्र अशा अनेक शास्त्रामध्ये बहुमोल कामगिरी बजावीणारे एकमेव अद्वितीय व्यक्तीमत्व भारताचे पहीले कायदामंत्री अर्थशास्त्र विषयामध्ये विदेशातून पदवी घेणारे ते पहीले भारतीय होते. सन १९१५ मध्ये अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापिठातून एम.ए. अर्थशास्त्र ही पदवी प्राप्त केली. त्यासाठी त्यांना प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ प्रो. सेलीगमन यांचे मार्गदर्शन लाभले. या पदवीला त्यांनी 'अॅडमिनीस्ट्रेशन अॅन्ड फायनान्स ऑफ ईस्ट इंडिया कंपनी' हा शोध प्रबंध लिहीला. सन १९२३ मध्ये 'दि प्रॉब्लेम ऑफ रूपी:इट्स ओरिजीन अॅन्ड सोल्युशन' हा ग्रंथ प्रकाशित केला. सन १९२५ मध्ये 'इव्होल्युशन ऑफ प्रोव्हिन्शियल फायनान्स अॅन्ड सोल्युशन' असे तीन अर्थशास्त्रीय ग्रंथ त्यांनी लिहीले.

अर्थशास्त्राच्या अभ्यासासाठी इतकी कुशाग्र व चिकित्सक बुद्धी असुनही डॉ. आंबेडकर अर्थशास्त्राकडून विधी, राजकारण समाजकरण या बाबीकडे वळल्यामुळे त्यांना अर्थशास्त्रीय बाजू विकसित करायला वेळ मिळाला नाही. साहजिकच एक कायदेपंडीत घटनातज्ञ, थोर समाज सुधारक आणि दलीताचे व वंचिताचे कैवारी म्हणून जेवढी मान्यता मिळाली तेवढी मान्यता त्यांच्यामधील अर्थशास्त्रज्ञाला मिळाली नाही. अर्थशास्त्राचे लिखान करताना त्यांनी देशातील आर्थिक प्रश्नाबरोबर भारतातील शेतीविषयक प्रश्न सिंचन व वतन हक्काचे कायदे, कामगारांचे हक्क याविषयी विपुल लेखन केले असून हे प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न सुद्धा केला.

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार विशद करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे यामध्ये

१) ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि अर्थनीती :-

डॉ. आंबेडकरांनी १९१५ मध्ये 'ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि वित्त' याबर एम.ए. अर्थशास्त्राच्या पदवीसाठी शोध निबंध लिहीला होता. या ४२ पानांच्या शोधनिबंधामध्ये १७९२ ते १८५८ या काळात ईस्ट इंडिया कंपनीच्या प्रशासन आणि वित्तनिति संबंधी बदलत्या धोरणाचा ऐतिहासिक आढावा त्यांनी घेतलेला आहे. या कंपनीच्या धोरणातील बदलाचा भारतीय जनतेवर अन्याय कशाप्रकारे झाला याचे विस्तृत आर्थिक विश्लेषण त्यांनी या शोधप्रबंधामध्ये केले. या शोधप्रबंधामध्ये त्यांनी ईस्ट इंडिया कंपनीचा राज्यकारभार

Vena Lok Prabodhan Shikshan Sanstha Hinganghat's

SHRI SAIBABA LOK PRABODHAN ARTS COLLEGE, WADNER

Th-Hinganghat, Dist- Wardha

Research Papers Published in UGC Care (Print)

Academic Year

2019-20

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
English Part - VI

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF ENGLISH PART - VI

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Information Search and Retrieval System in Libraries **Dr. R. R. Dhuldhule**	1-6
2	Innovative Strategy: English Language Acquisition through Problem-Based Learning & Teaching to Teacher & Students **Nitesh Nilkanthrao Telhande**	7-13
3	SWAYAM : A MOOC Initiative in India **Dr. Nilesh V. Gore**	14-17
4	Humanism and Sacrifice: A Fallen Ideology in Malamud's 'The Bill' **Prof. Dr. Asrar R. Khan**	18-22
5	Emerging Trends in Teaching English Language and Literature **Dr. Anjali P. Pande**	23-26
6	Efficient Synthesis of Heterocyclic Schiff Bases **Mr. Birbarao G. Maske**	27-32
7	Role of ICT in Academic Libraries **Vijay S. Pachgade** **Dr. Sanjay N. Wagh**	33-36
8	Role of Knowledge Resource Centers (Libraries) in Higher Education in India **Dr. Sarla Nimbhorkar**	37-40
9	Tax Reformation (Social Science) **Prof. Aparna NItin Soni**	41-43
10	Sports and Creativity **Dr. Sandeep M. Chawak**	44-47
11	Teacher: A Real Mentor **Sadanand N. Bole**	48-50
12	Role of Technology in Changing Social Life **Anju A. Zade** **Dr. Prof. Chandrashekhar Thakre**	51-56

2. Innovative Strategy: English Language Acquisition through Problem-Based Learning & Teaching to Teacher & Students

Nitesh Nilkanthrao Telhande
Assistant Professor, Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College Wadner, Tah-Hinganghat, Distt- Wardha (M.S.).

Abstract

Innovative changes and strategies are essential in languages. English language is taught and learnt effectively to the challenge before all the teachers and students in India. Today, it has become important for the academicians to rethink their teaching and learning strategies with the changing times. This paper studies the problems and new techniques in teaching methods, vocabulary and communication skills.

The present research paper focuses on how Teacher and Student face the problems while studying English Language, farther analysis to develop a new awareness of their learning in the course. The problem based English Language Learning for student is a successful approach that is highly beneficial in addressing the rapid changes, globe economic markets and evolving work place requirements. It is an excellent strategy because, it includes a curriculum and process that guides exploration in numerous directions with positive outcomes. This paper discusses engaging English Language learning activities to a variety of ages, abilities, and learning and teaching styles. It also makes an in-depth success in innovative problem-based learning and teaching projects and interactive English language addressing the unique needs of Students and Teachers. This paper helps to motivate students to high ideals, achieve success and knowledge.

Introduction

Problem-based Learning for English Language Teacher and Students are addressing the innovative changes and evolving workplace required for the new techniques. Innovative changes and strategies are essential in languages. To teach and learn English Language effectively and attractively in particular in the challenge before all the Teachers and Students. Today, it has become important for the academicians to rethink their teaching and learning strategies with the changing times. This paper studies the problems and new techniques in teaching methods, vocabulary and communication skills.

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

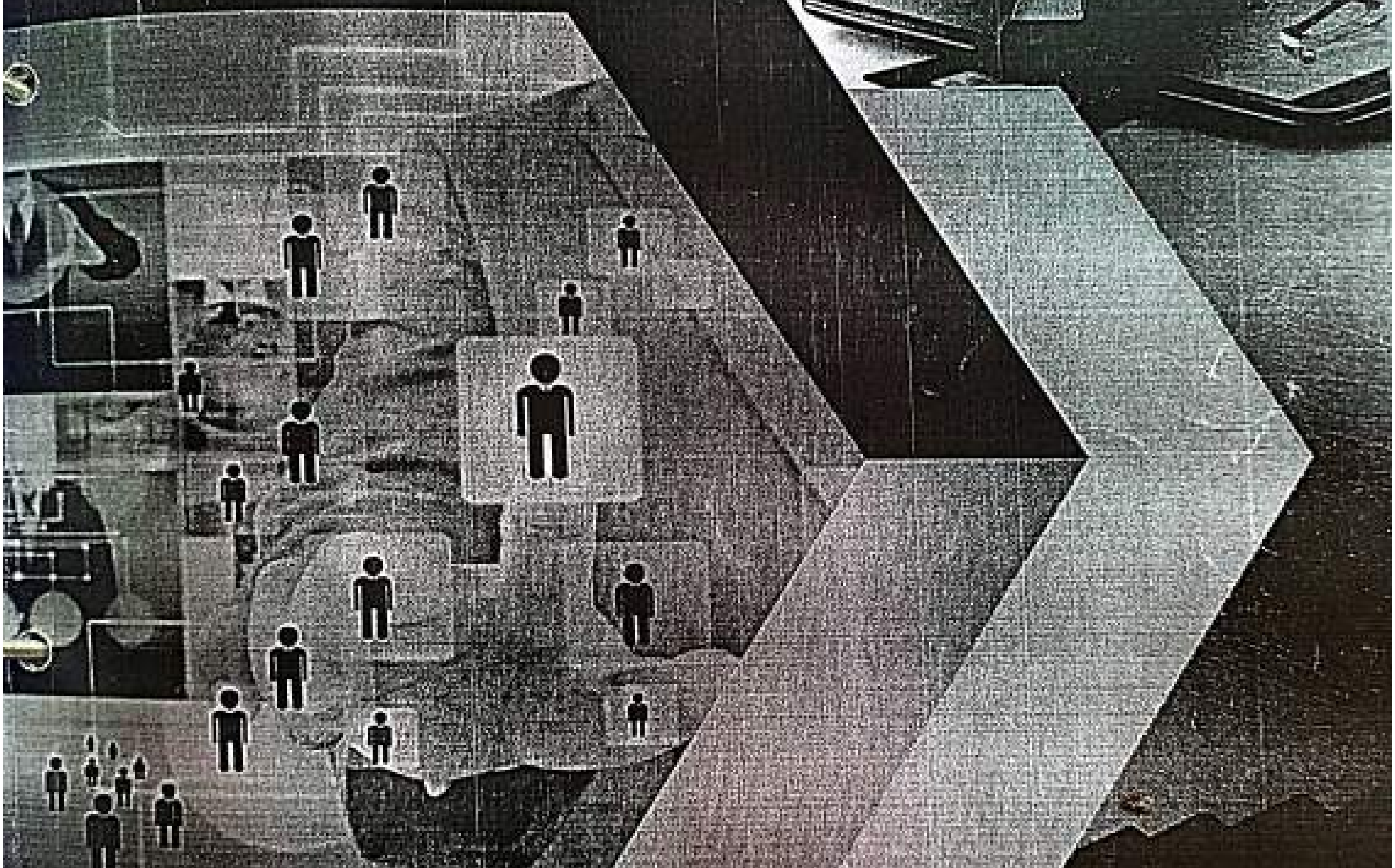

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - I

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	मोबाईल व आजची तरुणपिढी **प्रा. डॉ. मारोती बालासाहेब भोसले**	१-४
२	जी.ए. च्या स्त्रीप्रधान कथेची वाङ्मयीन वैशिष्टे **नरेंद्र ईश्वर घरत**	५-९
३	मराठी साहित्यातील विशेष, विलक्षण व विक्षिप्त **प्रा. डॉ. रजनी लुंगसे**	१०-१५
४	सावित्रीबाई फुले आणि आजची स्त्री **प्रा. डॉ. खंदारे एस. पी.**	१६-१९
५	पाणिनीय संस्कृत व्याकरणाचा परिचय **पेठकर गणेशकुमार सोपानराव**	२०-२२
६	भारतीय स्वातंत्र आणि महात्मा गांधी असहकाराची चळवळ **डॉ. बी. व्ही. डोंगरे (पाटील)**	२३-२५
७	भारतासमोरील आव्हाने : निरक्षरता **सह. प्राध्या. बळीराम किसन राऊत**	२६-२८
८	भारतीय लोकशाही आणि सुशासन **प्रा. डॉ. तिडके केशव दत्तराव**	२९-३१
९	स्थानिक स्वराज्य संस्था (वर्धा जिल्हा विशेष संदर्भ) **प्रा. विनोद मुडे**	३२-३५
१०	भारतीय संविधान व स्त्री **विद्या हिरामण देठे**	३६-३९
११	भारतीय संविधान आणि स्त्री स्वातंत्र्याची वास्तविकता **प्रा. सुजाता केने**	४०-४४
१२	स्त्री-मुक्ती चळवळ **प्रा. कु. सरिता रघुनाथराव बुटले**	४५-५०
१३	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांची साहित्य भाषाशैली **प्रा. प्रल्हाद दत्तराव भोपे**	५१-५७

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

९. स्थानिक स्वराज्य संस्था (वर्धा जिल्हा विशेष संदर्भ)

प्रा. विनोद मुडे
सहाय्यक प्राध्यापक, श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

सारांश

जगातील सर्वात मोठी लोकशाही म्हणून भारताचा विचार करण्यात येते. भारतात कल्याणकारी राज्याची भुमिका मजबुत करण्यासाठी सत्तेच्या विकेन्द्रीकरणाची आवश्यकता आहे. कारण वरच्या स्तरावरुन खालच्या स्तरापर्यंत सत्तेचे विकेन्द्रीकरण होणे गरजेचे आहे. हा विचार पूर्णत्वास नेण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थाची भुमिका महत्वाची आहे. भारत स्वतंत्र झाला आणि भारताने विकासाची दिशा निश्चित केली. केन्द्र, राज्य, स्थानिक पातळी या स्तरावर विकास होत गेला पण याला संवैधानिक चौकट प्राप्त नव्हती. अनेक आयोगानी पंचायत राज व्यवस्थेच्या संदर्भात शिफारशी केल्या. महाराष्ट्रात वसंतराव नाईक समितीच्या शिफारशीवरुन सन 1961 ला अधिनियम पारित करुन प्रत्यक्षात 1 मे 1962 ला कार्यान्वित करण्यात आली. त्यानुसार पंचायत राज व्यवस्था त्रिस्तरीय असेल असे जाहिर केले. सन 1992 ला 73 वे आणि 74 वे संशोधन करुन पंचायत राज व्यवस्थेला संविधानीक मजबुतीकरण करण्यात आले. यात ग्रामिण व शहरी स्तरावर त्रिस्तरीय रचना ठरविण्यात आली. ग्रामिण भागात ग्रामपंचायत, पंचायत समिती आणि जिल्हा परिषद रचना करण्यात आली तर शहरी भागात महानगरपालीका, नगर परिषद आणि नगर पंचायत अशी रचना करण्यात आली.

प्रस्तुत शोध निबंधात वर्धा जिल्हयातील पंचायत समिती व नगर पालिकांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

वर्धा जिल्हयातील पंचायत समित्या आणि नगरपालिका

पंचायत समिती देवळी

ही समिती विकास खंडाच्या द्वितीयोत्तर अवस्थेत आहे. पंचायत समितीमध्ये 146 खेडी असून 60 ग्रामपंचायती आहेत. या विकास खंडाचे क्षेत्रफळ 634.96 चौ.कि. मी असून सन 1981 च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या 81,643 होती.

पंचायत समिती सैलू

या विकास खंडाची स्थापना राष्ट्रीय सेवा विस्तार गट म्हणून सन 1953 मध्ये झाली. पंचायत समितीमध्ये 176 गावे असून 60 ग्रामपंचायती आहेत. समितीचे भौगोलिक क्षेत्र 634.96 चौ. कि.मी. असून 1981 च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या 88,532 होती.

पंचायत समिती हिंगणघाट

इ.स. 1957 मध्ये सुरु झालेल्या या विकास खंडाचे सन 1932 मध्ये हिंगणघाट पंचायत सिमतीचे रुपातंर झाले. दिनांक 1 मे 1986 रोजी या पंचायत समितीमधून तरोडा, सावली व साकरा ही गावे वर्धा या पंचायत

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

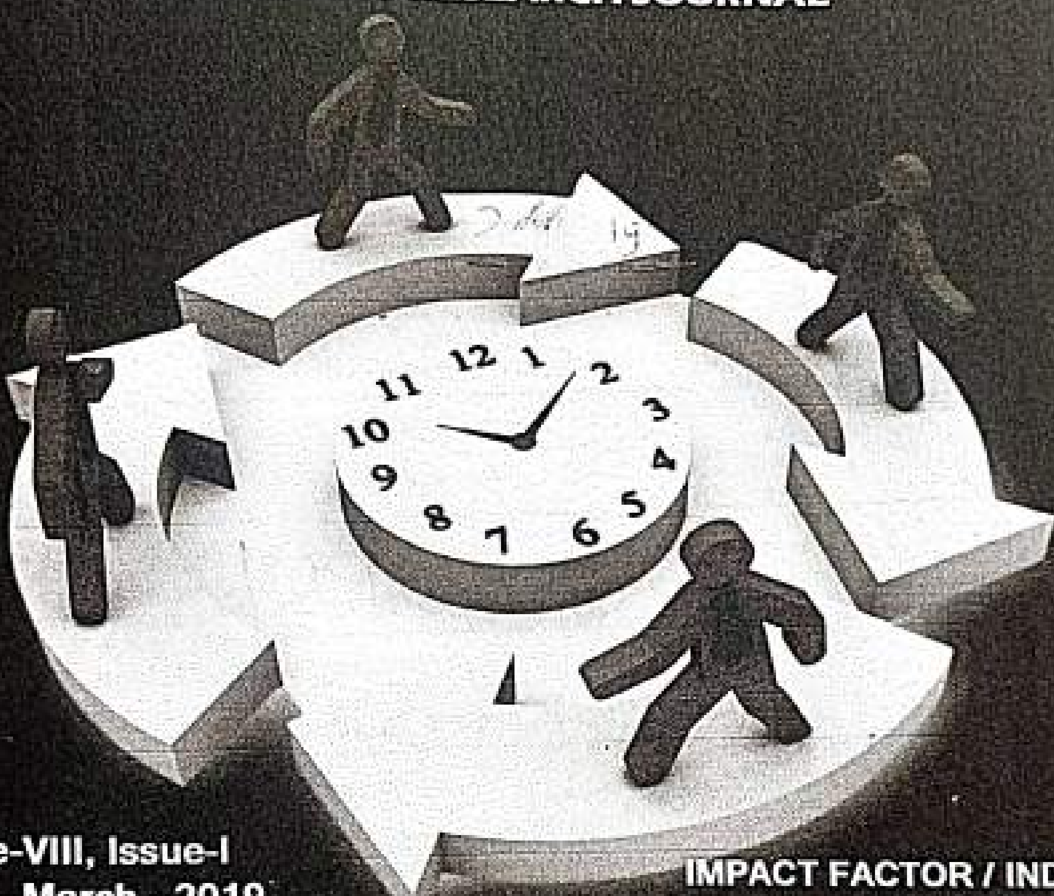

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - II

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

AJANTA

provement
Challenge
INNOVATION
Creative
Opportunity

AJANTA
PRAKASHAN

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भारतीय लोकशाही व्यवस्थेचा घटनात्मक विकास : एक ऐतिहासिक समालोचन **प्रा. डॉ. विशाल अ. दौलतकार**	१-६
२	आधुनिक व्यापार पध्दती भारतीय व्यापार करीता एक आव्हान **डॉ. प्रा. अजय दुबे**	७-१०
३	ई-वाणिज्य आणि ऑनलाईन व्यापार **प्रा. सुनिल एन. ढेरे**	११-१५
४	महाराष्ट्र राज्यातील इंजिनीयरींग महाविद्यालयांच्या ग्रंथालय वेबपेजेस द्वारा ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध इलेक्ट्रॉनीक पाठ्य सामुग्रीचा अभ्यास **श्री विकास एस. नगराळे**	१६-२३
५	भारतातील कर सुधारणांचा आढावा संदर्भ जी.एस.टी. **प्रा. गजानन रहाटे**	२४-२८
६	ग्रामीण साहित्य संस्कृती व जागतिकीकरण **प्रा. डॉ. मीना जुनघरे**	२९-३०
७	स्त्रियांच्या विकासात स्त्री शिक्षण तंत्राचे मूल्यात्मक योगदान **प्रा. डॉ. अर्चना पी. गुल्हाने**	३१-३४
८	भारतातील शेतीसमोरील आव्हाने व उपाय **डॉ. विठ्ठल घिनमिने**	३५-४१
९	इतिहास आणि पर्यटन एकाच नाण्याच्या दोन बाजु **डॉ. किशोर भुमन्ना अग्गुवार**	४२-४४
१०	ऑनलाईन मार्केटिंग : नव उद्योजकांना संधी **प्रा. अमोल स. राऊत**	४५-४८
११	यवतमाळ जिल्ह्यातील जलयुक्त शिवार योजनेचे भौगोलिक विश्लेषण **प्रा. यशवंत प्रयाग राठोड**	४९-५२
१२	मानवी जीवनात पोषणाचे महत्व **प्रा. कु. सरोज या. लखदिवे**	५३-५५
१३	*ऑनलाईन व्यवहार आणि त्याची उपयुक्तता* **प्रा. माधुरी पंडीतराव राखुंडे**	५६-५९

८. भारतातील शेतीसमोरील आव्हाने व उपाय

डॉ. विठ्ठल घिनमिने
सहाय्यक प्राध्यापक, श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

प्रस्तावना

प्राचीन काळापासुन भारतीय लोकांचा प्रमुख व्यवसाय शेती राहीलेला आहे. भारताच्या एकुण लोकसंख्येपैकी 60 टक्के लोक खेडयामध्ये राहतात. आणि त्यांचा मुख्य व्यवसाय शेती आहे. आज भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषीचे महत्व अनन्य साधारण आहे. देशातील लोकांच्या उपजिवीकेचे प्रमुख साधन शेती असून राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटा सन 2017 – 18 या वर्षामध्ये 15 टक्के आहेत. उद्योगाकरिता कच्चा मालाचा पुरवठा शेतीक्षेत्रातुन होत असते. सरकारी उत्पन्नाचे प्रमुख साधन शेती असून रोजगारीच्या दृष्टीने सर्वात मोठे व महत्वपुर्ण क्षेत्र आहेत. एकुण निर्यातीमध्ये शेतीक्षेत्राचा महत्वपुर्ण वाटा असून जगातील अनेक देशामध्ये
कृषीउत्पादन निर्यात केले जाते. या निर्यात वस्तुमुळे देशाला परकीय चलन प्राप्त होते. याशिवाय पशुकरिता चारा, अन्नधान्य, भाजीपाला, दुध व दुधाचे पदार्थ, वस्त्र उद्योग अशा सर्व उपयोगी व उपभोग्य वस्तुची निर्मीती करणारे एकमेव क्षेत्र कृषीक्षेत्र आहेत. राष्ट्रपिता महात्मा गांधीनी "शेती भारताचा आत्मा आहे." असे म्हटले होते. तर कोणताही देश शेतीक्षेत्राचा विकास केल्याशिवाय स्वयंपूर्ण होऊ शकत असे मत प्रो. शुल्झ या अर्थशास्त्रज्ञांनी व्यक्त केले होते.

परंतु, आज भारतीय शेतीसमोर अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहे. पुर्वी शेतीला जीवन जगण्याचा मार्ग या दृष्टीकोनातुन महत्व होते. उत्तम शेती, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ नौकरी अशी समाजात शेतीविषयी महती होती. आज वर्तमानकाळात हे स्वरूप बदलले असुन आता 'उत्तम नौकरी, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ शेती' अशी अवस्था निर्माण झालेली आहे. आज समाजाचा शेतीविषयक दृष्टीकोनात बदल करणे आवश्यक असून त्यासाठी शेतीसमोरील आव्हाने दुर करणे आवश्यक आहे. तरच भारतातील शेतकऱ्यांना सन्मानाने जिवन जगता येतील.

भारतीय शेतीपुढील आव्हाने

1) आर्थिक धारण क्षेत्र कमी असणे

भारतातील एकुण शेतकऱ्यापैकी 93 टक्के शेतकरी 4 हेक्टर जमीन धारणेच्या कमी आहेत. त्यापैकी 76 टक्के शेतकऱ्याकडे 2 हेक्टर पेक्षा कमी जमीन असून त्यापैकी ही 54 टक्के शेतकरी केवळ एक हेक्टर जमिनीचे मालक आहेत. हे आर्थिक धारणक्षेत्र कमी असल्यामुळे शेतकरी आपल्या कुटूंबाचा निर्वाह करू शकत नाही. ते शेतकरी आपल्या किमान गरजा पूर्ण करु शकत नाही. त्यामुळे भारतातील शेतकरी गरीब व साधन वंचित आहे. भारतातील लोकसंख्येची झपाटयाने वाढ, वारसा हक्क कायदा, वैयक्तीक स्वातंत्र्याची वृत्ती, जमिनीचे अपखंडन व विभाजन मोठया प्रमाणात झालेले आहेत याशिवाय वर्तमानकाळात शेतीचे विभाजन व अपखंडन वाढत असल्याचे दिसून येते. या अनआर्थिक धारण क्षेत्रावर शेतकरी मोठया प्रमाणात उत्पादन घेवू शकत नाही. त्यामुळे आर्थिक धारण क्षेत्र कमी असणे ही भारतीय शेतीपुढील मुख्य समस्या आहे.

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

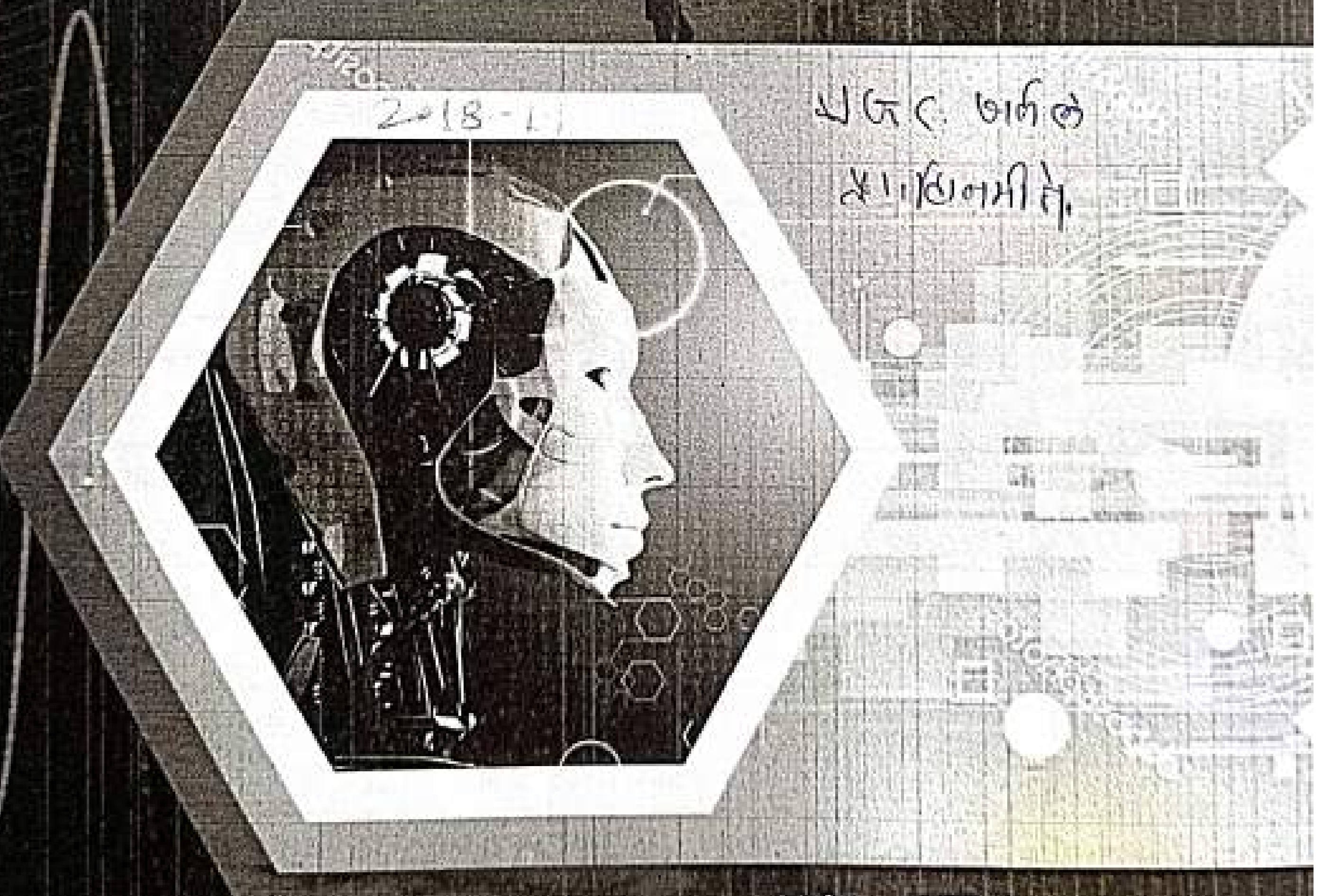

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - V

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - V

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	पर्यावरणीय समस्या व शाश्वत शेती विकास **प्रा. डी. एस. डंबरकर**	६६-६९
१५	स्वांतत्र्योत्तर काळातील कथा वाङ्मयातील शेतकरी जीवन **प्रा. गणेश डी. काकडे**	७०-७२
१६	लातूर जिल्ह्यातील सहकारी दूध व्यवसायातील रोजगाराच्या संधी **Prof. Santosh Nivrutti Ghongade**	७३-८२
१७	भारतीय शेती आणि राजकारण **डॉ. सुनिता मनवर**	८३-८६
१८	पर्यावरणीय समस्या व शाश्वत शेती विकास **प्रा. डॉ. सुनिल एन. ढेरे**	८७-९१
१९	शेतकरी संघटना आंदोलने आणि प्रभाव **डॉ. व्ही. आर. कोडापे**	९२-९४
२०	भारतीय कृषिविषयक रोजगार आणि महिला **प्रा. रंजना अ. नक्षिणे**	९५-९७
२१	भारतीय शेतीचा इतिहास **प्रा. डॉ. जयवंत कांबळे**	९८-१००
२२	कृषी अर्थशास्त्राची आवश्यकता व महत्व **प्रा. डॉ. विठ्ठल घिनमिने**	१०१-१०६
२३	मराठी कवितेतील शेतकरी जीवनाचे चित्रण **प्रा. पुरुषोत्तम शिवचरण निर्मळ**	१०७-१११
२४	बहिणाबाई चौधरी यांच्या कवितेतील शेतकरी जीवनाचे दर्शन **प्रा. रेखा दि. अडाव**	११२-११६
२५	भारतीय कृषीचा इतिहास **प्रा. डॉ. सुनिल प्रल्हाद गायगोळ**	११७-१२२
२६	आपत्ती व्यवस्थापन व शेती : एक अभ्यास **जया मोतीराव डवले**	१२३-१२५

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR -5.5 (www.sjifactor.com)

२२. कृषी अर्थशास्त्राची आवश्यकता व महत्व

प्रा. डॉ. विठ्ठल घिनमिने
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन महाविद्यालय, वडनेर ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

प्रस्तावना

प्राचीन काळापासुन शेती भारतीय लोकाचा प्रमुख राहिलेला व्यवसाय आहेत याशिवाय जगातील 2/3 लोकांचा सुध्दा मुख्य व्यवसाय शेतीच राहीलेला आहे. शेती सर्व उद्योगाची जननी, मनुष्याच्या जीवनासाठी पोषक तसेच प्रगती व संपन्नतेचे प्रतिक असल्याचे दिसून येते. भारताच्या एकुण लोकसंख्येपैकी 60 टक्के लोक खेडयात राहतात. त्यांचा प्रमुख व्यवसाय शेती असून खेडयातील लघु आणि कुटीर उद्योग हे प्रामुख्याने शेती उत्पादनातील कच्चा मालावर अवलंबुन होते. परंतु ते ब्रिटिशाच्या राजवटीत नष्ट झाले. त्यामुळे शेतीवर उपजीवीका करणाऱ्या लोकाचे प्रमाण वाढले. देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात आज शेती क्षेत्राचा वाटा 16 टक्के असून हे क्षेत्र दुर्लक्षित असल्याचे दिसून येते. भारतीय शेती राष्ट्रीय उत्पन्नाचा मुख्य स्त्रोत, रोजगार आणि जीवन जगण्याचे प्रमुख साधन, औद्योगिक विकास, व्यापाराचा आधार आहेत म्हणुनच महात्मा गांधीजींनी "शेती हा भारताचा आत्मा आहे." असे म्हटले होते. या शेतीवरच भारताचा आर्थिक विकास अवलंबून आहेत असे म्हटले तरी वावगे ठरणार नाही.

कृषी अर्थशास्त्राची व्याख्या

१. **डॉ. सायन्ना –** कृषी अर्थशास्त्र हा सामान्य अर्थशास्त्राचा एक महत्वपूर्ण भाग आहे. यात मानवाने कृषीशी संबंधित साधनाचा उपयोग केल्यामुळे निर्माण होणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास केला जातो.
२. **प्रा. ग्रे –** कृषी अर्थशास्त्रात सामान्य अर्थशास्त्रातील सिध्दांत विविध पध्दती आणि इतर बाबीचा शेती उद्योगात कसा उपयोग करता येईल यासंबधी माहिती दिली जाते.

सारांश रुपाने कृषी अर्थशास्त्र कृषीच्या वैशिष्टयापासून तर शेती संशोधन आणि प्रशिक्षणपर्यंतच्या सर्व बाबींचा अभ्यास करणारे शास्त्र म्हणजे कृषी अर्थशास्त्र होय. आधुनिक काळात शेती ही शास्त्र शुध्द पध्दतीने व मोठ्या प्रमाणात केली जात आहे. त्यामुळे शेती अर्थशास्त्राचे महत्व वाढले आहे.

कृषी अर्थशास्त्राची वैशिष्टये

कृषी अर्थशास्त्राच्या वरील व्याख्येवरून पूढील वैशिष्टये सांगता येतील.

१. कृषी अर्थशास्त्र हे अर्थशास्त्राची प्रगत शाखा असून ज्यामध्ये शेतीविषयक विविध घटकांचा अभ्यास करण्यात येतो.
२. कृषी अर्थशास्त्रात कृषी उत्पादन ही महत्वपूर्ण संकल्पना आहे. या उत्पादनासाठी नियोजन व सुत्रबुध्द पध्दतीने अभ्यास केला जातो.
३. शेतीच्या संदर्भात उत्पादन भुमी, श्रम, भांडवल आणि प्रबंधकिय साधनाचा उपयोग निवड करण्याच्या सिध्दांतानुसार कृषी अर्थशास्त्रात केला जातो.
४. कृषी अर्थशास्त्र हा सामान्य अर्थशास्त्राचा एक महत्वपूर्ण भाग आहे.

Vena Lok Prabodhan Shikshan Sanstha Hinganghat's

SHRI SAIBABA LOK PRABODHAN ARTS COLLEGE, WADNER

Th-Hinganghat, Dist- Wardha

Research Papers Published in UGC Care (Print)

Academic Year

2020-21

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

Special Issue - IV
Interdisciplinary View on Socio-Economic, Educational, Management, Environmental, Research, Language and Sustainable Development in Covid-19 Pandemic Situation

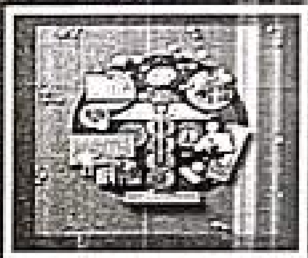

January 2021

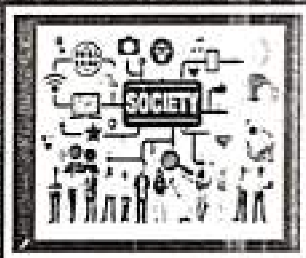

Chief Editor : Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor : Prof. Kartik R. Patil

Principal,
Rashtrasant Tukdoji College, Chimur
Ta-Chimur, Dist-Chandrapur (Maharashtra)

Co-Editor : P. M. Rajurwade

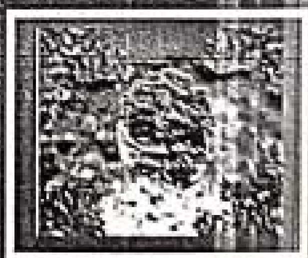

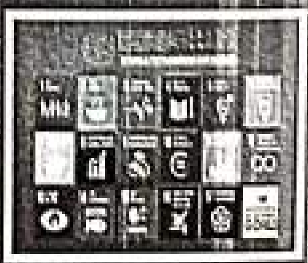

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

23	The Spatial Distribution And Growth of SC and Non- SC Population In Kolhapur District, 2001-2011 **Mr. Manik M Naik, Prof. Dr. K. C. Ramotra, Prof.Dr. S. K. Pawar**	82-85
24	Impact of Transportation Activities on Radhanagari Wildlife Sanctuary: A Geographical Analysis **Mr. Sandip S. Mane, Prof.(Dr.) Sambhaji D. Shinde, Mr. Santosh P. Mane**	86-88
25	A Changing Scenario of Indian Spinning Mills: A Economical Perspective **Mrs. Sonawane Nita Chandrakant, Prof. Dr. R. G. Dandge**	89-91
26	Gender Responsive Budgeting to Combat Gender Gap in Policy Formation **Anagh**	92-94
27	Development of Women Entrepreneurs **Prof. Dr. Tantak N.N.**	95-98
28	Potentials for Ecotourism in Chandoli National Park in Sangli District (M.S.) **Dr. Suresh Genurao Salve**	99-101
29	Mapping of Literature Searchwith Special Reference to Research Productivity of Indian Institute of Technology (IITs) in India **Chaitanya D. Veer, Dr. J. N. Kulkarni**	102-103
30	The Study of Personality of Irrigated and Non-Irrigated Area Farmers **Mr. Mane Rajendra Pandurang, Dr. Ghoti R. M.**	104-106
31	Paradigm Towards New Digital Education – Triangular Approach **Dr.Subhasri R, Dr.Shyamala K**	107-111
32	Violation Of Rights Of Patients With Mental Illness In Covid-19 Pandemic **Anil J. Rudey, Dr. Abhay Butle**	112-115
33	कोरोना नंतरचे जग **डॉ. श्रीहरी रंगनाथराव पितळे**	116-117
34	महाराष्ट्रातील दुष्काळ निर्मूलन व जलव्यवस्थापनातून चिरंतन विकास **प्रा. डॉ. शिवाजी झांझुरणे प्रा. डॉ.उदय लोखंडे**	118-120
35	कोरोना संकट आणि भारतीय कृषीक्षेत्र **डॉ.संतोष संभाजी डाखरे**	121-123
36	कोविड-१९ चा भंडारा जिल्ह्यातील ग्रामीण भागावर झालेला परिणाम **प्रा.अंकोश भा. चवरे**	124-126
37	यशवंत मनोहर यांच्या कवितेतील विद्रोह: एक शोध **तुळशीराम शंकर कांबळे**	127-129
38	युगप्रवर्तक - सावित्रीबाई फुले **डॉ. हेमचंद दुधगवळी**	130-132
39	महात्मा गांधीजींच्या धार्मिक विचाराची प्रासंगिकता **प्रा. डॉ. साळुंके जयसिंग ज्ञानदेव**	133-134
40	शैक्षणिक धोरण २०२० आणि उच्च शिक्षण **डॉ. एकनाथ चाजगे**	135-137
41	कोविड 19 महामारी: सरकार आणि राजकारण :एक सामाजिक अध्ययन **डॉ. विनोद मारोतराव मुडे**	138-140
42	नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या वैशिष्ट्ये बदलाचा अभ्यास **Smt. Manisha Ganpat Muthal, Prof. Virendra Nagarale**	141-143
43	कोविड – १९ मुळे घोषित लॉकडाऊनचा कृषीक्षेत्रावर झालेल्या परिणामाचा अभ्यास **डॉ. प्रवीण भास्करराव हाडे**	144-145
44	मराठवाडा विद्यापीठ नामांतर चळवळीचे ऐतिहासिक अवलोकन **शरद बापुराव सोनवणे**	146-149
45	कोरोना महामारी से प्रभावित भारतीय अर्थव्यवस्था: एक विवेचन **डॉ. हर्षना सोनकुसरे**	150-153
46	उच्च शिक्षण संस्थांच्या संदर्भात संस्थात्मक डिजिटल लायब्ररी रिपॉझिटरी कोरोना काळातील एक वरदान **रमणिक लेनगुरे**	154-158

'Akshar Wangmay' UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, January 2021
Special Issue, Volume-IV *"Interdisciplinary View on Socio-Economic, Educational, Management, Environmental, Research, Language and Sustainable Development in Covid-19 Pandemic Situation"*

कोविड 19 महामारी: सरकार आणि राजकारण: एक सामाजिक अध्ययन

डॉ. विनोद मारोतराव मुडे
सहायक प्राध्यापक-राज्यशास्त्र विभाग, श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,वडणेर, जि. वर्धा (महाराष्ट्र) 442307
ईमेल – vinodmude@gmail.com

सारांश:-

कोरोना जसजसा एकएक पायरी चढत गेला, तसतशी देशाची व्यवस्था कोलमडत गेली. अशा काळातही अनेकांना राजकारण सुचत आहे. खरे तर या संकटकाळात राजकीय नेत्यांनी संयम बाळगून सरकारच्या प्रयत्नांना बळ द्यायला हवे. कोविड 19 अथवा करोना ही एक महामारीची साथ आहे. ही आरोग्यविषयक सर्वात मोठी जागतिक आपत्ती आहे. कोरोनामुळे देशाच्या व्यवस्थेत आमुलाग्र बदलाची गरज आहे, परंतु तो बदल करण्यास कोणतीच राजकीय इच्छाशक्ती दिसत नाही. अशा अवघड परिस्थितीत कोरोनोत्तर राजकारणाची उकल होणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय आणि आंतराष्ट्रीय राजकारणाला प्रभावित करणा-या अनेक घटना यापूर्वीही घडल्या आहेत. उदा. दुसरे महायुध्द, शीतयुध्द आणि अमेरिकेवर झालेला दशहतवादी हल्ला (2001). अशा घटनांनंतर झालेले जगाच्या राजकारणातील बदल आणि आता कोरोनोत्तर देशाच्या राजकारणाचा शोध घेण्यास दिशादर्शक ठरतील. कोविड-19 कोरोनाव्हायरसचा परिणामांचा सामना करण्यासाठी भारत सरकार सर्व आवश्यक पावले उचलत आहे. भारतातील नागरिकांच्या सक्रिय पाठिंब्यामुळे देशात व्हायरसचा प्रसार रोखण्यास यशस्वी होत आहोत. जगातील अनेक देशांमधील राज्यकर्ते आपापसांतील मतभेद विसरून देशहितासाठी एकत्र आले. भारतालाही आता तशी संधी प्राप्त झाली आहे. कोरोनामुळे जगभरात एकूणच मोठे आर्थिक, सामाजिक, राजकिय व मानसशास्त्रीय बदल घडतील अशी परिस्थिती आहे.

विषयाचे महत्व:-

कोव्हिड -19 या आजाराची साथ मृत्यू, सामाजिक व आर्थिक नुकसान यांबाबत विध्वंसकारी आहे. सदर विषयाचा अभ्यास करतांना या विषयाची गंभीरता लक्षात येते. राजकारणातील सामाजिक दृष्टिकोन आणि सरकारची भुमिका या दृष्टीने हे संशोधन उपयुक्त ठरणार आहे.

सर्वसाधारण परिस्थितीत केंद्रातील विशिष्ट राजकीय पक्षाचे सरकार, राज्यातील भिन्न राजकीय पक्षांचे सरकार, विरोधी पक्ष आणि राजकारणच्या भूमिकेची प्रस्तुत विषयात चर्चा केल्याने या संकटाला भिडण्यासाठी अभूतपुर्व अशा प्रतिसादांची निर्मीती करण्यास मदत होईल असे संशोधकाला वाटते.

शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये:-

1. कोरोनो काळातील सरकार आणि राजकीय पक्षांच्या भूमिकांची उकल होणे गरजेचे आहे.
2. कोरोना महामारी संकटात देशातील शासन आणि राजकारण यांच्यातील सामाजिक जाणिवांचे अध्ययन करणे.
3. कोव्हिड-19 च्या संदर्भात होणारे परिणाम आणि उपाययोजना बाबत चर्चा करणे.

संशोधन पध्दती:-

शोध निबंधाच्या सादरीकरणास संशोधनकर्तांने प्रस्तुत विषयाशी संबंधीत आधार सामुग्रीचे संकलंनासाठी व्दितीय साधनसामुग्रीचा वापर केला असून विविध संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, मासिके, वृत्तपत्रे, इंटरनेट आणि महत्वपुर्ण चॅनलवरील माहिती इत्यादींचा वापर करण्यात आला आहे.

केंद्र व राज्य भूमिका:-

आपत्तीच्या काळात केंद्र-राज्य संबंधाचे नियमन करतांना न्याय्य तत्वाचे पालन करणे निकडीचे आहे. परंतु राज्य सरकारांचे केंद्रातील सत्ताधारी पक्षाकडून दमन होण्याचा इतिहास हा केंद्र आणि राज्य संबंधाच्या संरचनेतील अन्यायीपणाचाही इतिहास आहे. अशाप्रकारे सर्वसाधारण परिस्थितीत केंद्र-राज्य संघराज्य संबंधांना पक्षीय राजकारणाचे स्वरूप प्राप्त होते. अशा परिस्थितीत राज्य सरकारांची मते विचारात न घेता निर्णय घेण्याबाबत केंद्र सरकारला विशेष स्थान प्राप्त होईल. लॉकडाऊनच्या निर्णयामुळे राज्यांमध्ये अडकून राहिलेल्या स्थलांतरित कामगारांच्या समस्या हाताळण्याबाबत राज्य सरकारे अडचणीत आली होती, त्यामुळे सत्तेचा असमतोलपणाच निर्माण झाला.

कोरोनोत्तर काळात सर्वाधिक महत्वाचे ठरलेले आरोग्य गृह हे दोन्ही राज्य सूचीतील विषय आहेत. या साथरोगाशी संबंधित धोरणे निश्चित करण्यामध्ये राज्याचा सहभाग निर्णायक असणे, ही संघराज्यातील तत्वांमधील अत्यंत प्राथमिक बाब ठरते. ykWकडाऊनचा निर्णय घेण्यापुर्वी सर्वपक्षीय बैठक होणे, तसेच सर्व राज्यांच्या मुख्यमंत्र्यांबरोबर बैठक होणे ही बाब आदर्शवत ठरली असती. इलेक्ट्रkWनिक प्रसारमाध्यमांच्या मते, पंतप्रधानांच्या नेतृत्वाखालील केंद्र सरकारने लॉकडाऊन संदर्भातील निर्णयादरम्यान राज्य सरकारांना टाळल्याचे दिसून आले. त्यास नंतरच्या काळात महत्व दिले गेले. मुख्यमंत्र्यांशी वेळोवेळी बैठका घेतल्या. सर्वसाधारण परिस्थितीतही केंद्र सरकारने विरोधी पक्षांच्या ज्येष्ठ नेत्यांकडे उपलब्ध असलेल्या विशेष ज्ञानाचा लाभ उठवून संबंधित समस्येबाबतचे आपले आकलन उंचावण्याच्या

Vol.- 24 No.- 4-2021 RNI No. 46269/87 ISSN-0975-4520 वर्ष – 24 – संख्या – 4

Kala Sarovar Quarterly Journel Approved by UGC Care List

कला सरोवर

KALA SAROVAR

(भारतीय कला एवं संस्कृति की विशिष्ट शोध पत्रिका)

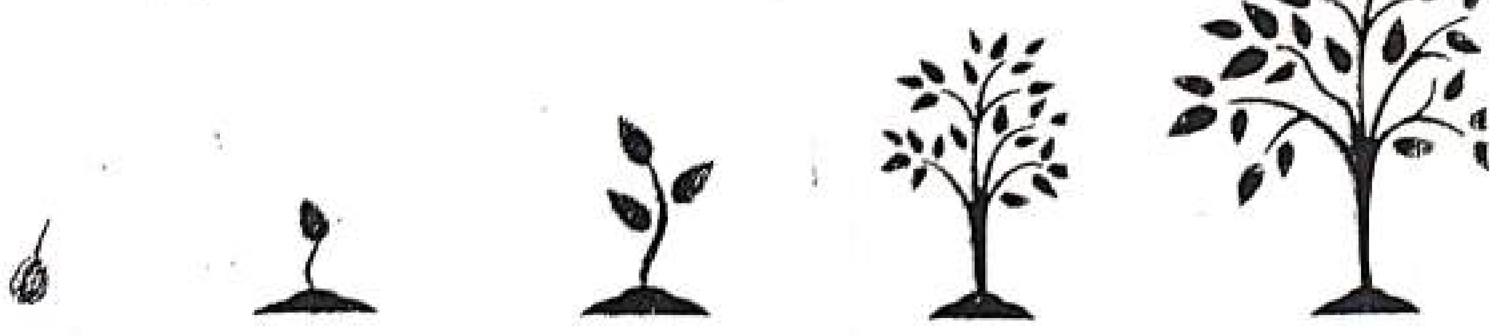

INDEX

Sr. No.			
1.	DEVELOPING SKILLS FOR 21ST CENTURY	- Dr. Renu Bayaskar	12
2.	The theory of Cosmology in Indian Puranic Literature	- JAYASHREE SAHA	18
3.	Cangadeva-Pasasthi: A philosophical Discourse	- Dr. Rina Avinash Pitale Puradkar	25
4.	National Education Policy - Pre-Primary Education	- Dr. Tikshya M. Shyamkul	34
5.	"Intuition" as a source of Atma Gyan	- Ku. Dhanshree Patrikar	37
6.	Women Entrepreneurship Problem during Covid19	-Dr.Rosalin Mishra	41
7.	PORTRAYAL OF REALISM IN THE SELECT NOVELS OF CHETAN BHAGAT	-Mangesh BhauraoShamkure	47
8.	Interpretation of History as Fiction in Mistry's *Such A Long Journey*	-Asst.Prof.Abdul Shamim - Dr. Kapil Singhel	53
9.	AGRICULTURE LANDUSE AND IRRIGATION FACILITIES OF TELGAON VILLAGE IN SOUTH SOLAPUR TAHSIL: A CASE STUDY	-Dr. H. L. JADHAV	57
10.	Revisiting Martin Buber's Theory of Knowledge	-Dr. Amita Valmiki	62
11.	IMPORTANCE OF HUMANITIES IN ELEMENTARY EDUCATION	-Dr. Naresh Bhoyar	67
12.	"KNOWLEDGE"	-DR. PRAVIN GOPALRAO PATIL	71
13.	SOURCES OF KNOWLEDGE IN HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	-Dr. Mohammed Ajaz Sheikh	76
14.	HISTORY, POLITICS, FACTS AND FICTION IN SALMAN RUSHDIES SELECT NOVELS	-ABDUL SAJID KAZI -DR.DEEPIKA DHAND	80

IMPORTANCE OF HUMANITIES IN ELEMENTARY EDUCATION

Dr. Naresh Bhoyar

Abstract

In the course of recent many years, the humanities have been dependent upon a reformist degrading inside the scholastic world, with early cases of this marvel following back to the USA and the UK. There are a few pieces of information concerning how the college has commonly been setting a lower significance on these fields, for example, through the disposal of courses or even entire offices. It is worth focusing on that this oppression humanities certifications is roundabout in nature, all things considered truth be told for the most part the consequence of the efficient advancement of different fields, especially, for example, business the executives. Such a wonder has in any case brought about a significant decrease in the level of humanities graduates inside a bunch of 30 OECD nations, when contrasted with different regions. In certain nations, a decrease can even be seen comparable to their total numbers, particularly with respect to doctorate certificates. This article reveals some insight into instances of global political rules, spread out by the OECD and the World Bank, which have added to this depreciation. It investigates the effects of contracting assets inside scholarly branches of the humanities, both inside and outside of the college, while evaluating the advantages and benefit of contemplating these fields. A case is made that a general public that is thought to be undeniably founded on information ought to be more penetrable and inviting to the unique and remarkable disciplines that produce it, putting reasonable and fair worth on its individual fields.

Introduction

This minimization of the humanities has been a progressive interaction that showed itself at various occasions all through the nations in which it very well may be noticed. A worldwide methodology was utilized for examining this cycle (Costa, 2016), alongside accessible OECD information which comprised of a subset of thirty nations and recorded the period somewhere in the range of 2000 and 2012Footnote2. Under these conditions, "graduates by field of education"Footnote3 is apparently one of a handful of the significant markers that we can set up. On dissecting it, one can infer that notwithstanding some difference in inclinations for every individual country, there is a general shift that permits us to unhesitatingly verify such a depreciation when we contrast figures for the year 2000 and those of 2012. This methodology was additionally supplemented with the investigation of contextual analyses and existing scholarly writing on the theme (Costa, 2016).

In view of that, it appears to be dumbfounding that in an alleged information society, one that ought to be 'supported by its variety and its abilities' (UNESCO, 2005, p.17), not all information fields would be esteemed in a fair way. So for what reason does it occur and why specifically to the detriment of the humanities? Alternately, what are the purposes behind taking a gander at the humanities in a more certain light? These reasons have for quite some time been known, yet would nowadays be able to need adequate acknowledgment. The objective of this remark is to resolve these inquiries.

Assistant Professor, Department of Physical Education Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner, Tah. Hinganghat. Dist. Wardha

ISSN:0976-0822

Kalyan Bharati

Vol: 36, No: (IX), 2021

Kalyan Kumar Dasgupta Memorial Committee
Kolkata, West Bengal

33	CHANGING ATTITUDE TOWARDS PHYSICAL EDUCATION AND MODERN LIFESTYLES	Dr Sanjeev Kumar Dr Sanjay Choudhary	174-177
34	IMPACTS OF COVID-19 PANDEMIC ON SPORTING EVENTS AND MENTAL HEALTH	Dr. Naresh Bhoyar	178-181
35	EFFECT OF PLYOMETRIC TRAINING ON MUSCULAR ENDURANCE OF FOOTBALL PLAYERS	Kukumoni Patir Dr. Laishram Santosh Singh Sarungbam Sen Singh Dr. K. Romeo Meetei	182-186
36	A COMPAISION OF PSYCHOLOGICAL ASPECT AMONG BOXERS WITH DIFERENT WEIGHT CATEGORIES	Pankaj Phogat	187-190
37	ROLE OF SPORT PSYCHOLOGIST FOR ATHLETES TO BEAT LOCKDOWN	Dr. Sambhaji Bhonsale	191-193
38	EFFECTS OF GYMNASTICS EXERCISES ON THE AUTISM LEVEL OF AUTISTIC CHILDREN	Dr. Parveen Kumar Sharma Dr. Naveen Kumar Sharma Dr. Dalwinder Singh	194-198
39	UNIT COST AND COST-EFFECTIVENESS ANALYSIS: A CASE STUDY OF AN INDUSTRIAL TRAINING INSTITUTE (ITI) IN MANIPUR	Limpi Talukdar Dr. Chiinkhanniang Tombing Madhu Chaubey Ranjan Kumar	199-205
40	MEDIEVAL SOCIETY & SPORTS	Dr Sanjay Choudhary Mrs. Rekha Sharma	206-208
41	THE EFFECT OF COVID-19 ON MENTAL HEALTH AND WELL BEING IN SPORTS	Dr. Rajesh Shrirang Alone	209-211
42	SPORTS & ACTIVE LIVING DURING -19	Dr. Meenakshi Pahuja	212-214
43	UNIQUENESS AND EFFECTIVENESS OF RIDING BICYCLE IN MANAGING PHYSICAL FITNESS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS DURING COVID-19 PANDEMIC	Praveena A	215-221

Kalyan Bharati

ISSN No. 0976-0822
(UGC-CARE List Group I)

IMPACTS OF COVID-19 PANDEMIC ON SPORTING EVENTS AND MENTAL HEALTH

Dr. Naresh Bhoyar
Assistant Professor, Department of Physical Education, Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner, Th. Hinganghat, Dist. Wardha.

Abstract

The novel COVID-19 flare-up has started in later December/2019 and quickly the pandemic was pronounced influencing individuals around the world. Games have been dropped worldwide and elite competitors expected to remain at home in isolate to keep away from infection spread and care about their wellbeing. The Tokyo 2020 Summer Olympic Games delay is perhaps the best illustration of the pandemic seriousness in sports since deferment hurts both game coordinations and competitors' groundwork for the greatest and most anticipated world game. Social segregation has changed competitors preparing routine and, in spite of a large number of them continue to practice at home to stay in shape, all progressions in the standard routine brought about by the isolate may prompt a few physical and physiological hindrances, like intellectual issues, mental weariness, and changes in rest designs hurting their immunologic framework. Moreover, the elite competitors ought to be observed cautiously once they additionally address numerous financial interests, which drives us to the conversation in regards to how/while games should return. In this sense, the public specialists, heads of brandishing alliances, and the superior competitors should pick the best technique to gets back with games all throughout the planet and assurance the two competitors and crowd wellbeing during rivalries. In this way, the current article plans to examine the fundamental effects of COVID-19 pandemic on games around the world, and the damages endured by the elite competitors due to the social disengagement.

Keywords: Impact, Covid-19, Pandemic, Sporting, Mental, Health.

Introduction

The COVID-19 pandemic fundamentally affects the existences of kids all throughout the planet in an assortment of areas. A sum of 188 nations have shut their schools in light of the pandemic which is assessed to have come about in over 1.5 billion youngsters missing a critical time of instruction (United Nations 2020a). Further, it is assessed that an extra 42-66 million youngsters will be in outrageous destitution because of the pandemic (United Nations 2020a). This paper centers around the likely effects of COVID-19 on kids related with sport. It was gathered dependent on the contribution of 37 specialists and professionals in the fields of kid rights, security, and protecting in sport. As well as working with a trade of data on the subject, it unites perceptions and worries for the thought of leaders and others with impact over approaches, asset allotments and programming identified with kids and game as the world forms back from the pandemic. This remembers those for sports associations, public and neighborhood governments, between legislative substances, global offices, contributor offices, common society associations and local area based associations.

Game is a significant supporter of monetary and social turn of events. Its job is all around perceived by Governments, remembering for the Political Declaration of the 2030 Agenda, which thinks about "the commitment sports make to the strengthening of ladies and of youngsters, people and networks, just as to wellbeing, training and social incorporation goals." Since its beginning, the COVID-19

ISSN NO. 2231-4059 (PRINT)

UGC Care Group –1 Journal

भाषा आणि जीवन

(विशेषांक)

वर्ष– ३९ संख्या. –०४

ऑक्टोबर – डिसेंबर २०२१

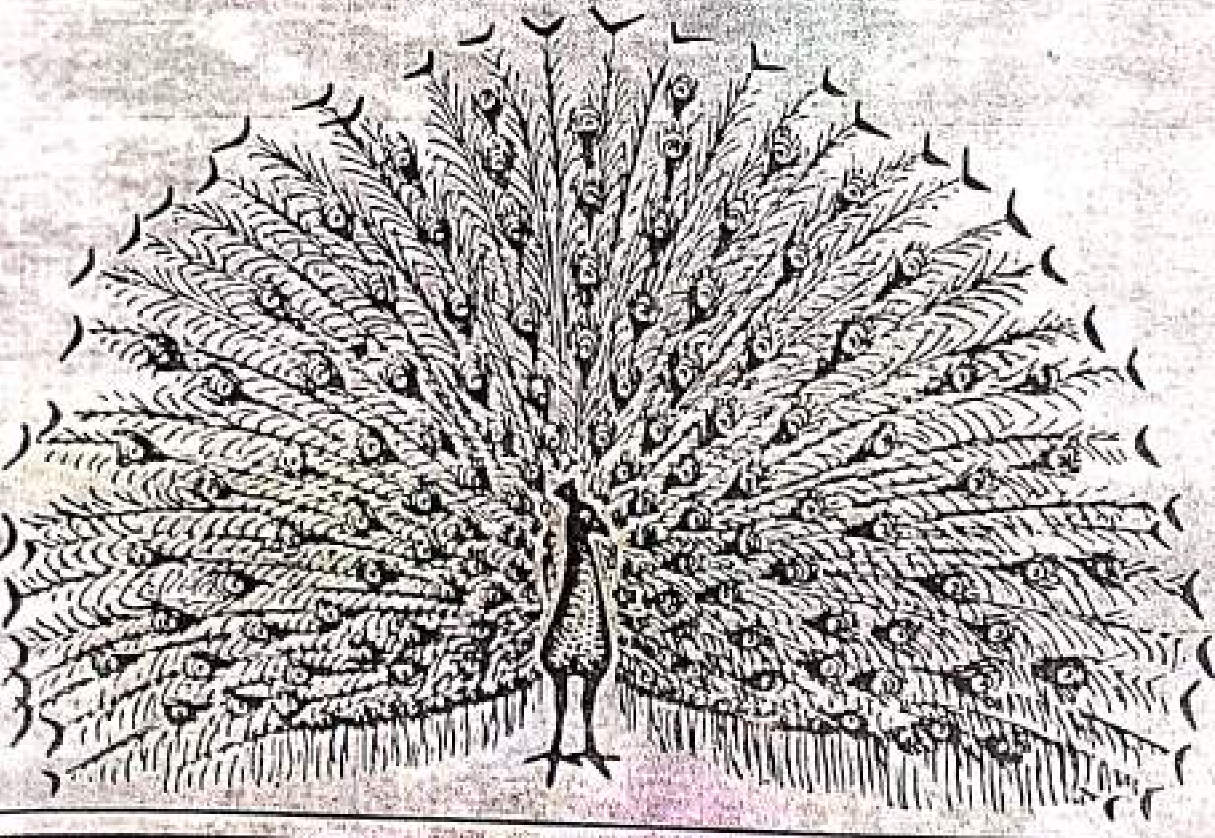

7.	समाजशास्त्रातील ज्ञानार्जनाचे स्त्रोत : एक चिकीत्सा	डॉ. ओमप्रकाश आष्टनकर	85
18.	विदर्भ राज्याची मागणी व जनतेची भूमिका	डॉ. रावन ज्यं. महाजन डॉ. संदीप तुंडूरवार डॉ. शरद सांबारे	89
19.	भारतीय तत्वज्ञानातील ज्ञानाचे स्त्रोत	प्रा.डॉ.शेळके विजय सोपानराव	94
20.	न्यायदर्शनातील अनुमान प्रमाण-स्वरूप व प्रकार	प्रा.सौ.जयश्री तांबे	100
21.	ज्ञानाच्या स्त्रोतात जैन दर्शनातील अनुमान प्रमाणाचे महतवपूर्ण योगदान	प्रा. वर्षा जपे	103
22.	वैयक्तिक आणि सामाजिक स्तरावरील पर्यावरणविषयक उपक्रमाचा अभ्यास	डॉ.महादेव विष्णू मत श्रीमती शिवकन्या निवृत्तीराव कदेरकर	108
23.	समाजसुधारक संतश्री गाडगे महाराज	प्रा. योगेश मारोती करवाडे	112
24.	संगीत उपासनेचा मानवी जीवनावर होणारा सकारात्मक परिणाम	प्रा. वैखरी वझलवार	118
25.	'भारतीय दर्शनातील शब्द प्रमाण'	डॉ. नरेंद्र वसंतराव रपटाटे	121
26.	ज्ञानशास्त्र.. एक आव्हान	प्रा.रजनी आनंदराव काळे	128
25.	जागतिकीकरण आणि भारत	डॉ. अजय नानाजी सरटकर	132
26.	"दिल्ली सल्तनत काळातील चलन (मुद्रा) व्यवस्थेचे स्वरुप"	ज्योती पि. बोबाटे प्रा. डॉ. दशरथ धर्माजी आदे	135
27.	नॅक मूल्यांकनात ग्रंथालयाची भूमिका	डॉ. किशोर मो. दुमणे	142
28.	समकालीन भारतीय शिक्षणाची अवस्था : एक ऐतिहासिक अध्ययन	प्रा.डॉ. अरविंद म. पुनवटकर	145
29.	प्रधानमंत्री इंदिरा गांधीचे गटनिरपेक्षता धोरण व भारत – सो. रशिया संबंध	डॉ. माधुरी नीतीन देवतळे	151
30.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भूमिहीन चळवळ :– ऐतिहासिक अध्ययन	प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन	158
31.	गडचिरोली जिल्ह्यातील राष्ट्रीय मूल्यांकन प्राप्त महाविद्यालयातील ग्रंथालय सेवा आणि उपभोक्ता समाधान : एक अध्ययन.	प्रा. डॉ. संजय फुलझेले	163
32.	समाजमाध्यमांची ग्रंथालयातील भुमिका	प्रा. डॉ. प्रविण रावसाहेब माने	169
33.	झाडीपट्टी रंगभूमीचे मौलिक योगदान	प्रा.डॉ. राजकुमार रघुनाथ मुसणे	174
34.	गडचिरोली जिल्ह्यातील अनुसूचित जमातीच्या शेतेऱ्यांच्या कृषीविषयक समस्यांचे चिकित्सक अध्ययन.	प्रा. डॉ. रवी मुरलीधर शास्त्रकार	178

ISSN NO : 2231-4059
(UGC Care Group - 01)

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भूमिहीन चळवळ :– ऐतिहासिक अध्ययन

प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन

श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

सारांश :–

भारतासारख्या कृषीवर आधारीत देशात जमिनीच्या मालकी हक्काला आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक दृष्टीने अत्यंत महत्त्व आहे. स्वातंत्र्यपूर्व कालीन व स्वतंत्रानंतरच्या काळातील दलित चळवळीचे मुख्य विषय अस्पृशतेबरोबर शेतमजुर व भूमिहीन शेतमजुरांशी संबंधित आहे. दलित मुक्तिलढयात भूमिहीनांची चळवळ हे महत्वाचे पर्व मानल्या जाते.

प्रस्तावना :–

इ. स. 1920 नंतर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित चळवळीला वैचारिक अधिष्ठान प्राप्त करून दिले. देशाला सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकष्ट्या विकसित करण्यासाठी महत्वपूर्ण क्रांतिकारी विचार मांडले. आर्थिक समता प्राप्त झाली तरच राजकीय स्वातंर्त्याला अर्थ राहील असे डॉ. आंबेडकरांचे मत होते. भारत कृषीप्रधान देश आहे, परंतु प्रत्यक्षात शेतीमध्ये राबणारे शेतकरी निव्वड काबाळ कष्ट करीत आहेत. त्यामुळे त्यांचे जीवन दुःखी बनले आहे. अशा भूमिहीन शेतकऱ्याची पिळवणुकीतून सुटका करण्यासाठी डॉ. आंबेडकरांनी क्रांतिकारी विचारांची मांडणी करून लढा दिला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे भूमिहीना संदर्भातील विचार व कार्य :–

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सुरुवातीपासून शेतमजुर, कष्टकरी, भूमीहीन यांच्या स्थितीत सुधारणा घडविण्यासाठी संघर्ष सुरू केला होता. गाव खेड्यातील अस्पृशांच्या आर्थिक व सामाजिक अशा दुहेरी समस्या होत्या. अस्पृश्यांच्या आर्थिक प्रगतीसाठी सरकारच्या मालकीतील पडीक जमिनी अस्पृश्यांना प्राप्त करून देण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले.

डॉ. आंबेडकरांच्या अस्पृशोउदधार चळवळीची सुरुवात महाड सत्याग्रहापासून झाली. महाड येथे कुलाबा जिल्हा बहिष्कृत परिषदेमध्ये 19 मार्च, 1927 रोजी डॉ. आंबेडकरांनी अस्पृश्यांना शेतीकडे वळण्याचा सल्ला दिला, दूसरा धंदा जो मी आपणास सुचविला आहे, तो शेती आहे. हा धंदा सुचविण्याचा माझा हेतु असा आहे की,"आपल्या अस्पृश वर्गाने आर्थिकदृष्टया स्वायत्त रीतीने जिवीत घालविण्यासाठी व्यवस्था करावी. आज अस्पृश्य जाती चरितार्थासाठी दुसऱ्याच्या भिकेवर अवलंबून आहेत. त्यांचा स्वाभिमान नष्ट झाला आहे. त्यामुळे या लोकांनी दुसऱ्याकडे तुकडा मागण्याचे सोडून देऊन जर गावातील लोकांप्रमाणे शेती केली तर त्यांची उन्नती होईल. शेती विकत घेणे अस्पृश्यांना कठीण जाईल पण जंगल खात्याच्या अखत्यारी कितीतरी पडीक जमिनी आहेत त्या जर एखाद्या अस्पृश्य वर्गाच्या माणसाने मागणी केली तर त्याला मिळण्यासारख्या आहेत."[1] अशा पडीक जमिनी भूमिहीनानी ताब्यात घेऊन शेती करावी असे त्यांचे मत होते.

Vena Lok Prabodhan Shikshan Sanstha Hinganghat's

SHRI SAIBABA LOK PRABODHAN ARTS COLLEGE, WADNER

Th-Hinganghat, Dist- Wardha

Research Papers Published in UGC Care

(Print)

Academic Year

2021-22

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue-V, Volume-IV

Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development

March 2022

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Prof. Dr. D. S. Tikate
Principal
Deshbhakta Sambhajirao Garad
Mahavidyalaya, Mohol (Solapur),

Address
'Pranav', Rukmenagar,

17	भारतीय मासेमारीचे स्वरूप : एक भोगोलिकअभ्यास प्रा. डॉ. हरी साधु वाघमारे	69-74
18	भाषा, सामाजिक विज्ञान आणि त्याचा प्रभाव मधील वर्तमान परिस्थितीसामाजिक विकासावर राजेश भेंडारकर	75-77
19	लोहा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रे : एक भौगोलिक अभ्यास दत्ता म. गायकवाड, पदम अ. खाडे, व्यंकटेष द. यल्लावार	78-82
20	जागतिक तापमान वृद्धीचा हवामानावर होणारा परिणाम गिरीश टी. पंचभाई	83-87
21	वेदकुमार वेदालंकार : हिंदी अनुवाद में योगदान डॉ. कृष्णात आनंदराव पाटील	88-90
22	पाण्याची शुद्धता व जलप्रदूषण - एक भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ.गायकवाड एस.एम	91-95
23	भालचंद्र नेमाडे यांची लेखनशैली : काही निरीक्षणे प्रा. डॉ. विजय रुपराव राऊत	96-99
24	2019 ची महाराष्ट्र विधानसभा निवडणुक स्थिती आणि वास्तव प्रा. डॉ. विक्रमराव नारायणराव पाटील	100-103
25	सिध्दरामेश्वरांच्या मराठी अनुवादीत वचनांतील तत्वविचार डॉ. प्रवीण कारंजकर	104-108
26	इक्कीसवीं सदी की हिंदी कविता के परिप्रेक्ष्य में आंबेडकर दर्शन सागर रघुनाथ कांबळे	109-112
27	बाल विज्ञान साहित्याचे स्वरूप व संकल्पना जाधव साळूबाई अरूण	113-115
28	बसवेश्वरांच्या अनुवादीत वचनसाहित्यातील लोकाचार डॉ. प्रवीण कारंजकर	116-119
29	बौद्ध दर्शन में सद्गुण-एक दार्शनिक विश्लेषण डॉ. रीतु कुमारी	120-123
30	शीर्षकों का अनुवाद प्रा. जगताप नवनाथ रघुनाथ	124-125
31	किन्नरों के साहित्य का पर्यावरणीय अलोचनात्मक अध्ययन डॉ भरत जाधव	126-130
32	'सत्तांतर' या कादंबरीचे बाह्यायीन मूल्यमापन प्रा. दादा नारायण यमगर	131-132
33	अनुवाद विज्ञान की संकल्पना प्रा. डॉ. दत्तात्रय सदाशिव अनारसे	133-135
34	साहित्याची निर्मिती प्रक्रिया प्रा. डॉ. दिपक कुंडलिक रिटे	136-140
35	हिंदी साहित्य और विमर्शता प्रो.अनिल मनोहर जाधव	141-142
36	पत्रकारिता की हिंदी: एक मंथन डॉ. दिलीप कोंडीबा कसबे	143-145

'Akshar Wangmay' UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, March 2022, Special Issue-V Volume-IV
"Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development"

बसवेश्वरांच्या अनुवादीत वचनसाहित्यातील लोकाचार

डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री.साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर जि. वर्धा
Email ID :pkarnjkar@rediffmail.com

सारांश :—

बसवेश्वरांचे वचन साहित्य हे बहुजनांच्या भाषेतून निर्माण झालेले होते. ते सर्वसामान्यांच्या हिताची काळजी घेणारे होते. ते सर्वसामान्यांच्या हिताची काळजी घेणारे होते. सामान्य अज्ञजनांना दिशा देणारे होते. आजपासून आठशे वर्षापूर्वी त्यांनी रचलेली वचने ही तत्कालीन लोकजीवनाचा, व लोकमानसाचा आरसा होत. त्यात त्यांनी त्यावेळच्या मनुष्यातील गुण दोषांचे वर्णन आपल्या मनातील धार्मिक भाव व्यक्त करतांना उपमा, दृष्टांताच्या रूपानेही योजलेला दिसून येतो. आजच्या प्रमाणेच हे दोष आजपासून आठ शतके आधीही विद्यमान होते हे लक्षणीय आहे. मनुष्य काम, क्रोध, लोभ, मद, मोह, मत्सराने ग्रस्त कसा होता. परस्त्री, परधन यांचे आकर्षण कसे होते. स्वमताधंता कोष यात बळी गेलेले पण त्याची जाणीव नसलेले माणसे आपल्याला वचन साहित्यात दिसतात. आपला धर्मविचार व्यक्त करतांना त्यांनी सामान्य मनुष्याला त्यांच्यातील दोषांचे दिग्दर्शन योग्य मार्गावर आणण्यासाठी त्यांनी दिलेली ही उदाहरणे असली तरी त्यातून आपल्याला तत्काली लोकमानसांत डोकावीता येते. यावेळी आजच्या प्रमाणेच त्या काळातही मनुष्यात दोष दिसतात. भौतिक समृध्दीचा आजचा काळ असला तरी हेच दोष आजही आहेत. त्यावेळी ही हीच स्थिती होती यावरून मनुष्य हा बाह्यांगी बदलणारा तथापि मानसिक पातळीवर किंवा अंतरगात फारसा न बदलणारा दिसावा असा तर्क करता येतो.

प्रस्तावना :

आपल्या वचन साहित्याने धर्मविचारांत आणि त्याद्वारे लोकाचारांत बदल घडविणारे समाजसुधारक महात्मा बसवेश्वरांचा जन्म ''बाराव्या शतकात'' (०१) झाला. बसवेश्वरांचा विचार पुरोगामी होते. "महात्मा बसवेश्वर हे पुरोगामी विचारांचे जनक, आद्य अस्पृश्योध्दारक, स्त्रीमुक्तीचे प्रणेते, श्रमशक्ती व समतेचे पुरस्कर्ते होते.'' (०२) असे म्हटले जाते. त्यांच्या वचन साहित्यात तत्कालीन लोकजीवन असलेले आहे. सर्वसामान्य माणसाच्या जीवनाचे चित्रण त्यांनी धर्मविचारांच्या अनुषंगाने केलेले दिसते. त्यांचा कालखंड कसा होता हे सांगतांना डॉ. भगवानदास तिवारी लिहितात,'' जहाँ आर्थिक विषमता, सामाजिक भेद—भाव, जातीय द्वेष, निरर्थक कर्मकांड, धार्मिक पाखंड, अंधश्रध्दा, रूढीवाद, शोषण, अनाचार, और अत्याचार का बोलबाला था।'' (०३) अशा वेळी त्यांनी लोकमानसात जागृती केली. याच कारणाने कृष्णा मेणसे म्हणतात. ''केशवसूतांनी फुंकलेली तुतारी बसवेश्वरांनी बाराव्या शतकाच जोमाने फुंकली होती'' (०४) यावरून त्यांच्या विचारांची आधुनिकता दिसून येत. प्रस्तुत शोधनिबंधात बसवेश्वरांच्या वचनांत तत्कालीन लोकजिवनाच्या संदर्भाच्या आधारे त्यावेळी मानसांत कस चांगले वाईट गुण होते. आणि आजच्या काळातही तिच स्थित कशी आहे यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. बसवेश्वरांच्या वचनांत खोटे बोलणारे, दांभिक, परस्त्रिगमन, परधन अभिलाषा असणारे लोकमानस दिसून येते. आपला विचार प्रकट करण्यासाठी बसवांनी ही उदाहरणे दिली आहेत तो तत्कालीन लोकमानसाला आपल्या समोर उभे करते.

मनुष्य स्वभाव :

मनुष्य स्वभाव कसा असतो तो वर एक दर्शवितो पण प्रत्यक्षात वेगळाच कसा असतो हे बसवांच्या वचनांत दाखविलेले आहे आपल्या एका वचनांत ते म्हणतात—

''धन व्यवहारात शुध्द, प्राणाबाबत निर्भय
हे कोणास शक्य असे हे?
गुप्तधन चालून आल्यास कोण न नाकारी
प्रमादाने आल्यास मरण पळवणारे नसती कोणी
आशारहित, निर्भय शक्य नसे, कुडलसंगम देवा'' (०५)

येथे संपत्तीच्या व्यवहारात किंव लोक शुध्दचरण करणारे असतात असे म्हणून त्याचे काळातही खोटयामार्गाने संपत्ती मिळाली तर स्वीकारणारे लोक होत हे दिसून येते. स्वत:च्या प्राणाबाबत भय सर्वानाच त्या काळी असायचे हेही दिसून येते पण प्रत्यक्षात मला कुणाचेही भय नाही अशी वल्गना प्रत्येकजन करायचा एखादयाला गुप्तधन मिळाले तर ते तो घेणारच असा मनुष्य स्वभाव त्या काळातही होतात.एखादयाला चुकोस्तव मृत्यदंड मिळाला तर मृत्युपासून सूटका होण्याची स्वाभाविक ईच्छा त्याच्यात राहणारच असे बसवेश्वर म्हणतात त्यावेळी त्यांनी मानवी मनाचा खोलवर केलेला विचार दिसून येतो. मनुष्य हा आशारहीत असने शक्यनाही, मनुष्य हा भयरहीत असणेही शक्य नाही. असे बसवेश्वर आपल्या वचनात म्हणतात. अशाप्रकारे मनुष्य स्वभावाचा त्याच्यातील संपत्तीचे आकर्षण मृत्युची भीती गुप्तधनाची लालसा, शिक्षेपासून सूटका, सतत आशा, सतत भीती या मानसिक दुर्गुणांना आलेखरूप वचनात त्यांनी काढलेला दिसतो.

वडीलांची भूमिका :—

आजच्या प्रमाणे बसवकाळातही पितृसत्ताक कुटुंबपध्दतीचे जीवन होते. घरातील सर्व धाकटयांना वळण लावण्याचे त्याला व्यावहारीक दृष्टया सक्षम बनविण्याचे कार्य वडीलांना करावे लागत यासाठी अनेकदा वडील रागवत असे. त्यामागे त्यांचा हेतू अर्थातच आपल्या अपत्याला चूकांची जाणीव करून देणे हाच असावा हे स्पष्ट आहे. बसवेश्वरांच्या वचणांतही कौटोंबिक जीवनातील वडीलांच्या या भूमिकेचे वर्णन त्यांच्या वचन साहित्यात आलेले दिसून येते.

"वडील मुलांना बुध्दी सांगतांना,
त्यांच्या चुकास्तव कोपे, परि प्राण न घेई" (०६)

येथे वडील मुलांना वळण लावण्यासाठी त्याला त्याच्या चुकांची जाणीव करून देण्यासाठी त्यांच्यावर रागवत असल्याचे दिसतात पण त्याचा प्राण घेत नाही. वचनाच्या ओळीतील हे उदाहरण देण्यामागे त्यांना शिवभक्त हार भक्तांना त्यांच्या चुका दर्शवितात त्यांना ठार करीत नाही हे

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue-V, Volume-IV

Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development

March 2022

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Prof. Dr. D. S. Tikate
Principal
Deshbhakta Sambhajirao Garad
Mahavidyalaya, Mohol (Solapur),

Address
'Pranav', Rukmenagar,

17	भारतीय मासेमारीचे स्वरूप : एक भौगोलिकअभ्यास प्रा. डॉ. हरी साधु बाघमारे	69-74
18	भाषा, सामाजिक विज्ञान आणि त्याचा प्रभाव मधील वर्तमान परिस्थितीसामाजिक विकासावर राजेश भेंडारकर	75-77
19	लोहा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रे : एक भौगोलिक अभ्यास दत्ता म. गायकवाड, पराग अ. खडके, व्यंकटेष ब. कल्याणकर	78-82
20	जागतिक तापमान वृद्धीचा हवामानावर होणारा परिणाम गिरीश टी. पंचभाई	83-87
21	वेदकुमार वेदालंकार : हिंदी अनुवाद में योगदान डॉ. कृष्णात आनंदराव पाटील	88-90
22	पाण्याची शुद्धता व जलप्रदूषण - एक भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ.गायकवाड एस.एम	91-95
23	भालचंद्र नेमाडे यांची लेखनशैली : काही निरीक्षणे प्रा. डॉ. विजय रूपराव राऊत	96-99
24	2019 ची महाराष्ट्र विधानसभा निवडणुक स्थिती आणि वास्तव प्रा. डॉ. विक्रमराव नारायणराव पाटील	100-103
25	सिध्दरामेश्वरांच्या मराठी अनुवादीत वचनांतील तत्वविचार डॉ. प्रवीण कारंजकर	104-108
26	इक्कीसवीं सदी की हिंदी कविता के परिप्रेक्ष्य में आंबेडकर दर्शन सागर रघुनाथ कांबळे	109-112
27	बाल विज्ञान साहित्याचे स्वरूप व संकल्पना जाधव साळूबाई अरूण	113-115
28	बसवेश्वरांच्या अनुवादीत वचनसाहित्यातील लोकाचार डॉ. प्रवीण कारंजकर	116-119
29	बौद्ध दर्शन में सद्गुण-एक दार्शनिक विश्लेषण डॉ. रीतु कुमारी	120-123
30	शीर्षकों का अनुवाद प्रा. जगताप नवनाथ रघुनाथ	124-125
31	किन्नरों के साहित्य का पर्यावरणीय अलोचनात्मक अध्ययन डॉ भरत जाधव	126-130
32	'सत्तांतर' या कादंबरीचे वाङ्मयीन मूल्यमापन प्रा. दादा नारायण यमगर	131-132
33	अनुवाद विज्ञान की संकल्पना प्रा. डॉ. दत्तात्रय सदाशिव अनारसे	133-135
34	साहित्याची निर्मिती प्रक्रिया प्रा. डॉ. दिपक कुंडलिक रिटे	136-140
35	हिंदी साहित्य और विमर्शता प्रो.अनिल मनोहर जाधव	141-142
36	पत्रकारिता की हिंदी: एक मंथन डॉ. दिलीप कोंडीबा कसबे	143-145

'Akshar Wangmay' UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, March 2022, Special Issue-V Volume-IV
"Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development"

सिध्दरामेश्वरांच्या मराठी अनुवादीत वचनांतील तत्वविचार

डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री.साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर जि. वर्धा
Email ID :pkarnjkar@rediffmail.com

सारांश :–

सिध्दरामेश्वर हे बसवकाळातील वचनकार होते. वीरशैव लिंगायताचे वचन भांडार समृध्द करण्यात त्यांचा महत्वाचा वाटा आहे. तत्कालीन कन्नड भाषेत सिध्दरामेश्वरांनी तत्कालीन लोकजीवन, धर्मजीवन, सांस्कृतिक जीवनाचा संदर्भ देत देत आपले विचार मांडले होते. या विचारात तत्वज्ञानाचा भाग मोठा दिसतो. त्यांनी मांडलेला तत्वविचार हा शिवदैवत, इष्टलिंग, जंगम, गुरूभक्ती, शरीर व आत्मविचार, एकदैवत, मानवीमुक्ती, मायावाद, ऐहिक जीवनाची विकटता यावर आधारीत आहे. त्यांनी आपले विचार मांडतांना लोकभाषा व लोकजीवनातील संदर्भांचा वापर केल्याने त्यात कर्कशता किंवा कोरडेपणा आलेला नाही. उलट त्यातुन वाङ्मयीन सौंदर्य अविष्कृत झालेले दिसून येते हा सिध्दरामेश्वरांच्या तत्वज्ञान प्रचूर वचनसाहित्याचा विशेष मानावा लागतो. त्यांच्या वचनात धर्मविचारांना सुलभ भाषेतून सुलभ प्रतिमा, प्रतिके, अलंकार यातून व्यक्त केलेले आहे. मानवाला स्वमुक्तीचा उपदेश करण्याच्या तळमळीतून ही वचन संपदा निर्माण झालेली आहे. सिध्दरामेश्वरांची ही वचन मराठी अनुवादीत साहित्यात आपले वेगळे स्थान निर्माण करणारे व वेगळी ओळख राखणारी आहेत.

प्रस्तावना :–

बसवकाळातील वचनकार सिध्दरामेश्वर त्यांच्या तत्वज्ञान व वाङमयीन गुणांनी संपन्न वचनांसाठी वीरशैव लिंगायत सहित्यात आदराचे स्थान राखून आहे. सिध्दरामेश्वराबाबत वीरशैव साहित्याचे अभ्यासक डॉ. सुधाकर मांगलेकर त्यांच्या "वीरशैव धर्मपंथ इतिहास व तत्वज्ञान" या ग्रंथात लिहितात की त्यांचा जन्म "इ.स.११२७" (१) मध्ये सोलापूर या ठिकाणी झाला. यावरून त्यांचे जन्मस्थान हे आजच्या महाराष्ट्रातील सोलापूर शहर होय हे लक्षात येते व जन्म वर्षाबाबतही शंकानिरसन होते. त्यांच्या बाबत, "सिध्दरामेश्वरांनी सोलापूरात ६८ लिंगाची स्थापना केली. मठमंदिरे बांधली व आपल्या शिष्यगणाच्या सहाय्याने मोठा तलाव खोदण्याचे कामास सुरूवात केली." (२) असा उल्लेख मिळतो. आजच्या मोठया सोलापूर मधील तलाव त्यांनीच खोदलेला आहे, त्यामुळेच त्यांच्या बाबत डॉ. मांगलेकर आपल्या अन्य एका ग्रंथात म्हणतात."सोलापूर नगरात तलाव खोदून ६८ लिंग स्थापणा व ८०० वर्षापूर्वी एक हजारापेक्षा अधिक वधुवरांचा सामुहिक विवाहाचे आयोजन त्यांच्या कर्तृत्वान कार्याची पावती देतात." (३) यावरूनही त्यांनी सोलापूरात केलेले धर्मकार्य व समाजकार्य यां बाबतची जागृतता दिसून येते. सिध्दरामेश्वरांची वचने त्यांच्या शिवनिष्ठेबाबत साक्ष देतात. त्यांची गुरुनिष्ठा, जंगमनिष्ठा अधोरेखित करतात. वीरशैव लिंगायतांचा धर्मविचार सर्वसामान्यापर्यंत त्यांच्याच भाषेत पोहचविण्याचे महत्वपूर्ण कार्य सिध्दरामेश्वरांच्या वचनातून सिध्दीस गेलेले दिसते.

मनोनिग्रह–

आध्यात्मिक साधनेत मनावरील नियंत्रणाला महत्व आहे. इंद्रियांचे दमण करून त्यांना नियंत्रणात घेणे महत्वपूर्ण मानले जाते. यात मनाचाही समावेश होतो. जो पर्यंत आपण आपले मन ईश्वर भेटीच्या भावाने परिपूर्ण करीत नाही तोपर्यंत ईश्वर लाभ शक्य नाही हे सांगतांना ते म्हणतात –

"शरविध्द हरणीसम माझे मन, शंभो
ते दगडधोंडे, फाटेबिटे कांही न पाही
भक्तीच्या साखळदंडाते बांधा माझे मन
कपलि सिध्द मल्लिकार्जुना" (४)

डोके गमावलेली हरणी ज्याप्रमाणे जंगलात वेगाने सैरपणे धावत असते तिला दगड, धोंडे, काटे वा अन्य अडथळे दिसतच नाही. त्याप्रमाणे माझे मन झालेले आहे. त्या स्वैर झालेल्या माझ्या मनाला भक्तीरूपी साखळदंडाने बांधावे अशी आर्तविनवणी सिध्दरामेश्वर आपल्या कपिलसिध्द-मल्लिकार्जुन दैवताला करतांना दिसतात. अन्य एका वचनातही अशीच प्रार्थना केलेली दिसते.

"पंचेंद्रियांच्या कुत्रा स्पर्श करण्याआधी
' मन तुमच्या ताब्यांत घ्या हो
शुध्द मन हीन होण्या आधी
तुम्ही शाश्वत होऊन रक्षण करा" (५)

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC CARE LISTED

Special Issue-V, Volume-II

Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development

March 2022

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Prof. Dr. D. S. Tikate
Principal
Deshbhakta Sambhajirao Garad
Mahavidyalaya, Mohol (Solapur),

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

50	Indian Folklore Culture **Neelamma Hattalli**	174-176
51	Land Use/ Land Cover Changes Along State Highway 27 From Pune city to Ahmednagar City, Maharashtra, India **Mr. V. M. Pagar, Dr. V. R. Veer**	177-182
52	Class Inequality through Apartheid in Disgrace **Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande**	183-186
53	Painful Recount of Woman in Urmila Pawar's *The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs* **Prof. Santosh Dadu Ghangale, Dr. Vaishali S. Pradhan**	187-189
54	Status Of Workers In The Shetkari Vinkari Sahkari Soot Girni Ltd (Islampur) **Mr. S. A. Gaikwad, Dr. B. S.Jadhav**	190-193
55	Make In India: Success Or Failure A Critical Analysis **Dr. Balaji Vithalrao Dakore**	194-196
56	Change Of Consumer Behavior In The Post Covid-19 Period **Shanurkumar Ganiger**	197-199
57	Dr.B. R. Ambedkar And His Educational Philosophy **Sanjeevakumar Ganiger**	200-202
58	Reading Parameters And Construction of Language Proficiency For Second Language Learners - A Study **Sanjeev Arjunappa Madarakhandi**	203-205
59	A Study On Women Entrepreneurship Development In India And Karnataka State **Sneha J, Dr. Chalwadi C. I.**	206-209
60	Occupational Health Issues Among Women In Unorganized Sector **Reshma M. Shaikh, Professor R. Sunandamma**	210-212
61	Mahatma Phule'sThought on Women **Dr. Vikramrao Narayanrao Patil**	213-214
62	A Study Of National Rural Health Mission In Kolhapur District **Smt. Sonali B. Kumbhar**	215-218
63	Distribution Of Forest In Satara District: A Geographical Analysis **Dr. T.P.Shinde**	219-222
64	Dr. Babasaheb Ambedkar's Views On Democracy **Dr. Ashok Bheemasha**	223-225
65	Environmental Politics In India: An Observation **Maheshwari Siddaram Channappagol**	226-230
66	Evaluation Of Traditional Culture Of Tribal Women **Dr. Ms. Pallavi L. Tagade, Prof. Aparna S. Dhoble**	231-234
67	A Study of Academic Stress among Muslim Girl Students attending High Schools **Farhat Jahan Mehboob, Dr. S.A. Kazi**	235-237
68	Assessment of Wild Animal Interference on Agriculture in Parts of Western Ghats: A Geographical Approach **Mr. Dhiraj V. Patil, Prof. (Dr.) Sambhaji D. Shinde**	238-240
69	Geographical Distribution Of Scheduled Caste Population In Kolhapur District **Mr. Siddharth S Ghoderao, Prof. (Dr) Suresh.K Pawar**	241-243
70	Atpadi: An Emerging Renowned Market Center For Pomegranate In Sangli District **Mr. Sachin Bajarang Jadhav, Dr. Subhash Shivappa Kothavale**	244-248
71	Flood Water Analysis In Krishna River: A Case Study Of Satara District (Maharashtra) **Dr. S. M. Mulani**	249-251
72	Relief And Management Of Drought: A Case Study Of Manganga River In Solapur District (Maharashtra) **Dr.S.M.Mulani**	252-254

Class Inequality Through Apartheid In Disgrace

Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande
Head, Department of English, Assistant Professor, ShriSaibabaLokPrabodhanArts College Wadner,
Tah. -Hinganghat,Dist.- Wardha (M.S.)
niteshtelhande@gmail.com

Abstract: -

The Present research topic is selected to study theproblems of class inequality through apartheid, such as the White government policy against Black and subordinate condition of Black people in the novel, Disgrace. Also, it is selected to bring out, how the white government of South Africa has the dominance over black people. It studies alienation, outsider, meaninglessness and ghetto life of Blacks in thisnovel of J. M. Coetzee. It tries to research Whites' government policy against Blacks. Apartheid is a system of legal racial segregation, which dominated the Republic of South Africa from 1948 until 1994. The discrimination was seen in having priority housing, jobs, education and political power. This bad impact of apartheid has been showed in this research paper. It studies everynexus of novel of J. M. Coetzee. It discusses, how apartheid system to decline Black people society. Need of research paper, apartheid and white government's policy should be understood by people, which is dangerous for country development. It can help to reader to learn Whites' worst policy, which keeps segregation to black people from society. Apartheid is the really bad condition of African Society, which is depicted through research paper. In fact, this is a resume of the research and contributes in the field of research studies.

Introduction:

The Present Research Paper studies the novel"Disgrace" of J M Coetzee with apartheid perspective in class inequality. It tries to research Whites' government policy against Blacks. Apartheid is a system of legal racial segregation, which dominated the Republic of South Africa from 1948 until 1994. Historically, it emerged from policies of racial segregation which had been practiced, since the first Europeans the Dutch followed by the British settled in South Africa in the seventeenth century. The official justification underlying apartheid is that each race rigidly divided into 'Whites' (all Europeans), Bantus or 'Blacks', 'Colored's (People of mixed race), and 'Asians' (Indians and Pakistanis who had been brought to South Africa as laborers).

Apartheid means 'apartness' or 'separateness' and literally meaning is 'apart-hood.

Oxford Dictionary defined as;

"An official policy of racial segregation formerly practiced in the Republic of South Africa, involving political, legal, and economic discrimination against nonwhites."Hornsby (2010)

It is a policy or system of segregation or discrimination on grounds of race. Various races were separated into different regions. There were discriminations in having priority housing, job, education and political power.

The Present Research Topic is selected to study the problem of apartheid, the White government policy against black and subordinate condition of Black people in this novel of J. M. Coetzee. Also, it is selected to bring out, how the White government of South Africa has the dominance over non-white people.

Disgrace (1999):

Disgrace is a novel by J. M. Coetzee published in 1999. It won the Booker Prizelike many of his novels, it takes place in his native South Africa that for many years was ruled under a system of racial segregation called Apartheid. It takes place only several years after the end of Apartheid, and as a result, knowing a little bit about the geography and systems of Apartheid are really helpful in understanding the undertones through this novel. It begins in the far Western reaches of South Africa in Cape Town, where David Lurie is a professor of English at the University who is a protagonist of this novel. Cape Town was generally considered to be part of 'white' South Africa during Apartheid. In this novel, we see it as being more developed and cosmopolitan. When David leaves to go to live with Lucy in Salem, he is headed to a completely different part of the country, the Eastern Cape, which was long considered to be part of non-white South. He goes from Cape Town to the Eastern Cape, he is not just leaving the city and entering the country.He is also traveling from a place that is secure for him, with fewer racial tensions, to a place where for decades systematizes segregation has oppressed, their opinions of others. While there are very few discussions of race in the novel, there is special attention paid to power dynamics, most especially between men and women, male and female, whites and non-whites that echo the history of oppression and submission dictated by the setting.

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

● वर्ष : ९० ● मार्च २०२२ ● पुरवणी मराठी विशेपांक ०७

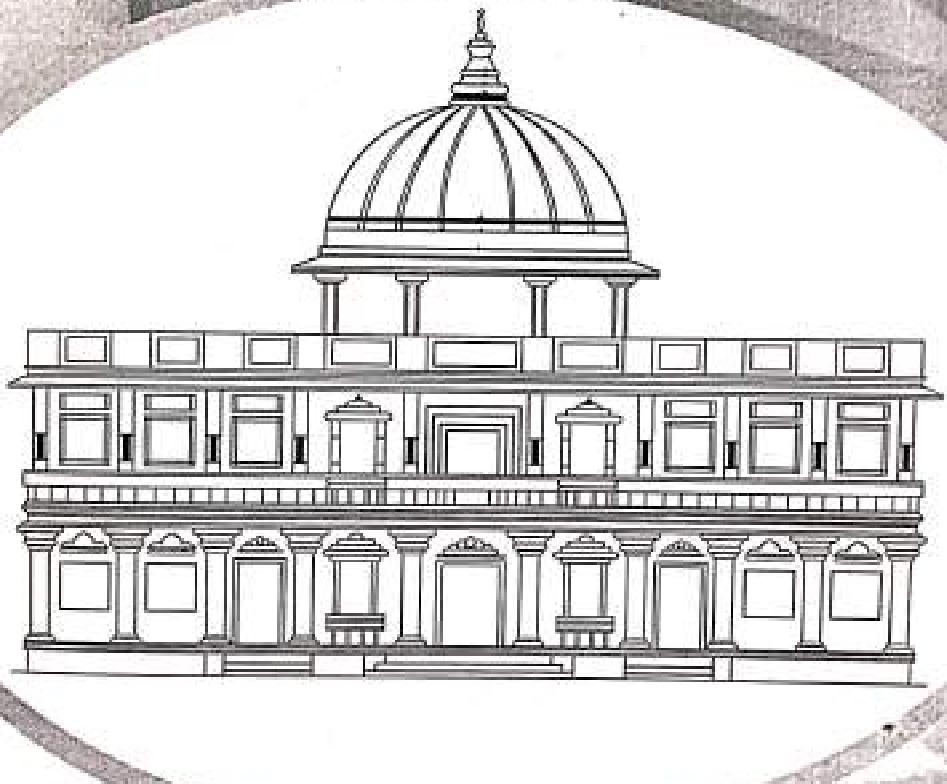

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

५५ महिला सक्षमीकरणाचे बदलते स्वरुप - प्रा.उमा पाटील, पन्हाळा, जि.कोल्हापूर ---------- २४९
५६ भारतीय शेती उद्योगाचे आधुनिकीकरण - प्रा.नागोराव तारू, खालापूर, जि.रायगड --------- २५३
५७ महिला सक्षमीकरणाचे बदलते स्वरुप - डॉ.मनिषा नागपुरे, नागपूर------------------ २५७
५८ भारतीय स्वातंत्र्यानंतरचे बदलते शैक्षणिक धोरण - प्रा.कविता मांजे, कल्याण, ठाणे ------- २६१
५९ महिलांचा उद्योजकतेमधील वाढता सहभाग व महिला सबलीकरण - प्रा.चंद्रप्रभा, नाशिक ---- २६६
६० भारताची कायदा व्यवस्था - डॉ.अरविंद पुनवटकर, सावनेर, नागपूर ----------------- २७१
६१ स्वातंत्र्योत्तर आंदोलनों के विविध परिदृश्य - डॉ.दत्तात्रय अनारसे, माढा, सोलापूर --------- २७४
६२ पंडित नेहरूंच्या काळातील आर्थिक विकासाचे चिकित्सक मूल्यमापन
- प्रा.विजय साळुंके, अमळनेर, जि.जळगाव. ------------------------------- २७७
६३ इचलकरंजीची यंत्रमाग कामगार व्यवस्था आणि बदलते स्वरूप
- श्री.कुबेर शेकाप्पा कट्टीमनी, इचलकरंजी, जि.सांगली ------------------------ २८०
६४ भारताचे अलिप्ततावादी धोरण आणि अमेरिका सहसंबंधाचा आढावा (इ.स. १९४७ ते इ.स.२०००)
- डॉ.डी.बी ताडेराव, फोंडाघाट, जि.सिंधुदुर्ग ---------------------------- २८४
६५ अ. व. वालावलकर यांचे इतिहास संशोधनविषयक कार्य-
- डॉ.सोमनाथ कदम, कणकवली, सिंधुदुर्ग. ---------------------------- २८९
६६ स्वातंत्र्योत्तर भारतीय परराष्ट्रीय धोरण - डॉ.संजय बेंद्रे, म्हसळा, जि.रायगड ------------ २९२
६७ माहितीची गरज आणि सोशल मिडिया - सौ.स्मीता पाटोळे, सातारा; डॉ.सुधीर पाटील, जळगाव २९५
६८ हवामान बदलाचा लांजा तालुक्यातील शेतीवर झालेला परिणाम
- डॉ.काशिनाथ चव्हाण, लांजा, जि.रत्नागिरी. ------------------------- ३००
६९ भारतीय स्वातंत्र्योत्तर काळातील ग्रंथालय चळवळ - डॉ.अनिता पाटील, बडनेरा ---------- ३०५
७० 'गोडसे गांधी.कॉम - नाटक की रंगमंचीयता' - विजय देवकर, राजापूर, रत्नागिरी -------- ३११
७१ स्त्री सक्षमीकरणासाठी शिक्षण - डॉ.संगीता पैकेकरी, माढा, जि.सोलापूर. -------------- ३१५
७२ हिंदी उपन्यासों में चित्रित आदिवासी जीवन संघर्ष - हिरामण पवार, राजापूर, जि.रत्नागिरी --- ३१९
७३ सातारा जिल्ह्यातील शतकोत्तर ग्रंथालयाचा इतिहास - सौ.आशा जिरगे, सातारा. ---------- ३२५
७४ महाराष्ट्र शासनाच्या जलसिंचन अधिनियमांचा चिकित्सक अभ्यास
- कु. वनिता पाटील, कवनूर, कोल्हापूर ------------------------------ ३३०
७५ स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील दलित चळवळीतील क्रांतीनायक बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे : एक ऐतिहासिक अध्ययन - डॉ.पंकज मून, वडनेर, ता.हिंगणघाट, जि.वर्धा ---------------- ३३५
७६ भारतीय स्वातंत्र्यानंतरची राजकीय व साहित्यिक स्थिती - डॉ.नामदेव शिंदे, माढा, जि.सोलापूर - ३४०
७७ महिला सक्षमीकरणाचे बदलते स्वरूप - डॉ.शर्मिला घाटगे, कोल्हापूर. -------------- ३४३
७८ माहिती तंत्रज्ञानाचे मानवी समाजावर होणाऱ्या परिणामाचे अध्ययन
- प्रा. रेखा वाठ, कळंब, जि.यवतमाळ ------------------------------ ३४७
७९ स्वातंत्र्योत्तर भारतातील शिक्षण आणि कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे विचार व कार्य
- प्रा.सुमन केंद्रे, पंढरपूर, जि.कोल्हापूर. ------------------------- ३५३
८० डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कालखंडातील दलित चळवळीचा अभ्यास
- डॉ.अनिल टिके, फलटण, जि.सातारा. ------------------------------- ३५७

ISSN No. 2394-5990

स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील दलित चळवळीतील क्रांतीनायक बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे : एक ऐतिहासिक अध्ययन

प्रा. डॉ. पंकज वामन मून
श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा
मो. ९५७९४९५४२७, Email :- pankajmoon.1982@gmail.com

सारांश :

विदर्भातील दलित चळवळीतील प्रमुख नेत्यांपैकी बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे हे एक होते. ते चंद्रपूर जिल्ह्यातील रहिवासी असून, त्यांनी अस्पृश्यांच्या प्रश्नासंबंधी, भूमिहीन शेतमजुरासंबंधी भरीव असे कार्य केले आहे. त्यांनी अस्पृश्य समाजात जागृती करून डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार तळागाळातील जनसामान्यापर्यंत पोचविण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य केले आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील विदर्भातील दलित चळवळीतील नेत्यांमध्ये त्यांचे नाव अग्रक्रमाने येते. त्यांनी दलित, अस्पृश्य, कामगार, भूमिहीन शेतमजूर यांचे प्रश्न मोठ्या शिताफीने मांडून त्यांना न्याय मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. विदर्भात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार रुजविण्यात त्यांनी मोलाचे परिश्रम घेतले. आयुष्यभर डॉ.आंबेडकर यांचा संदेश व विचार सामान्यांपर्यंत पोचवून भक्कम पायावर संघटनांची बांधणी केली. व मागास प्रदेशात उच्च शिक्षणाची सोय निर्माण केली. डॉ.आंबेडकरांचा संदेश प्रमाण म्हणून उच्च शिक्षण प्राप्त करून समाजसेवेचे व्रत स्वीकारले. बॅरिस्टर राजाभाऊ खोब्रागडे हे गर्भश्रीमंत कुटुंबातील व्यक्ती असली तरी त्यांनी सामान्य कार्यकर्त्या प्रमाणे आयुष्यभर दलित चळवळ निष्ठेने गतिमान केली. त्यांच्या कार्यामुळे दलित आंबेडकरी चळवळीत त्यांचे नाव सन्मानपूर्वक घेतले जाते. एकूणच या संशोधनपर लेखात बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांच्या स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील दलित चळवळीतील कार्याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

शब्दसंकेत :- अस्पृश्य, उच्च शिक्षण, दलित व भूमिहीन शेतमजूर, धम्मदीक्षा.

प्रस्तावना :-

स्वातंत्र्यपूर्व काळात विदर्भात अस्पृश्यांच्या जागृतीचे कार्य सुरू झाले होते. डॉ.आंबेडकरांच्या समाजकारणातील प्रवेशानंतर विदर्भातील अनेक अस्पृश्य नेत्यांनी डॉ.आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाला स्वीकारले व डॉ.आंबेडकर यांच्या नेतृत्वातील मानवमुक्तीच्या लढ्याला अधिक गती प्राप्त करून दिली. त्याचप्रमाणे डॉ.आंबेडकरांनी सुद्धा विदर्भातील अस्पृश्य नेत्यांवर प्रचंड विश्वास ठेवून अनेक महत्त्वपूर्ण घटनांची सुरुवात विदर्भाच्या भूमीतून केलेली दिसून येते. डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचार व कार्य वर तन-मन-धनाने निष्ठा ठेवणारे यापैकी चंद्रपूर येथील श्रीमंत देवाजीबापू खोबरागडे यांची कुटुंब होते. त्याच कुटुंबातील बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांनी डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या काळात व डॉ.आंबेडकरांच्या महापरिनिर्वाणानंतर दलित उद्धाराचे कार्य जिवनाच्या शेवटपर्यंत केले. तेव्हा त्यांच्या कार्याचा मागोवा प्रस्तुत लेखात घेतलेला आहे.

संशोधनाचा उद्देश :-

१. बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांनी केलेले दलित उद्धाराचे कार्य समाजापुढे आणणे.
२. बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांच्यापासून दलित चळवळीत कार्य करू पाहणाऱ्या नवीन कार्यकर्त्याला प्रेरणा निर्माण करणे.
३. अभ्यासकांना बॅरिस्टर राजाभाऊ खोब्रागडे यांच्या बद्दल ऐतिहासिक माहिती प्राप्त करून देणे.

गृहीत तत्वे :-

१. बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांच्या नेतृत्वामुळे दलित चळवळीला गती प्राप्त झाली.
२. दलितोद्धार चळवळीत बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांचे कार्य महत्त्वपूर्ण आहे.
३. बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांच्या प्रयत्नाने विदर्भातील अतिदुर्गम मागास प्रदेशात डॉ. आंबेडकरांचा विचारांचा प्रसार झाला.

संशोधन पद्धती :-

सदर शोधनिबंध तयार करण्यासाठी संशोधन पद्धती नुसार ऐतिहासिक संदर्भ ग्रंथ पद्धतीचा अवलंब करून उपलब्ध साहित्याचे शास्त्रीय पद्धतीने परीक्षण करून मूल्यमापन केले गेले आहे.

बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांची कौटुंबिक पार्श्वभूमी व पूर्व चरित्र :-

बॅरि.राजाभाऊ खोब्रागडे यांचे वडील देवाजी बापू यांचा जन्म २ जानेवारी १८९९ मध्ये झाला. देवाजींनी

डॉ. तेळकडे (२०२२-२३)

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक ।।

पुरवणी अंक ६ – डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : ६

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

• डॉ. गिझाला हाश्मी • डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम • प्रो. मोहम्मद असरार

*** प्रकाशक ***

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, बारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

49. **Relationship of Religiosity with Personality and Locus of Control: A Review**
- Yogesh S. Nimgade, Subodh Bansod ---------- 270

50. **Humanistic Approach in the Plays of Mahesh Dattani**
- Dr. Niraj P. Kendhe, Dr. Vivek Joshi ---------- 276

51. **Theme of Racism in the novel, *The Native Son***
- Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande ---------- 279

52. **Women's Identity And Indian Diaspora Literature**
- Dr. Furquan Ahemad Khan Chandkhan Pathan ---------- 285

53. **Interpreting 'Goblin Market' By Christina Rossetti From A Feminist Perspective**
- Dr Poorva Bhonde ---------- 289

54. **The Postmodern Parody of Turkish Politics in *the New Life* by Pamuk**
- Ashutosh Manohar Popate , Dr. K. K. Askar ---------- 293

55. **Violence against Women during Covid-19 Pandemic**
- Pranali Narayanrao Ingole ---------- 298

56. **The Study On Ability Of Speed Among Cricket And Hockey Players**
- Dr. Prashant Bambal ---------- 302

57. **Role Of Home Economics In Collaborative Learning And Community Partnership**
- Dr. Pratibha Subhashrao Katkar ---------- 307

58. **Responsibility of college Libraries and NAAC Accreditation**
- Dr. Premlata P, Kurhekar ---------- 311

59. **A Study on Occupational Stress on Public Sector Bank Employees in Pune City**
- Prof. Kirti Bothe, Prof Sonali Bhor ---------- 314

60. **Emerging Library Consortia in Academic Libraries:A Study**
- Mrs. Shilpa N. Hirekhan ---------- 320

61. **And the Mountains Echoed: A Tale of Sibling Love and Hope**
- Dr. Sameer Naim ---------- 325

62. **Digging the Roots with Resilience in Khaled Hosseini's *A Thousand Splendid Suns***
- Dr. Sanghamitra Parhi ---------- 330

ISSN No. 2394-5990

Theme of Racism in the novel, *The Native Son*

Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande
Head, Department of English,
Assistant Professor,
Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College Wadner,
Tah. -Hinganghat, Dist.- Wardha (M.S.)
niteshtelhande@gmail.com
Mobile No. 7798075486

Abstract:

The Present Research Paper is selected to study theme of racism in the novel, the Native Son. To search for the Racism, the controversial two classes of White class and Black class are found, in which the blacks are discriminated and marginalized by whites. It is known fact that racism and oppression are one of the major issues in Black American Literature. The novel, Native Son's protagonist, Bigger Thomas reveals his feelings, thoughts, as he commits crimes and is confronted with racism. He is psychological damage results from the constant barrage of racist propagandas and racial oppression. Richard Wright forces to enter into Bigger's mind and to understand the devastating effect of the social conditions in which he was raised. He is a native son a product of America culture. The significance of the study is to show the adverse effects of Racism. The need is that to create awareness in society. The problem of Racism is not only a peculiarly American problem; it is rampant in many other countries. This problem needs to address seriously in order that society is free from the ills of race, class, gender and ethnic masses. In fact, it will be a resume of this research and contributes to the critical field of studies.

Key Words: Racism, Race, Class, Gender, Afro-American, White, Black, Discriminate, Theme etc.

Introduction :

The Afro-American Literature of the twentieth century employed many themes, which is one of racism by Richard Wright (1908-1960) especially in the novel, Native Son (1940). Racism created many problems as the discrimination and persecution against Blacks. He wrote against injustice American society and oppression of Blacks in his works. He wanted to spread the idea of democracy and found solutions to the racial problems. He wants to stop the discrimination and to abolish it completely. The concept of racism usually denotes race based on prejudice, violence, dislike, discrimination, oppression. It is a reflection of the economic, cultural, ethnic and political ways. The Oxford English Dictionary defines Racism:

"Belief that all members of each race possess characteristics, abilities, qualifies specific to that race, especially so to distinguish it as inferior or superior to another race". (Oxford Dictionary: 2011, 1247)

It is discrimination between whites and blacks, bad and god, rationalism and ideology. Blackness was acquired edifice of social meaning through racism in the apparatuses through which black people are dealt with problematic populations in racist societies.

The expression of racism and prejudice had changed over recent decades from overt to more covert and subtle forms, but research reveals that it is prevalent still in America, Australia and other Western countries. Ross defines the term race as;

प्रा. दिवाकर . (२०२२-२३)

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक ।।

पुरवणी अंक ६ – डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणी अंक : ६

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे ● प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा ● प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

● डॉ. गिझाला हाश्मी ● डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम ● प्रो. मोहम्मद असरार

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ऑ. ...

ISSN No. 2394-5990

63. **Identity Crisis in Anita Desai's 'Baumgartner's Bombay'**
- Dr. Sanjay A. Diwekar ---------- 333

64. **Agriculture Sector in Inclusive Growth**
- Dr. Sanjay J. Kothari ---------- 337

65. **Breaking the Silence: Women's Voices in the Short Stories of Ismat Chugtai**
- Dr. Seema Sharma ---------- 343

66. **Education to Cure Mental Abyss**
- Dr. Shalini A. Bang ---------- 348

67. **Covid-19 And Shadow Pandemic: The Emerging Gender Violence In India**
- Lt. Shweta P.Mendhe ---------- 352

68. **Literature Survey : Carbon footprint of food products**
- Dr. Sunita Sanjay Dhopte ---------- 357

69. **The Multicultural Perspectives in the Fiction of Kiran Desai '*The Inheritance of Loss*'**
- Dr. Swapnil R. Dahat ---------- 366

70. **Memes in Vogue: A Semiotic Analysis of Cyber Culture**
- Ms. Tanvi Shah ---------- 370

71. **Abdulrazak Gurnah and Diaspora: a brief study**
- Tarique Ahmad Khan, Dr. Ghizala Raiyaz Hashmi ---------- 375

72. **The Paradox of Modernity and Cultural Disparity in Manju Kapur's Novel *Immigrant***
- Dr. Dipak C. Dharne ---------- 379

73. **Tagore's Contribution to Literature and Education**
- Dr. Dadarao.K.Upase ---------- 383

74. **A Study on Effect of Covid-19 Lockdown on Rural Communities with reference to Self Help Group Members**
- Dr. Kamlesh Thote ---------- 387

75. **Maternal Affection and Pursuit for Survival in Margaret Drabble's Novels: A Brief Study**
- Dr. Vaishali Meshram ---------- 392

76. **Impact of Nutrition Counseling on Consumption Pattern of Junk Foods and Knowledge, Attitudes and Practices among Adolescent Children's of Working Home Makers**
- Dr. Vandana Vijay Fulzele ---------- 397

संशोधक

ISSN No. 2394-5990

Identity Crisis in Anita Desai's 'Baumgartner's Bombay'

Dr. Sanjay A. Diwekar
Asst. Professor of English
Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner
Mobile No-899949909
diwekarsanjay@gmail.com

Abstract :

Acculturation and de-culturation are the two main effects of cultural fissions. De-culturation is described as a negative process, a terrible distortion of one culture by another, whereas acculturation is defined as a good attitude, a thorough adoption of the principles of one culture into another. It is not just a confrontation that causes alienation; it also impacts the death of the spirit, which results in denial of life in addition to an identity or existence crisis. Indian English literature makes a significant appearance in the East-West conflict symbolized by India's interactions with Britain. Both India and Britain profited significantly from their meeting, but one of the effects of this tension in unity is the risk of de-culturation of the spirit and the culture. The Holocaust era's "Baumgartner's Bombay" is Anita Desai's classic novel. It tells the tale of exile and the tremendous emotional scars left by conflict. In the book, a German Jew leaves Nazi Germany only to be captured as a hostile alien, imprisoned, and then released to Bombay after the war. He is no more at home in India as a foreigner than he was in Germany as a Jew.

Keywords : Identity Crisis, Diaspora, Isolation, Alienation, Exile, Rootlessness

The novel follows the life of German-born Jew Hugo Baumgartner during the Hitler era. His father was a Jewish merchant born and raised in Berlin. They lived a prosperous life when his father's business was booming. Then an unexpected Holocaust happened, forcing her to lose all her belongings, during which her father died. His entire father's property was slowly confiscated by his father's business partners. He pretended to help his family grieving and somehow forced his entire fortune on him. This is how Hugo's childhood happiness ended when the war began. He tells Hugo that he should go to India because Germany is not safe for Jews and gives a word about him to his Indian business partner.

Hugo Baumgartner, a Jew in the novel Baumgartner's Bombay, spent his childhood with his parents in his native Germany. Even as a child, a sense of loneliness gnaws at his essence and is evoked at key moments of triumph: on the first day of school, when his mother picks him up with a bag of candy, he receives a prize which was shown to others. Hugo Baumgartner, a Jew in the novel Baumgartner's Bombay, spent his childhood with his parents in his native Germany. Even as a child, a sense of loneliness gnaws at his essence and is evoked at key moments of triumph: on the first day of school, when his mother picks him up with a bag of candy, he receives a prize which was shown to others. Hugo decides to go and live in India while his fragile mother refuses to come to the land of snakes and beggars. In the camp Baumgartner is among other Jews yet he stays aloof because he, unlike others, could find no way "to alleviate the burden, the tedium, the emptiness of the waiting days" (125)' So, he left and made plans to return when things normalized in Germany. His father's business partner promised to take care of Hugo's

– 2022-23

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक ।।

पुरवणी अंक ७ – डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : ७

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

• डॉ. गिझाला हाश्मी • डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम • प्रो. मोहम्मद असरार

*** प्रकाशक ***

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ISSN No. 2394-5990

४३. तथागत गौतम बुद्धाचे अर्थशास्त्र
- डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम -- १९१

४४. राज्यपुर्नरचना आयोग आणि विदर्भ
- डॉ. शरद सांबारे, डॉ. रायन महाजन -- १९६

४५. महिला विकासाच्या वाटचालीमध्ये कायदयांची मदत
- सारंगा किसन गेडाम -- २०१

४६. भारतीय अर्थव्यवस्था व डिजिटल मुद्रा- एक आर्थिक विवेचन
- प्रा.सतीश आर.जाधव -- २०५

४७. वसाहतोत्तर भारतातील गोंडवाना चळवळ
- प्रा.डॉ. सतीश रामदास महल्ले -- २०९

४८. गोरबंजारा समाजावरील शहरीकरणाचा प्रभाव: महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भात
- प्रा. सतिश बं. राठोड -- २१३

४९. गडचिरोली जिल्ह्यातील रमाई आवास योजनेचा आढावा
- सतिश शामराव खोब्रागडे, प्रा. डॉ. राजेश प्रल्हाद कांबळे -- २१७

५०. राष्ट्रीयकरणानंतर भारतीय बँकांची प्रवृत्ती एक अभ्यास
- डॉ. शंकर मारोती सावंत -- २२०

५१. महाविद्यालयीन मुलांच्या शारीरिक बदलांवर कपालभातीचा होणाऱ्या परिणामाचे अध्ययन
- डॉ.सुभाष एस. दाढे -- २२५

५२. आभासी चलन आणि भारतातील सद्यस्थिती
- डॉ. सुरेखा भिंगारदिवे -- २३०

५३. कोविड-१९ चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम
- प्रा. डॉ. टी. एम. गुरनुले -- २३३

५४. माडिया आदिवासीचे उद्धारक - डॉ.प्रकाश बाबा आमटे
- प्रा.संजय उत्तमराव उगेमुगे, डॉ .प्रकाश.आर. शेंडे -- २३८

५५. मराठी साहित्यात अनुस्यूत मानवतावादी मूल्ये : एक परीक्षण
- प्रा.डॉ. विजय रुपराव राऊत -- २४२

५६. खान्देशातील कृषी क्षेत्र आणि शेतकरी
- डॉ.विनोद आत्माराम नन्नवरे -- २४६

५७. भारताच्या नवीन शैक्षणिक धोरणाची समिक्षा
- डॉ. विठ्ठल घिनमिने -- २५०

भारताच्या नवीन शैक्षणिक धोरणाची समिक्षा

डॉ. विठ्ठल घिनमिने
सहयोगी प्राध्यापक अर्थशास्त्र
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर
ता. हिंगणघाट जि. वर्धा
मो. नं. ९६८९६४२४४९
Email - vghinmine1980@gmail.com

गोषवारा (Abstract) :

नवे शैक्षणिक धोरण २०२० हा नक्कीच एक मार्गदर्शक दस्तऐवज आहे. नव्या युगातील नवी आव्हाने लक्षात घेता विविध शैक्षणिक गरजा, संरचनात्मक असमानता आणि विद्यार्थ्यांना भविष्यासाठी तयार करण्यामध्ये येणा-या समस्यांचे निराकरण हे या धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. यासोबतच शिक्षण व्यवस्थेतील अनेक संकटांना तोंड देण्याचे सर्वात आव्हानात्मक कार्यही या धोरणाद्वारे पूर्ण करायचे आहे. भारताच्या अफाट लोकसंख्येला शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे आणि त्याद्वारे असंख्य रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे हे या धोरणाच्या अंमलबजावणीवर ठरणार आहे. कोविड महामारीच्या काळात जलद पावले उचलून अवघड निर्णय घेऊन ते पूर्तीस नेण्याचे कौशल्य केंद्राने दाखवले आहे. याच कौशल्याचा फायदा शिक्षण क्षेत्रालाही होणार आहे. नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी काही राज्यांनी केली आहे तर काही राज्ये त्या प्रक्रियेतून जात आहेत. तरीही अजुन लांबचा पल्ला गाठावयाचा बाकी आहे.

राज्य, जिल्हा, तालुका पातळीवरील विविध भागधारकांना तसेच खाजगी क्षेत्राला या धोरणाच्या अंमलबजावणीमध्ये सहभागी करून घेणे हे एक अवघड काम आहे. सोबतच क्षमता, आर्थिक संसाधने तसेच नवीन कल्पना निर्मितीसाठीच्या अनुकूल वातावरणाची कमतरता ही आव्हाने ही समोर आहेत. परंतु या सर्वांमध्ये विविध राज्यांमध्ये जनमत तयार करणे हे सर्वात कठीण काम आहे. थोडक्यात सांगायचे तर नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीचे यश सहकारी संघराज्य प्रणाली व सुधारणांमध्ये योगदान देण्याची राज्यांची क्षमता यांवर अवलंबून आहे. देशातील सुमारे २ कोटी शाळाबाहय मुलांना मुख्य शैक्षणिक प्रवाहात आणणे, शिक्षणातील ४.४३ टक्के वरून ६ टक्के वाढ करणे. मुलाच्या जन्माच्या वेळची परिस्थिती किंवा इतर पार्श्वभूमीमुळे कोणतीही मुलगा, मुलगी शिक्षणाची व आपल्यातील उत्कृष्टतेची संधी गमावणार नाही. देशातील सर्व अशिक्षित तरूण व प्रौढयांना १०० टक्के साक्षर करणे त्याच बरोबर २१ व्या शतकातील प्रमुख कौशल्य, आवश्यक शिक्षण आणि चिकित्सात्मक विचार विद्यार्थ्यांमध्ये वाढविण्याकरिता व सर्वांगीण विकासाकरिता अभ्यासक्रम कमी करून अनुभवातुन शिक्षण देणे हा शिकविण्याच्या पध्दतीचा व शालेय अभ्यासक्रमाचा उद्देश आहे.

शालेय व उच्च शिक्षणात परिवर्तनात्मक सुधारणांना मोठा वाव देण्यात आला असून २१ व्या शतकातील हे पहिले शिक्षण धोरण ३४ वर्ष जुन्या १९८६ च्या शैक्षणिक धोरणाची जागा घेणार आहे. सर्वांना संधी, निःपक्षपाती, दर्जेदार, परवडणारे आणि उत्तरदायित्व अशा स्तंभावर या शैक्षणिक धोरणाची उभारणी करण्यात आली आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाचा मुलांना आणि तरूणांना खूप फायदा होईल. नवीन शैक्षणिक धोरण आणण्याचा, येणा-या पिढीचे भविष्य उज्वल करण्याचा हाच उद्देश आहे. येत्या काळात बेराजगारी हटवण्यात नवीन शिक्षण पध्दती निश्चितच यशस्वी होईल. नवीन शैक्षणिक धोरण तरूणांना नवीन मार्ग आणि प्रकाशाकडे घेऊन जाईल तसेच रोजगाराभिमुख शिक्षण देण्यात येईल यात तिळमात्र शंका नाही.

बिज शब्द : प्रारूप, प्रवाह, प्राधिकरण, बहुअनुशासनात्मक, स्वायत्तता, प्रयोगात्मक शिक्षण

प्रस्तावना:

अन्न, वस्त्र, निवारा या तीन मनुष्याच्या प्राथमिक गरजा असल्यातरी वर्तमानकाळ शिक्षण आणि आरोग्य महत्वाच्या गरजा म्हणून निर्माण झालेल्या आहेत. कोणत्याही देशाचा विकास हा त्या देशातील शिक्षण व्यवस्थेतवर अंवलबून असतो. मानव विकास निर्देशाकामध्ये सूध्दा शिक्षण या घटकाला महत्वपूर्ण स्थान दिलेले आहे. समाजाच्या सर्वांगिण विकासासाठी शिक्षण हे दर्जदार असणे आवश्यक आहे. शिक्षण जर दर्जेदार असेल तर देशाच्या विकासाची दिशा ठरवत असते. भारतात स्वांतत्र्यापूर्व आणि स्वांतत्र्यानंतरच्या काळातही अनेक समित्या आणि विविध आयोग नेमण्यात आले होते यामध्ये भारतीय शिक्षण आयोग १८८२, भारतीय विद्यापिठ आयोग १९०२, कलकत्ता विद्यापिठ आयोग १९१७, विद्यापिठ शिक्षण आयोग १९४८, मूदलीयार आयोग १९५२, भारतीय शिक्षण आयोग १९६४, राष्ट्रीय शिक्षण

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक।।

पुरवणी अंक ७ – डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

- शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : ७

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- डॉ. गिझाला हाश्मी • डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम • प्रो. मोहम्मद असरार

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

Principal

ISSN No. 2394-5990

१४. भारत सासणे यांच्या दीर्घकथा साहित्यातील समूहनिष्ठा
– डॉ. अशोक भक्ते ---------- ६३

१५. स्त्री-पुरुष असमानता – एक लिंगभेद व विविध दृष्टिकोन
– डॉ. चंद्रशेखर आर. भेजे ---------- ६८

१६. महाराष्ट्रातील भिल्ल आदिवासी जमातींचा समाजशास्त्रीय अध्यास
– डॉ. गणेश एन. बहादे ---------- ७२

१७. घनकचरा प्रदूषण – कारणे, परिणाम व उपाय
– प्रा. डॉ. जया एस. सवाईथूल ---------- ७६

१८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे गोलमेज परिषदेतील कार्य आणि महारेतरांची भूमिका
– डॉ. सूर्यकांत महादेवराव कापशीकर ---------- ८२

१९. गडचिरोली जिल्ह्याच्या ग्रामीण भागात सन २०२२ मध्ये उच्च व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षणाच्या उपलब्धतेचा मागोवा
– प्रा. डॉ. राजेश पी कांबळे, श्री किशोर नुकुंद्र बागडे ---------- ८७

२०. पूर्व नागपूरातील जेष्ठ नागरीकांची कौटुंबिक व सामाजिक अभिरूची: एक अध्ययन
– डॉ. क्षमा डी. चव्हाण ---------- ९०

२१. रामचंद्र गणेश कानडे आणि हैदरअली : एक ऐतिहासिक अध्ययन
– डॉ. चंद्रशेखर तु. क्षीरसागर ---------- ९७

२२. जागतिक महामारीनंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेत सुधारणा
– डॉ. लिलाधर खरपुरिये ---------- १००

२३. भारतीय राष्ट्रवादाच्या उदयात महाराष्ट्रातील वृत्तपत्रांचे योगदान : ऐतिहासिक अध्ययन
– डॉ. माधुरी प्र. पाटील ---------- १०३

२४. रा. रं. बोराडे यांचे ग्रामीण जीवनाला अधोरेखित करणारे कादंबरी लेखन
– डॉ. महेश बी. जोगी ---------- १०७

२५. रमाई आवास योजनेतील लाभार्थ्यांच्या सामाजिक स्थितीचे अध्ययन
– डॉ. राजेश पी कांबळे, प्रा. माया ई. डकाहा ---------- १११

२६. गडचिरोली जिल्ह्यातील आदिवासी लोक घेत असलेले अन्नपदार्थ व त्यातील पोषक घटक आणि औषधी गुणधर्म
– मिनाक्षी दादाजी नागदेवते, डॉ.माधूरी ना. कोकोडे ---------- ११४

२७. ग्रामिण विद्युतीकरणात वसंतराव नाईक यांचे योगदान
– प्रा. डॉ. मोतीराज रामदास चव्हाण ---------- १२०

Principal

महाराष्ट्रातील भिल्ल आदिवासी जमातींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास

डॉ. गणेश एन. बहादे
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

सारांश :

भारतीय समाज व्यवस्थेतील एक महत्वाचा समाज घटक म्हणजे आदिवासी समाज होय. विकासाच्या प्रक्रियेत समाजाच्या एखाद्या घटकाच्या समस्यांकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही. भारतात स्वातंत्र्यापासून आदिवासी समाजाच्या विकासाच्या संदर्भात वेळोवेळी निर्णय व योजना सरकारकडून घेण्यात येतात. तरीही आदिवासी यांच्या समस्या ह्या ग्रामीण भागात मोठ्या प्रमाणात आढळून येतात कारण बऱ्याच वेळा सरकारच्या योजना ग्रामीण भागातील आदिवासींपर्यंत पोहचत नाहीत किंवा आदिवासींची ग्रहणक्षमता अपुरी पडते प्रस्तुत शोध निबंधात महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात राहणाऱ्या आदिवासी भिल्ल समाजाच्या सामाजिक समस्यांचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केला आहे. शोधनिबंध तयार करताना दुय्यम साधन सामग्री वापर केला आहे. आदिवासी भिल्ल समाजात आजही सामाजिक, आरोग्य, शैक्षणिक व आर्थिक समस्या ह्या बऱ्याच प्रमाणात आढळून येतात. कोणकोणत्या समस्या आदिवासींना आहेत याचा आढावा सदर शोधनिबंधामध्ये घेण्यात आलेला आहे.

बीज संज्ञा : आदिवासी, अंधश्रद्धा, योजना, संविधान व अज्ञान.

प्रस्तावना :

जगाच्या बहुतेक सर्वच भागात आदिवासी जमात आहे. विशेषतः अमेरिका, आशिया व आफ्रिका खंडामधील देशांमध्ये आजही आदिवासी मोठ्या संख्येने आढळून येतात. युरोपमध्ये त्यांचे फार झपाट्याने आधुनिकीकरण झाल्याने आज युरोपमध्ये आदिवासी जमात म्हणून ओळखणे कठीण झाले आहे. भारतामध्ये सुद्धा आदिवासी जमातीची लोकसंख्या मोठ्या प्रमाणात असून ते संपूर्ण भारतभर पसरलेले आहेत.

नदीतील बेटाप्रमाणे समाज जीवनाच्या मुख्य प्रवाहापासून हा समाज अजूनही अलिप्त आहे. इतर समाज व आदिवासी जमाती यांच्यामधील अंतर केवळ भौगोलिक नसून मुलतः आर्थिक व सांस्कृतिक स्वरुपाचे आहे. लोकशाही राज्य हे सर्व लोकांचे राज्य असल्यामुळे आदिवासी आणि इतर समाज यांच्यातील हे आर्थिक व सांस्कृतिक स्तरावरील अंतर कमी करणे आज आवश्यक झाले आहे. आर्यांच्या आगमनापूर्वी भारतातील मूळनिवासी असलेल्या विविध आदिवासी जमातींचे वास्तव्य हे सखल भागात होते. परंतू आर्यांच्या आगमनानंतर त्यांच्याशी होत असलेल्या संघर्षामुळे आदिवासींना जंगल दऱ्याखोऱ्यांचा आश्रय घ्यावा लागला. आदिवासींच्या जंगलामध्ये वास्तव्य करण्यायोग्य व शेती करण्यायोग्य जागेवर आर्यांनी ताबा मिळविला आणि सुखी संपन्न असलेल्या आदिवासींच्या वाट्याला विपन्नावस्था आली. आज आदिवासी जमाती विशिष्ट भुप्रदेशात त्यांच्या समोरील विविध समस्यांचा सामना करून खडतर आयुष्य व्यतीत करतांना दिसून येतात.

महाराष्ट्रात आदिवासींच्या एकूण ४५ जमाती आहेत. सन २०११ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रामध्ये अनुसूचित जमातीची एकूण लोकसंख्या ८,५७७,२७६ आहे. यापैकी भिल्ल, गोंड, महादेव कोळी, वारली, कोकणा आणि ठाकूर यांची एकत्रित संख्या महाराष्ट्रातील एकूण आदिवासींच्या ७३.३ टक्के एवढी आहे. भिल्लांची संख्या सर्वात जास्त म्हणजे २१.२ टक्के, त्यानंतर गोंड १८.१ टक्के, महादेव कोळी १४.३ टक्के, वारली ७.३ टक्के, कोकणा ६.७ टक्के आणि ठाकूर ५.७ टक्के अशी लोकसंख्येची विभागणी आहे. महाराष्ट्रात एकूण १९ आदिवासी जमाती अशा आहेत ज्यांची संख्या १००० पेक्षाही कमी आहे. देशाच्या आदिवासी लोकसंख्येच्या ५.१ टक्के आदिवासी हे महाराष्ट्रात आहेत.

आदिवासीच्या व्याख्या :

भारतीय संविधानात आदिवासींना अनुसूचित जमाती असे संबोधले आहे. भारतीय संविधानातील कलम ३४२ (१) नुसार राष्ट्रपतींना कोणत्याही राज्याच्या संघ क्षेत्राच्या बाबतीत आणि ते राज्य असेल तर त्यांच्या राज्यपालांचा विचार घेतल्यानंतर जाहीर अधिसुचनेद्वारे त्या राज्यात किंवा जनजातीय समाज यांचे भाग किंवा गट निर्देशित करता येतील. आदिवासी अथवा आदिम समाज या नावाने संबोधल्या जाणाऱ्या या वर्गाला अनेक अभ्यासक, विचारवंत आणि प्रशासक यांनी विभिन्न

Principal
Shri Saibaba Lok Prabodhan
Arts College,Wadner

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक ।।

पुरवणी अंक १३ – डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : १३

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ISSN No. 2394-5990

७२. सेंद्रिय शेती: काळाची गरज

- डॉ. गायकवाड डी.एस. ---------- ३२५

७३. आनंद यादवांच्या कवितेतील कृषी जीवन

- डॉ. नरेंद्र घरत ---------- ३२८

७४. 'सत्वर पाव गं मला' भारुडातील तत्त्वज्ञान

- रूपाली रघुनाथ वाडेकर ---------- ३३२

७५. संत साहित्य अभ्यासकांसमोरील महत्वपूर्ण आव्हाने

- डॉ निलेश एकनाथराव लोंढे ---------- ३३५

७६. कृषिविकास योजनांचा आढावा (विशेष संदर्भ : विस्तार व प्रशिक्षण विभाग)

- श्री. अशिष अशोक इरमल ---------- ३३९

७७. कोविड –१९ भारतीय अर्थवस्थेवर झालेली एक समस्या

- डॉ.कुर्मे स्वाती विकासराव ---------- ३४७

७८. भारत – जैवविविधता

- श्रीमती. आर. व्ही. पाटील ---------- ३४९

७९. भारतातील कृषी आणि ग्रामीण विकासात शासकीय योजनांची भूमिका

- डॉ.वैशाली शेषराव पेरके ---------- ३५२

८०. राष्ट्रसंताचे सणोत्सवाबाबत विचार

- डॉ. प्रवीण कारंजकर ---------- ३५५

८१. छ.शिवाजी महाराजांचे इंग्रजांसोबतचे व्यापारविषयक धोरण

- प्रा. डॉ. संतोष रोहिदास पहारे ---------- ३५९

८२. २१ व्या शतकातील ग्रामीण कादंबरीतील कृषिजीवन

- डॉ.सुवर्णा नामदेव पाटील ---------- ३६३

८३. ग्रामीण विकासात ग्रामपंचायतींचे योगदान (विशेष संदर्भ :चंद्रपूर जिल्हा)

- सहा. प्रा. राहुल मोरेश्वर लभाने, डॉ. नितिन बी. कावडकर ---------- ३६६

८४. भाषा–बोली सहसंबंधाचा अन्वयार्थ

- प्रा. डॉ .आर. डी. कांबळे ---------- ३७०

८५. प्रशिक्षित व अप्रशिक्षित दुग्धव्यावसायिक शेतकऱ्यांचा विस्तार कार्यातील सहभाग

- डॉ. रतन रा. चौधरी ---------- ३७३

८६. प्रिन्सिपल गोपाळ गणेश आगरकरांच्या परिवर्तनवादी ग्रंथलेखनाचा ऐतिहासिक अभ्यास

- श्री. सुरेश नामदेव दांडगे ---------- ३७७

ISSN No. 2394-5990

राष्ट्रसंताचे सणोत्सवाबाबत विचार

डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर ता.हिंगणघाट ,जिल्हा - वर्धा
Email -pkarnjkar rediffmail .com

सारांश :

सणउत्सव हा महाराष्ट्रीय मानसाचा आनंदोत्सव आहे. हे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी याच सणउत्सवाचे तत्व कशासाठी समाजात रुजविले गेले त्यामागे कोणता हेतू होता याबाबतचे अभ्यासपूर्ण विवेचन ग्रामगीतेच्या तेविसाव्या अध्यायात केलेले आहे. महाराष्ट्रात दिवाळी, दसरा, होळी पोळा यासारखे सणउत्सव साजरे केले जातात. हे सण उत्सव साजरे करण्यामागे हे सुरु करण्यामागे कोणता हेतू होता त्यांनी अभ्यासपूर्ण मांडणी केलेला आहे. पोळ्या सारख्या सण ग्रामीण जीवनात कसा महत्वपूर्ण आहे. त्याद्वारे बैलाविषयी कृतज्ञता कशी व्यक्त केली जाते. शेतकऱ्यांयाबाबत सहसंवेदना कशा व्यक्त केल्या जातात याबाबचे त्याच विचारात घेतले म्हणजे आपल्याला त्यांच्या अभ्यासवी व्यक्तीमत्वाची ओळख होते.होळी सारखा सण शंकर देवाच्या कामदेवावरील विजयाचे प्रतिक किया होलीका राक्षसीच्या नाशाचे प्रतिक व भक्त प्रल्हादाच्या भक्तीचा विजय काय आहे हे दाखवतात तर दिवाळीचा सण प्रकाश पूजा करायला कसा शिकवतो तसेच स्वच्छतेबाबत जागरूकता कशी निर्माण करती से दाखवून देणारा आहे. या सर्व सण उत्सवामागील मुलतत्वाची ओळख राष्ट्रसंतानी या समाज सापेक्ष मांडलेली आहे. सण उत्सव हे केवळ रंजनासाठी नसून त्यामागे लोकप्रबोधन लोकहित सामाजिक ऐक्य आरोग्याबाबत जागरूकता समाजक सौहार्दायों भावना होणे याबर राष्ट्रसंतानी प्रकाश टाकलेला दिसून येतो.

धर्म विचारांना काळानुरूप नवे रूप देणारे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज महाराष्ट्राला नवी दिशा देणारे संत होते. त्याचा आजच्या अमरावती जिल्हयातील सावली या गावी इ.स. ३० एप्रिल १९०९ [०१] मध्ये झाला सण उत्सवामागचे प्रयोजन सांगताना राष्ट्रानी एका प्रवचनात म्हटले आहे की, आपल्या पूर्वजांनी सामाजिक गुणांची वाढ व्हावी म्हणून उत्सव निर्माण केले आहेत.[०२] अशा प्रकारे सण उत्सवाचे काळानुरूप महत्व त्यांनी मांगीतले आहे. सण उत्सव हे मानवाच्या प्रगतीस पोशक आहेत याबर त्यांनी भाष्य केलेले आहे. राष्ट्रसंत म्हणतात -

उत्सवप्रिय मानवाचा स्वभाव / सणवार मुहूर्तांचा यासि गौरव
विशेष कार्यासाठी धाव / नेहमी त्याची । [०३]

अशाप्रकारे मनुष्याला सण उत्सवाने आकर्षण पूर्वापार आहे हे दाखवून दिलेले आहे मात्र हे सणवार प्रगतीसाठी असावे असेही त्यांनी म्हटले आहे.

उत्तम गती तोचि उत्सव / एरव्ही मोले घेतले उपद्रव
तैसे न व्हाया करावे गाव / संघटीत आणि क्रियाशित[०४]

कोणताही सण उत्सव हा प्रगतीला पोषक असावा नाहीतर पैसा खर्च करून डोके दुःखी विकण्यासारखा प्रकार नसावा ज्याकडे व्यक्तीची व ग्रामाची प्रगती होईल त्याच आचार विचार बदलतील व्यक्ती व गाव संघटीत होउन सर्वात उत्साहाचे वातावरण तयार होईल तोच खरा उत्सव होय असे राष्ट्रताना म्हणायचे आहे . तुकडोजी महाराजाची ग्रामसुधारणा ग्रामनिर्माण अशाप्रकारे सण उत्सवाचा विचार सोबत होऊन चालतांना दिसतो.

उत्सवाच हेतू :

राष्ट्रसंतानी सणउत्सवाची परंपरा सुरू होण्यामागची कारणे ग्रामगीतेच्या ते विसाव्या अध्यायात सांगीतलेली आहेत. केवळ ग्रामगीतेच्या ते विसाव्या अध्यायात सांगीतलेली आहेत. केवळ व केवळ मनोरंजनासाठी नसून त्यामागे वैचारिक अधिष्ठान आहे. मनुष्याला एकत्र ठेवणे. त्याच्यातील सद्गुणांना वाव देणे त्याच्यामधील चांगुलपणा वाढीस लावणे अशा सद्कार्यासाठी हे सणउत्सव सुरू झालेले आहेत असे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात।

पूर्वजांनी जो हेतू योजिला /तो पाहिजे समजोनि घेतला ।
त्याच उद्देशाप्रमाणे झाला/ पाहिजे सणवार ।[०५]

आपल्या पूर्वजांनी ज्या मुख्य हेतूने सण उत्सव सुरू केलेत ती हेतू आपण लक्षात घ्यायला पाहिजे आणि त्याला आचरणात आणायला पाहिजे हे सण उत्सवा मागील तत्व राष्ट्रसंतानी आपल्या समोर मांडलेले आहे. दीवाळी, दसरा, होळी, पोळा यासारखे सण उत्सव सुरू करण्यामागे आपल्या पूर्वजांचा हेतू मनुष्याला मनुष्यत्व प्रदान करणे, प्रगती करणे त्याच्यात बंधुभाव निर्माण करणे होता दीवाली मागे स्वच्छता, प्रकाशपूजनाची,

Vena Lok Prabodhan Shikshan Sanstha Hinganghat's

SHRI SAIBABA LOK PRABODHAN ARTS COLLEGE, WADNER

Th-Hinganghat, Dist- Wardha

Research Papers Published in UGC Care (Print)

Academic Year

2022-23

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

|| संशोधक ||

पुरवणी अंक १ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

- शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : १

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- प्राचार्य डॉ. सुरेश ढेरे • प्रा. डॉ. नागोराव भुरके • प्रा. निलोफर तांबोळी

*** प्रकाशक ***

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

३८. भारतीय समाजसुधारकांचे सामाजिक कार्य
- डॉ. प्रवीण घारपुरे ---------- १६७

३९. महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे सामाजिक विचार व कार्य
- डॉ. विकास विलासराव शिंदे ---------- १७२

४०. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार आणि वर्तमानस्थिती याचा अभ्यास
- डॉ. रेश्मा अणवेकर ---------- १७६

४१. न्यायमूर्ती गोविंद रानडे यांचे आर्थिक विचार
- डॉ. विठ्ठल एम. घिनमिने ---------- १८१

४२. भारतातील सामाजिक सुधारणांच्या परिघात धार्मिक तणाव एक आव्हान
- डॉ. विलास विठ्ठल नाबदे ---------- १८६

४३. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक सुधारणा विषयक विचार
- डॉ. संजय गायकवाड ---------- १९०

४४. प्रबोधन चळवळीतील मराठी वृत्तपत्रांचे योगदान
- श्री.ज्ञानेश्वर बाळासाहेब पादर, डॉ. संभाजी सोपानराव दराडे ---------- १९४

४५. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक धोरण
- डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम ---------- १९८

४६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे राजकीय विचार
- डॉ.पंडित महादेव लावंड ---------- २०३

४७. सेवाव्रती रमाबाई रानडे
- डॉ.उर्मिला क्षीरसागर ---------- २०६

४८. महात्मा ज्योतिबा फुले व सावित्रीबाई फुले यांचे सामाजिक विचार व कार्य :
एक ऐतिहासिक अवलोकन
- प्रा. डॉ. दशरथ रसाळ ---------- २०९

४९. जवाहरलाल नेहरूंची लोकशाहीची संकल्पना
- डॉ. हनुमंत फाटक ---------- २१३

५०. महात्मा गांधीजीचे ग्रामीण जीवनविषयक विचार
- डॉ.रामपुरे शीला महादेव ---------- २१६

ISSN No. 2394-5990

संशोधक

न्यायमूर्ती गोविंद रानडे यांचे आर्थिक विचार

डॉ. विठ्ठल एम. घिनमिने
सहयोगी प्राध्यापक तथा अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,वडनेर जि. वर्धा
मो. न. : ९६८९६४२८८९
ईमेल: vghinminc1980@gmail.com

गोषवारा :

भारतीय अर्थ विचारांमध्ये न्यायमूर्ती रानडे यांच्या विचाराचे स्थान वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. अर्थशास्त्राच्या व्यावहारिक बाजूपासून सिद्धांताला वेगळे करता येत नाही असे म्हणून त्यांनी अर्थशास्त्रीय सिद्धांताचा चिकित्सकपणे पुनर्विचार केला. म्हणूनच त्यांनी अभिजातवादी विचारावर त्यांनी केलेली टीका विचारात घ्यावी लागते. युरोपमध्ये व प्रामुख्याने इंग्लंडमध्ये वाढलेला अर्थविचार हा भारतासारख्या देशासाठी उपयोगी नाही हे न्यायमूर्ती रानडे चे मत मौलिक आणि त्या काळाच्या संदर्भात लक्षणीय होते. ॲडम स्मिथ, रिकार्डो, माल्थस व मिल इत्यादी अर्थशास्त्रज्ञांनी विशिष्ट गृहीत तत्त्वावर आपले विचार मांडले होते. व ते सर्वत्र खरे ठरतात असा त्यांचा विश्वास होता. उदा. आर्थिक हेतूने प्रेरित मनुष्याचा स्वहिताचा दृष्टिकोन, निर्हस्तक्षेप योग्यता, उत्पादक घटकांची पूर्ण गतिशीलता इत्यादी. न्यायमूर्ती रानडे च्या मते संपत्ती सिद्धांताची ही गृहीते केवळ विशिष्ट काळातील इंग्लंडच्या बाबतीत खरी होती आणि त्या इंग्लंडमध्ये अर्थशास्त्राच्या सिद्धांताबद्दल शंका व्यक्त केली जात होती. हे सिद्धांत व्यवहारात कितपत सार्वत्रिक ठरतील याबद्दल सुद्धा मतभेद होते. आर्थिक व्यवहारातील शासकीय हस्तक्षेपासारख्या मुद्द्याबाबत त्यांना लिस्टसारखे विचार योग्य वाटत. विकासाच्या गतिमान परिस्थितीत परंपरावादी निगमन पद्धती उपयोगी ठरत नाही म्हणून त्यांनी स्वतः आगमन ऐतिहासिक स्वरूपाच्या पद्धतींचा वापर केला. अनेक विचारधारांचा अभ्यास करून त्यांनी भारतीय परिस्थितीशी अनुरूप अशा तत्त्वाचा पुरस्कार केला.

आर्थिक विकासाच्या संदर्भात भारताची वैशिष्ट्यपूर्ण परिस्थिती स्पष्ट करण्याचे काम त्यांनी केले. त्यांचे विश्लेषण व सूचना परिपूर्ण होत्या असे म्हणता येणार नाही परंतु पुढील काळात योग्य दिशा दाखवण्यास त्यांचे विचार समर्थ होते. असे म्हणता येईल. म्हणूनच गोपाल कृष्ण गोखले यांनी असे म्हटले आहेत की कालच्या तसेच आजच्या भारतीय अर्थ विचारांचे संस्थापक न्यायमूर्ती रानडे आहे.

बिज संज्ञा (Key Word): [illegible], [illegible], निर्हस्तक्षेप,क्रियाशून्यता, श्रम विभागणी

प्रस्तावना :

न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे यांचा उल्लेख पश्चिम भारतातील प्रबोधन युगाचे जनक असा केला जातो. ते महाराष्ट्रातील थोर समाज सुधारक, अर्थशास्त्रज्ञ, न्यायाधीश होते.त्यांचा जन्म १८४२मध्ये महाराष्ट्रातील निफाड, जिल्हा. नाशिक येथे झाला. त्यांच्या विचारावर व कार्यावर महात्मा ज्योतिबा फुले यांचा प्रभाव होता. तर नामदार गोपाल कृष्ण गोखले यांना ते आपले गुरु मानत असत. इ. स. १८७८साली पुणे येथे झालेल्या पहिल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे ते अध्यक्ष होण्याचा बहुमान त्यांना मिळाला. त्यांनी मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश म्हणून कार्य केले. १८८०मध्ये ते मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती झाले. भारताच्या इतिहासात महाराष्ट्रीय समाज सुधारणा चळवळीत त्यांना महत्त्वाचे स्थान आहे. शिक्षणाचा प्रसार व्हावा, स्त्रियांना शिक्षण देता यावे यासाठी त्यांनी मुलींच्या शाळा सुरु केल्या. शिक्षण, समाजसेवा, राजकारण तसेच अर्थकारण याबाबतीत त्यांनी अमूल्य कार्य केले. भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी व सामाजिक सुधारणासाठी कायम घटनात्मक व सनदशीर मार्गाचा त्यांनी पुरस्कार केला. १८८४मध्ये त्यांनी डेक्कन एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना केली व त्याद्वारे नवीन पिढीला राष्ट्रीय विचारांनी प्रेरित पाश्चिमात्य शिक्षण देण्याची सोय केली. भारतातील सामाजिक सुधारणा अधिक दृढ करण्यासाठी १८८७मध्ये त्यांनी राष्ट्रीय सामाजिक परिषदेची स्थापना केली. ते पत्रकारिता करीत असत सुबोध पत्रिका व सुधारक वृत्तपत्राच्या माध्यमातून समाज प्रबोधनाचे त्यांनी कार्य केले.त्यांनी भारतीय राजकारणात अर्थशास्त्रीय विचार रुजवण्यात महत्त्वाची भूमिका पार पाडली. अर्थशास्त्राच्या दृष्टीने विचार केल्यास भारताच्या आर्थिक विकासाच्या अटी व धोरणे स्पष्ट करणारे पहिले अर्थशास्त्रज्ञ ठरतात.त्यांनी १८९८मध्ये Essays On Indian Political Economy हा प्रसिद्ध ग्रंथ

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

|| संशोधक ||

पुरवणी अंक १ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

- शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : १

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- प्राचार्य डॉ. सुरेश देरे • प्रा. डॉ. नागोराव भुरके • प्रा. निलोफर तांबोळी

*** प्रकाशक ***

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

Principal
Shri Saibaba Lok Prabodhan
Arts College,Wadnor

२५. **Indian Government Thoughts and Policies for Ethanol Production and itsimpact on the Indian Economy**
- Prof. Honmane Vanita Vijay ---------- ११५

२६. **Influence of Gandhian Thoughts on Indian English Writing : A study of selected Novels**
- Mrs.Nilofar A.Gani Tamboli ---------- ११९

२७. **Thoughts of Savitribai Phule on Rural Women Education and Empowerment**
- Mrs. Kodam Aruna Govardhan ---------- १२३

२८. **डॉ.राममनोहर लोहिया यांचे स्त्रीविषयक विचार**
- प्रा.डॉ.भुरके नागोराव संभाजी ---------- १२७

२९. **आधुनिक भारताच्या निर्मितीमध्ये महात्मा फुले आणि राजर्षी शाहू महाराजांचे योगदान**
- डॉ. विजय रेवजे ---------- १३१

३०. **महात्मा फुल्यांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान**
- डॉ. कन्नाडे ममता कार्तिक ---------- १३५

३१. **महाराष्ट्राच्या समाज सुधारणातील प्रसार माध्यमांची भूमिका**
- सुनिल कल्याण विधाते, डॉ. प्रदीप महादेव जगताप ---------- १४०

३२. **भारतातील समाज सुधारक महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार**
- डॉ. गणेश एन. बहादे ---------- १४५

३३. **समाजसुधारक महात्मा ज्योतीबा फुले यांचे कार्य**
- डॉ. चंद्रशेखर आर. भेजे ---------- १४९

३४. **महिला सबलीकरण आणि राजर्षी शाहू महाराज**
- डॉ. प्रदीप महादेव जगताप, सुधीर रामचंद्र धोंगडे ---------- १५४

३५. **राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार आणि सध्याची भारताची आर्थिक-सामाजिक परिस्थिती**
- डॉ. युवराज सुरवसे ---------- १५७

३६. **महात्मा फुले यांचा समतावादी विचार**
- डॉ. रविकांत शिंदे ---------- १६०

३७. **महात्मा फुलेंचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य**
- डॉ. रामेश्वर एन. मोरे ---------- १६३

Principal
Shri Saibaba Lok Prabodhan
Arts College,Wadner

ISSN No. 2394-5990

भारतातील समाज सुधारक महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार

डॉ. गणेश एन. बहादे
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

गोषवारा :

महात्मा फुले यांनी आपल्या लेखनात आणि सत्यशोधक समाजाच्या चळवळीत शिक्षण प्रसाराच्या कार्याला अग्रस्थान दिले होते. दरिद्री शेतकरी व शूद्रातिशूद्र हा ग्रामीण जीवनाचा केंद्रबिंदूच त्यांच्या कार्याचा मुख्य वर्ग होता. या ग्रामीण जीवनाच्या केंद्रबिंदूकडे त्यांचे अधिक लक्ष होते. वाढते दारिद्र्य, धर्मभोळेपणा, प्रतिकुल परिस्थितीचे आघात अगतिकतेने सोसत राहण्याची वृत्ती, ब्राम्हणांच्या वर्चस्वाला मान्यता यामुळे हा वर्ग सर्व बाजूंनी नाडला जात होता. या वर्गाला लिहिता वाचता येत नव्हते, हिशोब कळत नव्हते, कायद्याची माहिती नव्हती. त्यामुळे सरकारी अंमलदार व सावकार यांना गरीब निरक्षर जनतेची फसवणूक करणे सहज शक्य होत होते.

मनुनिर्मित समाजव्यवस्थेमुळे शिक्षणापासून वंचित झालेला आणि म्हणूनच अज्ञान अंधःकारात पिचत पडलेला हा दरिद्री शेतकरी इंग्रजांच्या नव्या राजवटीतही हलाखी व दुर्बलतेच्या खाली तसाच दबून होता. याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे त्यांचे अज्ञान, अशिक्षितपणा हेच होय. हे जोतीरावांनी ओळखले होते. पिढ्यानपिढ्या निःसत्व व प्रेरणाशून्य जीवनाच्या ठराविक चाकोरीतून या वर्गाला बाहेर काढायचे असेल, धार्मिक, सामाजिक व आर्थिक गुलामगिरीतून त्यांची मुक्तता करायची असेल तर शिक्षणाशिवाय दुसरा मार्ग नाही याची त्यांना पूर्ण जाणीव होती. या शूद्र व अतिशूद्र वर्गाला शिक्षणाची संधी कशी उपलब्ध करुन देता येईल. हाच विचार त्यांच्या मनात रात्रंदिवस घोळत होता. त्याचा एक भाग म्हणून त्यांनी या वर्गाला अज्ञानाचे दुष्परिणाम सांगून त्यांना शिक्षणाकडे आकृष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. अज्ञानाचे दुष्परिणाम लक्षात आले की हा वर्ग आपोआपच शिक्षणाकडे आकर्षित होईल, असा महात्मा फुले यांचा त्यामागे गर्भित हेतू होता आणि त्यामध्ये त्यांना बऱ्याच प्रमाणात यशही आलेले दिसते.

बीजशब्दः शिक्षण, सत्यशोधक, जातीव्यवस्था, गरीबी, शिष्यवृत्ती.

प्रस्तावना

महात्मा जोतीराव फुले हे कृतिशील विचारवंत होते. त्यांनी शूद्रातिशूद्रांना आपल्या ग्रंथामधून जसे अज्ञानाचे दुष्परिणाम सांगितले तसेच विद्येमुळे होणाऱ्या लाभाचे स्वरुपही स्पष्ट करुन दाखविले. आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, धार्मिक आदी सर्व प्रकारच्या दास्यत्वातून मानवाची मुक्ती करण्याचे अगाध सामर्थ्य बुद्धीच्या, ज्ञानाच्या, विद्येच्या ठायी आहे हे त्यांनी शूद्रातिशूद्रांना वारंवार निक्षून सांगितले. शिक्षण ही एक शक्ती आहे हे ओळखून या शक्तीचा समाज परिवर्तनासाठी त्यांनी प्रभावी साधन म्हणून वापर केला. यासाठीच त्यांनी ग्रंथलेखन केले. त्यातून शूद्रातिशूद्रांना विद्येचे महत्व आणि त्यापासून होणारे लाभ यांचे सांगोपांग विवेचन केले.

माणसाच्या सर्व दुःखाचे मूळ कशात असेल तर ते त्याच्या अज्ञानात आहे. किंबहुना अज्ञान हाच माणसाचा एकमेव असा दुर्धर रोग आहे आणि तो नष्ट करण्याचे मुलभूत सामर्थ्य एकट्या शिक्षणाच्या ठिकाणी आहे. महात्मा फुले यांनी हेच उद्दिष्ट समोर ठेवून लोकशिक्षणाच्या कार्यास प्रारंभ केला. माणसाला विद्येचे महत्व समजले तर तो आपोआपच शिक्षणाकडे आकर्षित होईल. म्हणून त्याला प्रथम शिक्षणाचे महत्व आणि त्यापासून होणारे फायदे कोणते आहेत हे समजून सांगणे गरजेचे आहे. हे ओळखून त्यांनी लोकशिक्षणासाठी तशा आशयाची ग्रंथनिर्मिती केली.

शोषितांच्या अंगी चैतन्य निर्माण व्हावे व त्यांनी आपल्या मुला मुलींना शाळेत पाठविण्यास प्रवृत्त करावे. ही जाणीव करुन देण्याच्या हेतूनेच महात्मा फुले शोषितांना शिक्षण घेण्याचे आवाहन करतात. ते फक्त आवाहन करुनच थांबत नाहीत तर शिक्षणापासून होणाऱ्या फायद्याचेही सांगोपांग विवेचन करतात. शेतकरी विद्वान झाल्याबरोबर ते आपल्या खांद्यावरील आसूड टाकून लक्ष्मीस पुढे घालून आपल्या घरी नांदावयास लावण्याकरिता कधीं मागेपुढे पाहणार नाहीत. हा विद्येमुळे होणारा एक फायदा महात्मा फुले ठळकपणे नोंदवितात.

Principal
Shri Saibaba Lok Prabodhan
Arts College,Wadner

ISSN No. 0975-5217

Bhairavi
भैरवी
(दृश्य एवं प्रदर्शनकारी कला की शोध–पत्रिका)

CERTIFICATE OF PUBLICATION

This is to certify that

डॉ. विनोद मारोतराव मुडे
सहयोगी प्राध्यापक – राजनिति विज्ञान विभाग, श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडणेर.
तहसील – हिंगणघाट, जिल्हा - वर्धा.(महाराष्ट्र राज्य) – 442307

For the paper entitled

मानव अधिकार और भारत का संविधान

Volume – 22, No. 02, 2023
in
Bhairavi भैरवी
Impact Factor: 5.1
UGC Care Group 1 Journal

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

Editor-in-Chief

Bhairavi
भैरवी

ISSN No. 0975-5217
(UGC-CARE Listed Group-I)

मानव अधिकार और भारत का संविधान

डॉ. विनोद मारोतराव मुडे
सहयोगी प्राध्यापक – राजनिति विज्ञान विभाग, श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, बडणेर,
तहसील – हिंगणघाट, जिल्हा - वर्धा.(महाराष्ट्र राज्य) – 442307

सारांश (Abstract) :-

मानव अधिकार किसी भी मनुष्य को उसके मानव जाति में जन्म के आधार पर उपलब्ध मूल अधिकार हैं। यह सभी मनुष्यों में अपनी राष्ट्रीयता, धर्म, भाषा, लिंग, रंग या किसी अन्य विचार के बावजूद निहित है। मानव अधिकारों का संरक्षण अधिनियम, 1993 मानवाधिकारों को परिभाषित करता है: "मानवाधिकार" का अर्थ है, संविधान द्वारा प्रदत्त व्यक्ति की जीवन, स्वतंत्रता, समानता और गरिमा से संबंधित अधिकार या भारत में अदालतों में अंतर्राष्ट्रीय बाचाएं और प्रवर्तनीयादेश के लोगों के विकास के लिए मानव अधिकारों का संरक्षण आवश्यक है, जो अंततः राष्ट्रीय विकास को एक पूरे के रूप में ले जाता है। भारत का संविधान देश के प्रत्येक नागरिक को बुनियादी मानवाधिकारों की गारंटी देता है। संविधान के मर्मज्ञों ने आवश्यक प्रावधानों को पूरा करने में अपना सर्वश्रेष्ठ प्रयास किया है। हालांकि, निरंतर विकास के साथ, मानव अधिकारों के क्षितिज का भी विस्तार हुआ है। सांसद अब लोगों के अधिकारों को पहचानने और प्रतिमाओं को पारित करने, प्रावधानों को संशोधित करने और आवश्यकता पड़ने पर आदि में एक महान भूमिका निभा रहे हैं।

प्रस्तावना (Introduction) :-

मानवाधिकार मूलतः मानव जाति को दिए या मिलने वाली अधिकारों से संबंधित है। प्राचीन भारतीय ग्रन्थों में भी इनका प्रमाण मिलता है। अधिकार से उत्पन्न होने वाली कठिनाइयों का शास्त्रकारों ने पूर्वानुमान कर लिया था और इसी कारण उन्होंने त्याग, तपस्या, सहयोग, परोपकार जैसे सदगुणों के आधार पर अधिकार की अपेक्षा कर्तव्य को अति महत्वपूर्ण बताया। प्रत्येक व्यक्ति को सभी प्रकार के अधिकार देने के लिए अपने कर्तव्यों का उचित निर्वाह करना आवश्यक है। मानवीय संवेदना में आज निरंतर कमी आ रही है जिसे वैश्विक स्वीकृति को लुईस टेनकिन नामक विद्वान ने स्वीकार किया है। मानवाधिकारों का विकास और उसकी पृष्ठभूमि पर दृष्टिपात करने पर यह स्पष्ट होता है कि- 'मानव अधिकार वे अधिकार हैं जो व्यक्ति को मानव होने के कारण प्राप्त हैं। इनका आधार मानव स्वभाव में ही निहित है।'

मानवाधिकार का संबंध उन आधारभूत अधिकार और स्वतंत्रता से है जो व्यक्ति विशेष के लिए अनिवार्य हैं। नागरिक एवं राजनीतिक अधिकार; जैसे कि जीवन और स्वतंत्रता का अधिकार, अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता एवं विधिश्री समक्ष समानता तथा सामाजिक, सांस्कृतिक और आर्थिक अधिकार; जैसे कि सांस्कृतिक गतिविधियों में हिस्सा लेने का अधिकार, काम करने का अधिकार एवं शिक्षा का अधिकार इत्यादि, ये ऐसे अधिकार एवं स्वतंत्रताएं हैं जो मानवाधिकार के अन्तर्गत आते हैं। स्वतंत्रता के बाद नागरिकों के व्यक्तित्व के पूर्ण विकास के लिए भारत के संविधान में मौलिक अधिकारों और नीति

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5

संशोधक

वर्ष : ९१ • मार्च २०२३ • पुरवणी अंक ३

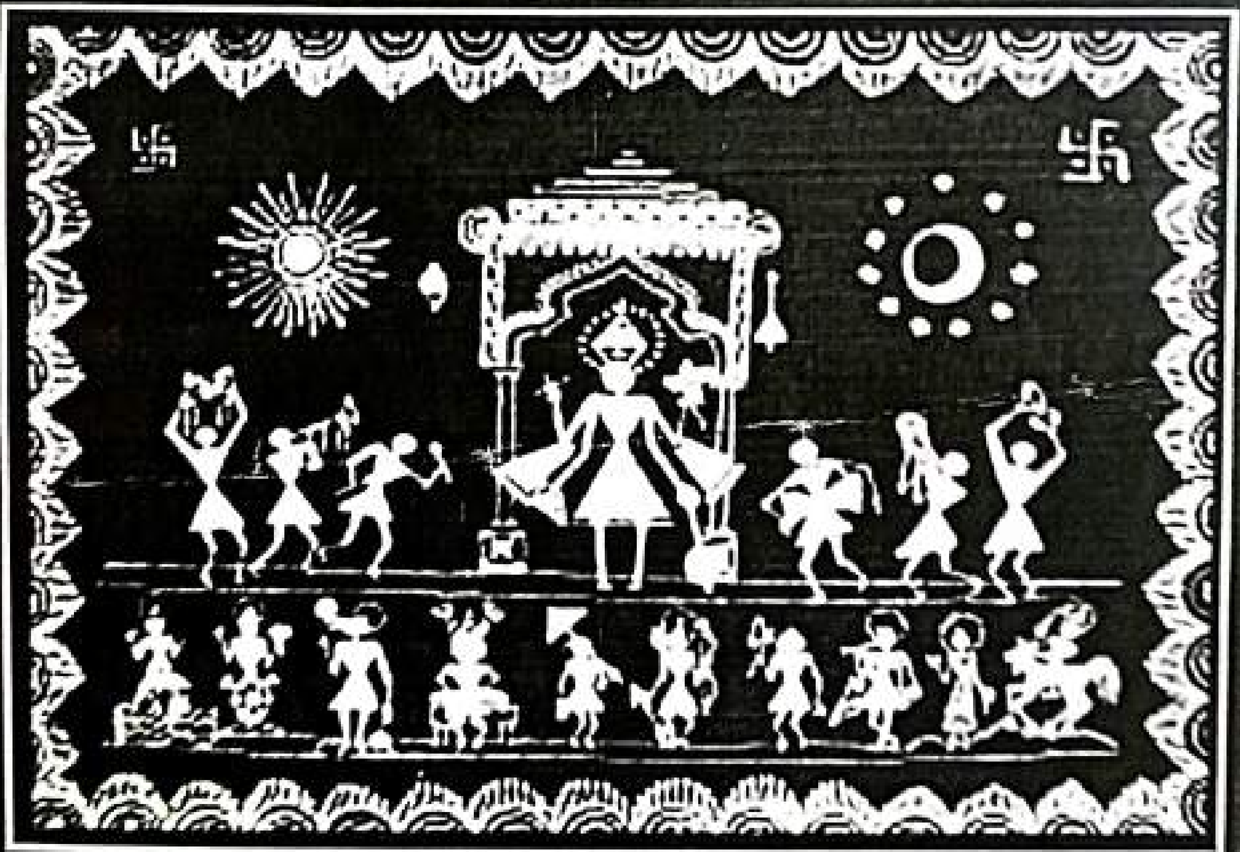

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे.

ISSN No. 2394-5

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांच्या शैक्षणिक कार्याचे ऐतिहासिक विवेचन

- डॉ. एल. आर. कट्टीमनी ---------- १४९

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे स्त्री शिक्षण विषयक विचार व कार्य

- कु. शुभांगी मनोहर आवारी ---------- १५५

राजर्षी शाहू महाराज यांचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य

- प्रा. डॉ. विठ्ठल कल्लाप्पा दळवी ---------- १५९

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांची आपत्ती व्यवस्थापनातील प्रासंगिकता

- डॉ. गणेश पंढरीनाथ भामे ---------- १६३

छत्रपती राजश्री शाहू महाराज यांचे आरक्षण विषयक धोरण: एक ऐतिहासिक अध्ययन

- डॉ. प्रज्ञा कामडी ---------- १७०

छ. शाहु महाराज यांचे शैक्षणिक कार्य : आजची प्रासंगिकता

– सहयोगी प्राध्यापक इंगळे किशोरकुमार मनोहरराव ----------१७५

मागासवर्गीयांच्या मुक्तीतील क्रांतिकारी महानायक राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज : ऐतिहासिक विश्लेषण

– डॉ.निशांत भिमराव शेंडे ---------- १७९

राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्री शिक्षणविषयक विचार

– आरती एन. देशमुख ---------- १८३

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक कार्य आणि जागृति

– डॉ. सचिन ज्ञानेश्वर मोरे ---------- १८७

शैक्षणिक क्रांतीचे अग्रदूत राजर्षी शाहू महाराज : ऐतिहासिक अध्ययन

– श्री. संतोष गोहोकार ---------- १९१

राजर्षी शाहू महाराजांचे समाज परिवर्तनाच्या दृष्टीने अस्पृश्य उद्धाराचे कार्य

– प्रा. कैंगार आप्पासाहेब नामदेव ----------१९४

राजर्षी शाहू महाराजांचे समाजसुधारणा विषयातील स्त्री उद्धाराचे कार्य

– डॉ. गौतम नामदेव हाले ----------१९८

ISSN No. 2394-5990

राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्री शिक्षणविषयक विचार

आरती एम. देशमुख
सहाय्यक प्राध्यापक, गृह अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर
हिंगणघाट, जि. वर्धा
Email ID: deshmukharti494@gmail.com
Mo. 9226183102

गोषवारा :

एखाद्या व्यक्तिमत्त्वाला काळ घडवितो तर काही व्यक्तिमत्त्व अशी असतात जी काळालाच घडवीतात. असेच काही व्यक्तिमत्त्वांपैकी एक म्हणजे राजर्षी शाहू महाराज होय. पूर्वीच्या काळी स्त्रीने शिक्षण घेतल्यामुळे तीला अकाली वैधव्य येईल, ती कुमार्गाला लागेल, पाश्चात्यांची प्रवृत्ती वळावेल अशी त्यावेळी स्त्रियांबद्दलचा समज होता. म्हणून शूद्र आणि अतिशूद्र जातींतील स्त्रियांना शिक्षण देणे हा त्या काळच्या सनातनी लोकांना मोठा भ्रष्टाचार वाटत असे त्यांना शिक्षण देणे म्हणजे देव, धर्म आणि समाज यांच्याविरुद्ध वर्तन करणे होय. शिवाय स्त्री शिक्षण म्हणजे हिंदुधर्मावर भयंकर अत्याचार अशा तऱ्हेच्या सनातन्यांच्या समजुतीमुळे स्त्रियांना शिक्षणाचे दरवाजे बंद होते. सनातनी लोकांच्या या समजाला तीव्र आव्हान करून महाराष्ट्रात प्रथम स्त्रीला शिक्षणाचे दरवाजे उघडून दिले ते महात्मा फुले यांनीच, कारण त्यांना माहित होते की, स्त्री शिक्षण म्हणजे पर्यायाने तिच्या मुलांचे शिक्षण होय. सामाजिक क्रांतीचे एक महत्त्वाचे शस्त्र म्हणून महात्मा फुलेंनी स्त्री शिक्षणाला सुरुवात केली. त्याला पुढे नेऊन जाण्याचे कार्य राजर्षी शाहू महाराजांनी केले. सदर संशोधन पेपरमध्ये राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्री शिक्षणविषयक विचार व कार्यांचा परामर्श घेतला आहे.

बीजशब्द: स्त्री शिक्षण, विषमता, अस्पृश्यता, जातीभेद, व सुधारणा.

प्रस्तावना :

ज्या बहुजन समाजाला राजर्षी शाहू वर्ण वर्चस्वापासून मुक्त करू पाहत होते, त्या समाजातील अर्धी अधिक लोकसंख्या स्त्री वर्गाची होती आणि हा स्त्री वर्ग पुरुषी वर्चस्वाखाली व त्यांनी निर्माण केलेल्या गुलामगिरीखाली पिचत होता. जो बहुजन समाज वर्णवर्चस्व जुलूमापासून मुक्त मिळवू पाहत होता, त्या समाजाने आपल्या घरातील स्त्रियांनाही आपल्या पुरुषी वर्चस्वापासून मुक्त ठेवले पाहिजे, अशी महाराजांची व्यापक सामाजिक दृष्टी होती. या दृष्टिकोनातूनच त्यांनी आपल्या कारकिर्दीत स्त्री मुक्तीसाठी कायदे जारी केले होते. राजर्षी शाहू एक संस्थानिक राजे होते, तर तितक्याच तळमळीचे कर्ते व क्रियाशील समाजसुधारक होते. स्त्री स्वातंत्र्याबद्दल आणि तिच्या विकासाबद्दल केवळ विचारच मांडून थांबले नाहीत, तर त्या विचाराला कृतीची व कार्यक्रमाची जोड त्यांनी दिली. ज्याप्रमाणे अस्पृश्यताविषयक बाबतीत त्यांनी विचार व कार्य अशा दोन्ही स्वरुपाच्या माध्यमातून या संघटनात्मक दृष्टीकोनातून कार्य केले त्याचप्रमाणे स्त्री विकासाबाबत ते आग्रही होते. त्यांनी स्त्री विकासाबाबत एक निश्चित व आग्रही भूमिका मांडलेली होती. त्यांच्या स्त्री विकास या संकल्पनेत स्त्री स्वातंत्र्य, स्त्री उद्धार, स्त्री शिक्षण आणि या सर्व हिंदू समाजातील अनिष्ट प्रथांचे व त्यातून निर्माण झालेल्या समस्यांचे उच्चाटन करण्यासाठी अनेक कायदे करुन तिची अंमलबजावणी करण्याचा आग्रह धरलेला होता.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

१. राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्री शिक्षणविषयक विचार व कार्यांचा अभ्यास करणे.

२. राजर्षी शाहू महाराज यांच्या व्यक्तिमत्वाचे अध्ययन करणे.

संशोधन पद्धती :

सदर संशोधन हे प्रामुख्याने दुय्यम सामग्रीवर आधारीत असून या संशोधनासाठी राजर्षी शाहू महाराज यांच्यावर लिखित साहित्य, विविध पुस्तके, मासिके, शोध प्रबंध, शासकीय प्रकाशने, संदर्भ ग्रंथ इत्यादी साधनांचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

स्त्री शिक्षणविषयक विचार :

नवसमाज निर्मितीसाठी प्रत्येकाला शिक्षण दिले पाहिजे ही समतावादी भूमिका राजर्षी शाहूंनी स्विकारली होती. प्रत्येकाला ज्ञान प्राप्तीचा अधिकार आहे. ज्ञानाशिवाय त्या मनुष्याचा किंबहुना

ISSN: 0974-8946

अनुसन्धान-प्रकाशन-विभागीया त्रैमासिकी शोध-पत्रिका

शोध-प्रभा

(A REFERRED & PEER-REVIEWED QUARTERLY RESEARCH JOURNAL)

Year 48, Issue-2 (January-March) 2023

प्रधानसम्पादक:
प्रो.रमेशकुमारपाण्डेय:

सम्पादक:
प्रो.शिवशङ्करमिश्र:

सहसम्पादक:
डॉ. ज्ञानधरपाठक:

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालय:
नवदेहली-110016

PAPER PARTICULAR	PAGE NO.
THE METAPHYSICS OF EVIL IN JOHN WEBSTER'S THE DUCHESS OF MALFI **Dr Anshika Makhijani**	01
LEADING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOWARDS THE DIRECTION OF INCLUSION AND EQUITY **Dr. Anita Makarand Belapurkar**	04
कथाकार दिवाकर कृष्ण **डॉ. अनिता वाळके**	09
ROLE OF MSME'S IN THE INDIAN ECONOMY - AN OVERVIEW **Vaishali Laxman Patil/Dr. Jayashri Purushottam Sarode**	12
CLOUD COMPUTING'S EFFECTS ON EDUCATION SECTOR **Mrs. Ashwini Paresh Thopte/Mrs. Sameena Jamadar**	19
THE VARIOUS APPROACHES OF UTILITY OF DIGITAL PAYMENTS APPLICATIO IN INDIA **Dr. Charushila Padmakar Thakur**	22
INSIGHTS INTO THE IMPACT OF DIGITAL CURRENCIES (CRYPTOCURRENCIES) ON THE INDIAN ECONOMY **Dr. Hitesh M. Dadmal**	25
नामदेव ढसाळांच्या कवितेतील सामाजिक आशय **डॉ. जगदीश्वर मेश्राम**	31
MULTICULTURALISM IN THE POETRY OF NISSIM EZEKIEL **Dr. Jitendra B. Patil**	34
मूकनायक या वृत्तपत्रातून प्रतिबिंबित होणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार दर्शन: एक ऐतिहासिक विश्लेषण **डॉ. पंकज बा. मून**	38
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION **Dr. Sajjan D. Gaikwad**	44
DEVELOPING METACOGNITIVE SKILLS: PREPARING STUDENTS FOR LIFELONG LEARNING **Dr. Shaikh Wasim**	49

शोध-प्रभा
ISSN: 0974-8946

मूकनायक या वृत्तपत्रातून प्रतिबिंबित होणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार दर्शन: एक ऐतिहासिक विश्लेषण

डॉ. पंकज बा. मून, प्राध्यापक व इतिहास विभाग प्रमुख, श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर हिंगणघाट, जि. वर्धा

सारांश:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी 'मूकनायक' या वृत्तपत्रातून लिखाण करुन सर्व प्रथम प्रबोधनात्मक चळवळीची पायाभरणी केली. मूकनायक हे वृत्तपत्र डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या भावी वाटचालीची दिशा स्पष्ट करणारे होते. त्यांनी मूकनायकात एकूण 14 लेख लिहिले. या लिखाणात त्यांनी मूकनायक सुरु करण्याची उद्दिश्ट्ये, तत्कालीन भारतीय समाजव्यवस्था, बहिष्कृत वर्गाची स्थिती व जातीव्यवस्थेच्या मुळाशी असणारे अर्थकारण त्याचबरोबर स्वदेशीच्या नावाखाली भारतात निर्माण झालेली भांडवलशाही व्यवस्था याचा ऊहापोह केला आहे. ब्रिटिश आगमनाच्या वेळची सामाजिक स्थिती, आर्थिक स्थिती, जहालवाद व मवाळवाद, आधी स्वराज्य की सुराज्य, ब्रिटिषांचे इंग्रजी शिक्षण, बहिष्कृत समाजाचे स्थान अशी ऐतिहासिक मांडणी त्यांनी मूकनायकातून केली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या लिखाणाचा केंद्रबिंदू बहिष्कृत तरुण होता. बहिष्कृत तरुणांमध्ये जागृती करुन संघटन निर्माण करण्यासाठी प्रेरित केले. मूकनायक हे वृत्तपत्र अल्पकाळात बंद पडले असले तरी त्यातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार भविश्यातील चळवळीची दिशा स्पश्ट करणारे होते. मूकनायक या वृत्तपत्रात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व ऐतिहासिक अशा विशयावर लिखाण केले व त्या लिखाणात मांडलेले विचार आजही अपरिहार्यक असून त्यांच्या लेखनातील स्पश्टता व भेदकता काळाचा वेध घेणारी आहे. या सर्व लिखाणातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या व्यक्तिमत्वाचे विविध पैलू अधिक स्पश्टपणे या प्रस्तुत शोधनिबंधातून अभ्यसकांपुढे मांडण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

बीजशब्द: हिंदू धर्म, समाजव्यवस्था, स्वराज्य, सुराज्य, जहाल व मवाळ, जातीव्यवस्था, बहिष्कृत समाज.

संशोधन लेखाची उद्दिष्टे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे 'मूकनायक' या वृत्तपत्रातील लेखात व्यक्त झालेले विचार समाजापुढे आणून त्याच्या विचारांची प्रासंगिकता स्पष्ट करणे.

पूर्व कल्पना

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे मूकनायकातील लिखाण हे बहिष्कृत समाजावर होणाÚया अन्यायाला वाचा फोडणारे होते व बहिष्कृत तरुणांना प्रेरित करणारे होते.

प्रस्तावना

इ. स. 1919 ला साऊथबरो कमिशन पुढे अस्पृष्यांच्या समस्या मांडून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारताच्या राजकारणामध्ये पाऊल टाकले. आपल्या विचाराची बहिष्कृत समाजापुढे मांडणी करण्यासाठी व अस्पृष्यांच्या प्रष्नाला वाचा फोडण्यासाठी एका वृत्तपत्राची उणीव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना झाली व त्यानंतर कोल्हापूर संस्थानाचे राजे राजर्षी षाहू महाराज यांच्या मदतीने 31 जानेवारी 1920 ला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी 'मूकनायक' या पाक्षिकाची सुरुवात केली. आजच्या काळात नावारुपाला आलेली आंबेडकरी चळवळ ही बहिष्कृत हितकारणी सभेच्या स्थापनेपासून सुरु होते असे सर्वत्र मानले जाते. परंतु या चळवळीची पार्ष्वभूमी 'मूकनायक' या पाक्षिकाने तयार केली असे म्हणायला हरकत नाही. 'मूकनायक' या पाक्षिकाच्या माध्यमातून डॉ. अ०ाबेडकरांनी बहिष्कृत समाजाला नवा मार्ग दाखविला. 'मूकनायक' हे वृत्तपत्र अल्पकाळात बंद पडले तरी बहिष्कृत समाजाला जागृत करण्याचा तो डॉ. आंबेडकरांचा पहिला प्र॒यत्न होता हे सत्य आहे. बहिश्कृताना सामाजिक, राजकीय व आर्थिकदृश्ट्या स्वतःच्या पायावर उभे राहण्याची प्रेरणा 'मूकनायक'च्या माध्यमातून डॉ. आंबेडकरांनी निर्माण केली. 'मूकनायक' या वृत्तपत्रातील लिखाणातून डॉ. आंबेडकरांच्या व्यक्तिमत्वाचे विविध पैलू प्रतिबिंबित होतात. प्रस्तुत शोधलेखात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या व्यक्तिमत्वाचा 'मूकनायक' या वर्तमानपत्राच्या संदर्भात शोधन घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

मूकनायकाची उद्दिष्टे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केवळ अस्पृष्य समाजासाठी चळवळ चालवण्याची भूमिका पक्की केली होती. त्यामुळे

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक ।।

पुरवणी अंक ३ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : ३

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

• प्राचार्य डॉ.सुनिल हेळकर • प्रा. डॉ. प्रेमचंद गायकवाड • प्रा. डॉ. गोवर्धन दिकोंडा

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ISSN No. 2394-5990

६०. राजर्षी शाहू महाराजांचे महाराष्ट्राच्या सामाजिक व राजकीय विकासातील योगदान
- प्रा.डॉ.दादासाहेब दामोधर हाके ---------- २४६

६१. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांच्या विचारांची व कार्याची प्रासंगिकता
- डॉ. सतीश खरात ---------- २५२

६२. राजर्षी शाहू महाराज–एक लोक कल्याणकारी राजा
- डॉ. रुपेश एम.मेश्राम ---------- २५६

६३. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि कुंभार समुदाय
- डॉ. रामचंद्र बसंत कुंभार ---------- २६१

६४. छत्रपती शाहू महाराजांच्या काळातील ख्रिश्चन मिशनरी (१८९४–१९२२)
- डॉ. अंबादास क. मंजुळकर ---------- २६५

६५. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज: मानवी हक्क संरक्षक दृष्टा राजा
- प्रा.डॉ.प्रकाश निवृत्ति चौधरी ---------- २६८

६६. राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षण विषयक विचार व कार्य
- प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन ---------- २७४

६७. छत्रपती शाहू महाराजांच्या सामाजिक सुधारणा
- प्राध्यापक निलेश जमदाडे ---------- २७८

६८. छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक आणि आर्थिक कार्य
- प्रा.डॉ.प्रतापसिंह माने ---------- २८१

६९. छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक कार्य
- प्रा.संजय वामन सावळे ---------- २८५

७०. छत्रपती शाहू महाराज यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील कार्याचे योगदान
- प्रा. डॉ. उध्दव मनोहर घोडके, प्रा. अमोल जगन्नाथ चीर ---------- २९०

७१. छत्रपती राजश्री शाहू महाराज यांनी भौगोलिक परिस्थितीला अनुसरुन केलेला विकास
- डॉ. समाधान धर्मा शिंदे, डॉ. उध्दव मनोहर घोडके ---------- २९२

राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षण विषयक विचार व कार्य

प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा
pankajmoon.1982@gmail.com
मो. ९५७९४९५४२७

गोषवारा :

राजर्षी शाहू महाराज हे संस्थानिक तर होतेच पण त्याचबरोबर ते समाजसुधारक होते. महाराष्ट्रात महात्मा फुले नंतर सर्वसामान्य माणसांच्या कल्याणाकरिता त्यांनी कार्य केलेले आहे. त्यांचे शैक्षणिक कार्य हे त्यांच्या शिक्षणविषयक विचारसरणीवर आधारित आहे. राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य अत्यंत प्रभावशाली व क्रांतिकारक होते. शिक्षणाकडे त्यांनी अत्यंत चिकित्सक व सुधारणावादी दृष्टिकोनातून पाहण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. शिक्षण हे एका बाजूने सामाजिक व राष्ट्रीय गरज म्हणून पाहिले, तर दुसरीकडे वैयक्तिक विकासाची गुरुकिल्ली असल्याचे त्यांचे मत होते. पाश्चिमात्य विचारसरणीच्या प्रभावामुळे कदाचित राजर्षी शाहूंचा दृष्टिकोन अशा स्वरुपाचा तयार झाला असावा. त्यांनी आधुनिक शिक्षण प्रणालीचा अंगीकार केला म्हणूनच ते शिक्षणाचा प्रसार करु शकले. राजर्षी शाहूंनी शिक्षण क्षेत्रातील सुधारणांना खास अग्रक्रम व विशेष प्राधान्य दिले होते. प्रस्तुत संशोधन पेपरमध्ये राजर्षी शाहू महाराज यांचे शिक्षण विषयक विचार व कार्याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

बीजशब्द: शिक्षण, विषमता, अज्ञान, शेतकरी व मजूर.

प्रस्तावना :

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांनी सर्वसाधारणपणे हिंदुस्थानातील व विशेषकरुन करवीर संस्थानातील शिक्षणाची वा शैक्षणिक स्थितीचे अवलोकन करीत असतांना ते असे म्हणतात, शिक्षणाच्या बाबतीत आमचा गतकाळ म्हटला म्हणजे इतिहासातील एक अंधारी रात्र आहे. फक्त एकाच जातीने विद्येचा मक्ता घेतला होता. मनू आणि त्याच्या मागून झालेल्या शास्त्रकारांनी त्या त्या वेळच्या ध्येयाला अनुसरुन निरनिराळ्या जातींच्या व्यवहारास बंधनकारक असे निर्बंध रचले, आणि खालच्या जातींच्या लोकांना विद्या मंदिराचे दरवाजे बंद करण्यात आले. त्यांचे स्वतःचे धर्मग्रंथ आणि वेद हे सुद्धा वाचण्याची त्यांना मनाई होती.[१]

आपल्या समाज बांधवापासून दूर जाणारी वा त्यांच्यात अंतर ठेवून वागणारी वा तशी प्रवृत्ती निर्माण करणारी शिक्षण पद्धती त्यांना अभिप्रेत नव्हती असे खालील घटनावरुन दिसून येते. १९१६ मध्ये दिल्ली येथे राजकुमाराची एक परिषद भरली होती, त्यात राजर्षी शाहूंनी एक टिप्पणी पाठवली होती. त्यात राजकुमाराच्या शिक्षणाबद्दल राजर्षी शाहूंनी प्रदर्शित केलेले विचार आजही महाराष्ट्रातील सुशिक्षित उच्चभ्रू समाजाने मनन करण्यासारखे आहेत. संस्थानिकांनी आपल्या मुलांना कोणत्या पद्धतीने व कशा प्रकारचे शिक्षण द्यावे ते ठरवण्याची त्यांना पूर्ण मोकळीक असली पाहिजे. त्यात बाहेरुन प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष हस्तक्षेप होणे इष्ट नाही. राजकुमाराच्या शिक्षणासाठी भारतात जी महाविद्यालये काढण्यात आलेली आहेत, त्यांची व्यवस्था समाधानकारक नाही. या संस्थानात शिक्षण घेणारे राजकुमार आपल्या प्रजाजनापासून मनाने दुरावतात. आपली भाषा, धर्म व संस्कृती याविषयी त्यांना आत्मीयता आणि अभिमान वाटेनासा होतो. पोशाख रितीरिवाज व बोलणे, चालणे यात इंग्रजाचे अनुकरण करुन स्वकियांच्या जीवनसरणीकडे ते तुच्छेतेने पाहू लागतात. पुढील आयुष्यात त्यांना राज्यकारभाराची जी जबाबदारी पार पाडावी लागणार, त्या दृष्टीने त्यांची अशी मनोवृत्ती बनने श्रेयस्कर नाही.[२]

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

१. राजर्षी शाहू महाराजांच्या शिक्षणविषयक कार्याचा अभ्यास करणे.
२. शाहू महाराजांची सर्वांगिण शिक्षण संकल्पना समजून घेणे.

राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य :

राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक विचार लक्षात घेतल्यास असे दिसून येते की, त्यांचे विचार हे मूलगामी व सत्यावर आधारित होते. वास्तविक पाहता बऱ्याच वेळेस व्यक्तिच्या विचारात व प्रत्यक्ष आचारात खूप फरक असतो. जे लोक बोलतात तसे कृतीत आणतील असे नाही. परंतु राजर्षी शाहूंनी

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक १ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : १

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

• प्राचार्य डॉ. सुरेश ढेरे • प्रा. डॉ. नागोराव भुरके • प्रा. निलोफर तांबोळी

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ
सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

५१. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक आणि शैक्षणिक विचार

– प्रा. डॉ. अशोक सटवा माहुरे ---------- २१९

५२. पांडुरंगशास्त्री आठवले: एक मानवतावादी विचारवंत व तत्वचिंतक

– प्रा. डॉ. उमेश अशोक साळुंखे ---------- २२२

५३. महाराष्ट्रातील समाज सुधारक राजर्षी शाहू महाराज यांचे कार्य

– प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन ---------- २२५

५४. समाजसुधारक – लोकशाहीर आण्णाभाऊ साठे

– प्रा. डॉ. माणिक सोनवणे ---------- २२९

५५. भारतातील समाजसुधारक आणि त्यांचे योगदान

– प्रा. डॉ. प्रतिभा रंगराव बिरादार ---------- २३४

५६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर – अस्पृश्यताविषयक विचारांचे समाज परिवर्तनातील योगदान

– प्रा. डॉ. विष्णू बब्रुवान वाघमारे, प्रा. नील जनार्धन नागभिडे ---------- २३९

५७. सर्वोदय विचाराधारित स्वातंत्र्योत्तर कालखंडामधील पर्यावरणवादी चळवळी

– प्रा. पाटील प्रमोद जगन्नाथ ---------- २४४

५८. भारतीय समाजसुधारकांचे धर्मविषयक विचार

– प्रा. शरद अर्जुन वाघ ---------- २४९

५९. बालमजुरी एक सामाजिक समस्या: परिणाम व घटनात्मक उपाय

– प्रो. डॉ. आर. जी. रसाळ, प्रा. शैलेश संजय नळे ---------- २५२

६०. महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे धर्म विषयक विचार

– प्रा. संतोष मारकवाड ---------- २५५

६१. राजर्षी शाहू महाराजांचे अस्पृश्यतांविषयी विचार

– प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण ---------- २५९

६२. राजा राममोहन रॉय यांचे सामाजिक,शैक्षणिक विचार व कार्य एक अभ्यास

– प्रा.अनिल कांबळे ---------- २६४

६३. भारतातील समाजसुधारणा चळवळ

– प्रा.डॉ. कांबळे शिवाजी ईरबा ---------- २६७

ISSN No. 2394-5990

महाराष्ट्रातील समाज सुधारक राजर्षी शाहू महाराज यांचे कार्य

प्रा. डॉ. पंकज वा. मुन
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

गोषवारा :

एखाद्या व्यक्तिमत्वाला काळ घडवितो तर काही व्यक्तिमत्व अशी असतात जी काळालाच घडवीतात. अशाच काही व्यक्तिमत्वांपैकी एक म्हणजे राजर्षी शाहू महाराज होय. इ. स. १८९४ साली कोल्हापूरच्या गादीवर बसलेले राजर्षी शाहू महाराज हे महाराष्ट्रातील एक वादळी व्यक्तिमत्व होय. त्यांनी आपल्या ध्येय धोरणांनी आणि राज्यकारभार करण्याच्या पद्धतीमुळे कोल्हापूर संस्थानच नव्हे तर संबंध महाराष्ट्र आणि भारत देशामधील सामान्य गरीब माणूस स्वाभिमानी जीवन जगण्यासाठी प्रयत्न करु लागला. आपल्या २८ वर्षाच्या कारकीर्दीमध्ये शाहू महाराजांनी केलेल्या कार्यामुळे ते केवळ कोल्हापूरचेच राजे राहीले नाहीत तर अखिल महाराष्ट्र आणि संपूर्ण मानवी समाजाचे, मानवतेचे सम्राट बनले. पददलित आणि बहुजन समाजाच्या गळ्यातील ताईत बनले.

स्वातंत्र्यानंतरच्या साठ वर्षनंतर देखील सरकारला या पददलित बहुजनाच्या विकासासाठी प्रभावी उपाययोजनांची अंमलबजावणी करता येऊ शकली नाही, जी दृष्टी बाळगता आली नाही त्या उपाययोजना शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानामध्ये अमलात आणल्या होत्या. त्या सुधारणा आजच्या काळात नवलाईच्या ठरतात, त्यामुळे शाहू महाराज हे अलौकीक कार्य करणारे महापुरुष होते असे म्हणावे लागेल. प्रस्तुत संशोधन पेपरमध्ये शाहू महाराज यांच्या विविध कार्यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

बीजशब्द: शिक्षण, अस्पृश्यता, जातीभेद, अंधश्रद्धा, सुधारणा.

प्रस्तावना :

राज्यकारभार हाती घेतल्यापासून ते प्रारंभीच्या काही वर्षापर्यंत महाराजाच्या जीवनाचा अभ्यास केला असता, असे स्पष्ट दिसून येते की, महाराजाच्या दत्तविधानानंतर ते राज्यकारभार हाती घेण्यापर्यंत. शिक्षण घेण्यासाठी उत्तरेत राजकोट येथे आणि दक्षिणेत धारवाड येथे गेल्यामुळे त्यांचा महात्मा फुलेच्या विचारांशी संबंध आला नसावा. पुन्हा राज्यकारभार हाती घेतल्यानंतर ते इ. स. १८९९ च्या वेदोक्त प्रकरणापर्यंत महाराजाचे आचरण परंपरागत पद्धतीनेच होते. या काळापर्यंत ते वैदीक कर्मकांडावर विश्वास ठेवणारे होते. कुटुंबात सर्व धार्मिक विधी ब्राम्हणी परंपरेप्रमाणचे होत असत. म्हणजेच महाराजाला स्वतः या समाजव्यवस्थेचा अनुभव आल्यानंतर पददलिताच्या उद्धाराच्या कार्याकडे महाराज अधिक आकर्षित झालेले दिसून येतात.

अस्पृश्य समाजाचा उद्धार करण्याच्या ज्या अनेक उपाययोजना शाहू महाराजांनी केल्या, या समाजाहून भिन्न, पण त्याहूनही अधिक उपेक्षित असा एक मोठा समाज, भटक्या, विमुक्त जातींचा समाज हाही त्यांच्या कनवाळू नजरेतून सुटला नाही. हा एक त्यांनी बहिष्कृतांसाठी केलेल्या थोर कार्याचा विशेष मानावा लागेल. ढोरांशिवाय शेतकऱ्यास मोटेस कातडे मिळणार नव्हते. चांभाराशिवाय पायतण मिळणार नव्हते. मांगाशिवाय मोटेचा नाडा, गुराढोरांना कासरे मिळणार नव्हते आणि महाराशिवाय तर गावची बिगारी कामे होणार नव्हती. म्हणून गावगाड्याने त्यांच्या उदरनिर्वाहाची काही ना काही व्यवस्था लावली होती. अगदी हलक्या दर्जाचे हा असेनात पण बलुत्याचे हक्क दिले होते. त्यांना एक-दोन खणाचे का असेना पण घर होते. अस्पृश्यांना स्पृश्य जातींनी दूर दूर लांब ठेवले असले तरी गावगाड्यातील त्यांचे अस्तित्व व साहचर्य अपरिहार्य म्हणून का होईना पण समाजाने मान्य केले होते.

भटक्या-विमुक्त जातीच्या वाट्याला यापैकी काहीही आलेले नव्हते. या जाती गावगाड्याचे अंग नव्हते. त्यांना स्वतःचे गावच नव्हते. तर त्या गावगाड्यात येणार कशा ? एका गावाहून दुसऱ्या गावी सतत भटकंती करीत राहणाऱ्या या जाती म्हणजे एक वेगळेच जग होते. त्यांचा गावगाड्याच्या संस्कृतीशी काही संबंध नव्हता. या जाती आदिम जमातींचे अवशेष म्हणून वावरत होत्या. एखाद्या स्वतंत्र राष्ट्राप्रमाणे त्यांचे कायदेकानून स्वतंत्र होते. त्यानुसार होणारा न्यायनिवाडाही वेगळा होता. हा न्यायनिवाडा करणाऱ्या त्यांच्या जातीपंचायती स्वतंत्र होत्या. त्यांचा तथाकथित सुसंस्कृत समाजाच्या कायदेकानूनाशी अथवा न्याय व्यवस्थेशी काही संबंध नव्हता.

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक।।

पुरवणी अंक ३ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

- शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : ३

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- प्राचार्य डॉ.सुनिल हेळकर • प्रा. डॉ. प्रेमचंद गायकवाड • प्रा. डॉ. गोवर्धन दिकोंडा

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/–
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/–, आजीव वर्गणी रु. ५०००/– (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे–माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

२४. राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य

- प्रा.डॉ. जवाहर मोरे ---------- ९७

२५. राजर्षी शाहू महाराजांच्या आर्थिक विचारांची प्रासंगिकता

- डॉ. अंकुश तुकाराम करपे ---------- १००

२६. शैक्षणिक व सामाजिक सुधारणांचे प्रणेते : छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज

- प्रा. संपतराव माणिकराव गर्जे ---------- १०५

२७. छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांचा समाजसुधारणेच्या संदर्भातील तत्त्वज्ञानात्मक दृष्टीकोण

- डॉ. उध्दव न. कांबळे ---------- ११०

२८. राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक विचार आणि समाजसुधारणा

- डॉ. उध्दव न. कांबळे ---------- ११४

२९. राजर्षी शाहू महाराज यांचे शिक्षण क्षेत्रातील उल्लेखनीय योगदान

- डॉ. राजेंद्र नामदेव रासकर ---------- ११८

३०. राजर्षी शाहू महाराजांच्या आर्थिक विचारांचा अभ्यास

- डॉ. रेश्मा अणवेकर ---------- १२१

३१. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे सामाजिक विचार आणि कार्य

- डॉ. गणेश एन. बहादे ---------- १२६

३२. सर्वकष सुधारणांचे पुरस्कर्ते राजर्षी शाहू महाराज

- किशोर जनार्दन लांडेपाटील ---------- १३०

३३. छत्रपती शाहू महाराज : सामाजिक क्रांतीचे आधारस्तंभ

- डॉ. विकास विलासराव शिंदे ---------- १३५

३४. राजर्षी शाहू महाराज यांची समतावादी दृष्टी व समकालीन प्रस्तुत

- प्रा. पाटील प्रमोद जगन्नाथ ---------- १३९

३५. मानवतावादी व्यक्तिमत्व – राजश्री शाहू महाराज

- प्रा. डॉ. आनंदा एम. काळबांडे ---------- १४४

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे सामाजिक विचार आणि कार्य

डॉ. गणेश एन. बहादे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा
Email ID: ganeshbahade94@gmail.com
मो. ९०४९६७३१६४

गोषवारा :

भारताच्या सामाजिक इतिहासात सामाजिक विचार मांडून ते अंमलात व प्रत्यक्ष स्वरुपात उतरवण्याच्या दृष्टीने जे कार्य २० व्या शतकात ज्या महापुरुषांनी केले, त्यात राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज हे अग्रगण्य होते. तत्कालीन समाज व्यवस्थेतील जातीवाद, अस्पृश्यता, शिक्षण इत्यादींमुळे भारतीय समाज जीवन या समस्यांनी त्रस्त बनले होते. त्याचे निवारण करण्यासाठी समाज व्यवस्थेच्या वस्तुनिष्ठ आकलनाची व ऐतिहासिक दृष्टिकोनाची आवश्यकता लक्षात घेऊन, राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांची त्या संदर्भातील विचाराची मांडणी त्यांनी केलेल्या त्यांच्या भाषणातून व्यक्त झालेली दिसून येते. एकूणच राजर्षी छत्रपती शाहूंच्या या विचारात समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन असलेला दिसून येतो. आधुनिक समाजाच्या रचनेच्या अभ्यासात सामाजिक विचाराचा आधार घ्यावा लागतो. कारण सामाजिक सत्याचे आकलन त्याशिवाय शक्य नाही. समाजशास्त्रीय विचारातून निर्माण झालेल्या सिद्धांताचा उपयोग भविष्यातील समाजाच्या स्वरुपाच्या आकलनासाठी आवश्यक आहे. या पार्श्वभूमीवर राजर्षी छत्रपती शाहूंचे सामाजिक विचार व कार्यांचा अभ्यास करणे गरजेचे आहे.

बीजशब्द : प्रशासन, शिक्षण, कला, क्रीडा, शेती, उद्योगधंदे, आरोग्य.

प्रस्तावना :

राजर्षी छत्रपती शाहूंची कारकीर्द केवळ कोल्हापूर संस्थानच नव्हे, तर साऱ्या महाराष्ट्राच्या इतिहासाला कलाटणी देणारी ठरली. त्यांच्या ध्येयवादी दृष्टिकोनातून नियोजनपूर्वक केलेल्या बहुविध व सर्वकष सुधारणांमुळे कोल्हापूर संस्थानातील जनतेच्या जीवनावर दूरगामी स्वरुपाचे परिणाम झाले. त्याचबरोबर महाराष्ट्रातील जनतेमध्ये देखील सामाजिक क्रांती घडून येण्यास सुरुवात झाली. राजर्षी शाहूंनी सामान्य जनतेची सर्वांगिण प्रगती विविध मार्गांनी पण ते शक्य तो लवकर साधावी हे ध्येय नजरेसमोर ठेवून राजर्षी शाहूंनी निष्ठापूर्वक राज्यकारभार केला. त्यांनी प्रशासन, शिक्षण, कला, क्रीडा, शेती, उद्योगधंदे, आरोग्य इत्यादी क्षेत्रात आमूलाग्र सुधारणा घडवून आणल्या आहेत. राजर्षी शाहूंच्या प्रेरणेने, प्रोत्साहनाने व अविरत परिश्रमाने महाराष्ट्रात अभूतपूर्व स्वरुपाची सामाजिक परिवर्तनाची प्रक्रिया सुरु झाली आणि महाराष्ट्राचा कायाकल्प घडून आला.

संशोधनाचे उद्दिष्ये :

१) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक कार्याचा आढावा घेणे.
२) राजर्षी शाहू महाराज यांच्या सर्वधर्म समभाव तत्वाचा अभ्यास करणे.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक विचार व कार्य :

प्राथमिक शिक्षण :

राजर्षी शाहू उदामतवादी शिक्षणापासून ते तांत्रिक शिक्षणापर्यंत आणि अस्पृश्यांच्या शिक्षणापासून ते स्त्री शिक्षणापर्यंत दूरच्या नजरेने पाहणारे एक जाणते शिक्षण पुरस्कर्ते व प्रसारक होते. छत्रपती शाहू महाराजांनी केलेल्या सुधारणा वरवरच्या नव्हत्या तर अगदी मुलगामी स्वरुपाच्या होत्या. महाराजांनी इ. स. १९१६ साली कोल्हापूर संस्थानामध्ये प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे आणि मोफत केले. गावातील कोणतेही मुल शिक्षणापासून वंचित राहू नये याची गावातील शाळेच्या मुख्याध्यापकावर जबाबदारी सोपवली. शिक्षणास योग्य वयाच्या मुलांची यादी प्रसिद्ध झाल्यापासून ७ दिवसाच्या आत मुलांच्या आई वडीलांनी आपली मुले शाळेत पाठवावित. ती मुले जर शाळेत आली नाहीत तर अशा मुलांची नावे व त्यांच्या पालकाची नावे त्या शाळेच्या हेडमास्तराने मामलेदारास कळवावित, मामलेदाराने त्यांचे म्हणणे ऐकून घ्यावे व संयुक्तिक उत्तर न दिसल्यास प्रत्येक मुलाबद्दल एक रुपया दंड करावा. अशा प्रकारचे महाराजांनी २१ सप्टेंबर १९१७ ला फर्मान काढले होते. अत्यंत महत्वाची बाब म्हणजे त्या कायद्याची त्यांनी कडक अंमलबजावणी केली. २५ जुलै १९१७ रोजी महाराजांनी मोफत

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

।। संशोधक।।

पुरवणी अंक १ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

• शके १९४४ • वर्ष : ९० • पुरवणी अंक : १

संपादक मंडळ

• प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे • प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा • प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

• प्राचार्य डॉ. सुरेश ढेरे • प्रा. डॉ. नागोराव भुरके • प्रा. निलोफर तांबोळी

✵ प्रकाशक ✵

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

२५. **Indian Government Thoughts and Policies for Ethanol Production and itsimpact on the Indian Economy**

- Prof. Honmane Vanita Vijay ---------- ११५

२६. **Influence of Gandhian Thoughts on Indian English Writing : A study of selected Novels**

- Mrs.Nilofar A.Gani Tamboli ---------- ११९

२७. **Thoughts of Savitribai Phule on Rural Women Education and Empowerment**

- Mrs. Kodam Aruna Govardhan ---------- १२३

२८. **डॉ.राममनोहर लोहिया यांचे स्त्रीविषयक विचार**

- प्रा.डॉ.भुरके नागोराव संभाजी ---------- १२७

२९. **आधुनिक भारताच्या निर्मितीमध्ये महात्मा फुले आणि राजर्षी शाहू महाराजांचे योगदान**

- डॉ. विजय रेवजे ---------- १३१

३०. **महात्मा फुल्यांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान**

- डॉ. कन्नाडे ममता कार्तिक ---------- १३५

३१. **महाराष्ट्राच्या समाज सुधारणातील प्रसार माध्यमांची भूमिका**

- सुनिल कल्याण विधाते, डॉ. प्रदीप महादेव जगताप ---------- १४०

३२. **भारतातील समाज सुधारक महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार**

- डॉ. गणेश एन. बहादे ---------- १४५

३३. **समाजसुधारक महात्मा ज्योतीबा फुले यांचे कार्य**

- डॉ. चंद्रशेखर आर. भेजे ---------- १४९

३४. **महिला सबलीकरण आणि राजर्षी शाहू महाराज**

- डॉ. प्रदीप महादेव जगताप, सुधीर रामचंद्र धोंगडे ---------- १५४

३५. **राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार आणि सध्याची भारताची आर्थिक-सामाजिक परिस्थिती**

- डॉ. युवराज सुरवसे ---------- १५७

३६. **महात्मा फुले यांचा समतावादी विचार**

- डॉ. रविकांत शिंदे ---------- १६०

३७. **महात्मा फुलेंचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य**

- डॉ. रामेश्वर एम. मोरे ---------- १६३

ISSN No. 2394-5990

भारतातील समाज सुधारक महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार

डॉ. गणेश एन. बहादे
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

गोषवारा :

महात्मा फुले यांनी आपल्या लेखनात आणि सत्यशोधक समाजाच्या चळवळीत शिक्षण प्रसाराच्या कार्याला अग्रस्थान दिले होते. दरिद्री शेतकरी व शुद्रातिशुद्र हा ग्रामीण जीवनाचा केंद्रबिंदू त्यांच्या कार्याचा मुख्य वर्ग होता. या ग्रामीण जीवनाच्या केंद्रबिंदूकडे त्यांचे अधिक लक्ष होते. वाढते दारिद्र्य, धर्मभोळेपणा, प्रतिकुल परिस्थितीचे आघात अगतिकतेने सोसत राहण्याची वृत्ती, ब्राम्हणांच्या वर्चस्वाला मान्यता यामुळे हा वर्ग सर्व बाजूंनी नाडला जात होता. या वर्गाला लिहिता वाचता येत नव्हते, हिशोब कळत नव्हते, कायद्याची माहिती नव्हती. त्यामुळे सरकारी अंमलदार व सावकार यांना गरीब निरक्षर जनतेची फसवणूक करणे सहज शक्य होत होते.

मनुनिर्मित समाजव्यवस्थेमुळे शिक्षणापासून वंचित झालेला आणि म्हणूनच अज्ञान अंधःकारात पिचत पडलेला हा दरिद्री शेतकरी इंग्रजांच्या नव्या राजवटीतही हलाखी व दुर्बलतेच्या खाली तसाच दबून होता. याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे त्यांचे अज्ञान, अशिक्षितपणा हेच होय. हे जोतीरावांनी ओळखले होते. पिढयानपिढया निःसत्व व प्रेरणाशून्य जीवनाच्या ठराविक चाकोरीतून या वर्गाला बाहेर काढायचे असेल, धार्मिक, सामाजिक व आर्थिक गुलामगिरीतून त्यांची मुक्तता करायची असेल तर शिक्षणाशिवाय दुसरा मार्ग नाही याची त्यांना पूर्ण जाणीव होती. या शुद्र व अतिशुद्र वर्गाला शिक्षणाची संधी कशी उपलब्ध करून देता येईल. हाच विचार त्यांच्या मनात रात्रंदिवस घोळत होता. त्याचा एक भाग म्हणून त्यांनी या वर्गाला अज्ञानाचे दुष्परिणाम सांगून त्यांना शिक्षणाकडे आकृष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. अज्ञानाचे दुष्परिणाम लक्षात आले की हा वर्ग आपोआपच शिक्षणाकडे आकर्षित होईल, असा महात्मा फुले यांचा त्यामागे गर्भित हेतू होता आणि त्यामध्ये त्यांना बऱ्याच प्रमाणात यशही आलेले दिसते.

बीजशब्दः शिक्षण, सत्यशोधक, जातीव्यवस्था, गरीबी, शिष्यवृत्ती.

प्रस्तावना

महात्मा जोतीराव फुले हे कृतिशील विचारवंत होते. त्यांनी शुद्रातिशुद्रांना आपल्या ग्रंथामधून जसे अज्ञानाचे दुष्परिणाम सांगितले तसेच विद्येमुळे होणाऱ्या लाभाचे स्वरुपही स्पष्ट करुन दाखविले. आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, धार्मिक आदी सर्व प्रकारच्या दास्यत्वातून मानवाची मुक्ती करण्याचे अगाध सामर्थ्य बुद्धीच्या, ज्ञानाच्या, विद्येच्या ठायी आहे हे त्यांनी शुद्रातिशुद्रांना वारंवार निक्षून सांगितले. शिक्षण ही एक शक्ती आहे हे ओळखून या शक्तीचा समाज परिवर्तनासाठी त्यांनी प्रभावी साधन म्हणून वापर केला. यासाठीच त्यांनी ग्रंथलेखन केले. त्यातून शुद्रातिशुद्रांना विद्येचे महत्व आणि त्यापासून होणारे लाभ यांचे सांगोपांग विवेचन केले.

माणसाच्या सर्व दुःखाचे मूळ कशात असेल तर ते त्याच्या अज्ञानात आहे. किंबहुना अज्ञान हाच माणसाचा एकमेव असा दुर्धर रोग आहे आणि तो नष्ट करण्याचे मुलभूत सामर्थ्य एकट्या शिक्षणाच्या ठिकाणी आहे. महात्मा फुले यांनी हेच उद्दिष्ट समोर ठेवून लोकशिक्षणाच्या कार्यास प्रारंभ केला. माणसाला विद्येचे महत्व समजले तर तो आपोआपच शिक्षणाकडे आकर्षित होईल. म्हणून त्याला प्रथम शिक्षणाचे महत्व आणि त्यापासून होणारे फायदे कोणते आहेत हे समजून सांगणे गरजेचे आहे. हे ओळखून त्यांनी लोकशिक्षणासाठी तशा आशयाची ग्रंथनिर्मिती केली.

शोषितांच्या अंगी चैतन्य निर्माण व्हावे व त्यांनी आपल्या मुला मुलींना शाळेत पाठविण्यास प्रवृत्त करावे. ही जाणीव करुन देण्याच्या हेतूनेच महात्मा फुले शोषितांना शिक्षण घेण्याचे आवाहन करतात. ते फक्त आवाहन करुनच थांबत नाहीत तर शिक्षणापासून होणाऱ्या फायद्याचेही सांगोपांग विवेचन करतात. शेतकरी विद्वान झाल्याबरोबर ते आपल्या खांद्यावरी आसूड टाकून लक्ष्मीस पुढे घालून आपल्या घरी नांदावयास लावण्याकरिता कधी मागेपुढे पाहणार नाहीत. हा विद्येमुळे होणारा एक फायदा महात्मा फुले ठळकपणे नोंदवितात.

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

|| संशोधक ||

पुरवणी अंक १ – मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

- शके १९४४
- वर्ष : ९०
- पुरवणी अंक : १

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- प्राचार्य डॉ. सुरेश देरे
- प्रा. डॉ. नागोराव भुरके
- प्रा. निलोफर तांबोळी

*** प्रकाशक ***

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-
वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने 'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ISSN No. 2394-5990

१४. भारत सासणे यांच्या दीर्घकथा साहित्यातील समूहनिष्ठा
- डॉ. अशोक भक्ते ---------- ६३

१५. स्त्री–पुरुष असमानता – एक लिंगभेद व विविध दृष्टिकोन
- डॉ. चंद्रशेखर आर. भेंजे ---------- ६८

१६. महाराष्ट्रातील भिल्ल आदिवासी जमातींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास
- डॉ. गणेश एन. बहादे ---------- ७२

१७. घनकचरा प्रदूषण – कारणे, परिणाम व उपाय
- प्रा. डॉ. जया एस. सवाईथूल ---------- ७६

१८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे गोलमेज परिषदेतील कार्य आणि महारेतरांची भूमिका
- डॉ. सूर्यकांत महादेवराव कापशीकर ---------- ८२

१९. गडचिरोली जिल्ह्याच्या ग्रामीण भागात सन २०२२ मध्ये उच्च व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षणाच्या उपलब्धतेचा मागोवा
- प्रा. डॉ. राजेश पी कांबळे, श्री किशोर नुकुंद्र बागडे ---------- ८७

२०. पूर्व नागपूरातील जेष्ठ नागरीकांची कौटुंबिक व सामाजिक अभिरूची: एक अध्ययन
- डॉ. क्षमा डी. चव्हाण ---------- ९०

२१. रामचंद्र गणेश कानडे आणि हैदरअली : एक ऐतिहासिक अध्ययन
- डॉ. चंद्रशेखर तु. क्षीरसागर ---------- ९७

२२. जागतिक महामारीनंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेत सुधारणा
- डॉ. लिलाधर खरपुरिये ---------- १००

२३. भारतीय राष्ट्रवादाच्या उदयात महाराष्ट्रातील वृत्तपत्रांचे योगदान : ऐतिहासिक अध्ययन
- डॉ. माधुरी प्र. पाटील ---------- १०३

२४. रा. रं. बोराडे यांचे ग्रामीण जीवनाला अधोरेखित करणारे कादंबरी लेखन
- डॉ. महेश बी. जोगी ---------- १०७

२५. रमाई आवास योजनेतील लाभार्थ्यांच्या सामाजिक स्थितीचे अध्ययन
- डॉ. राजेश पी कांबळे, प्रा. माया ई. डकाहा ---------- १११

२६. गडचिरोली जिल्ह्यातील आदिवासी लोक घेत असलेले अन्नपदार्थ व त्यातील पोषक घटक आणि औषधी गुणधर्म
- मिनाक्षी दादाजी नागदेवते, डॉ.माधूरी ना. कोकोडे ---------- ११४

२७. ग्रामिण विद्युतीकरणात वसंतराव नाईक यांचे योगदान
- प्रा. डॉ. मोतीराज रामदास चव्हाण ---------- १२०

महाराष्ट्रातील भिल्ल आदिवासी जमातींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास

डॉ. गणेश एन. बहादे
श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा

सारांश :

भारतीय समाज व्यवस्थेतील एक महत्वाचा समाज घटक म्हणजे आदिवासी समाज होय. विकासाच्या प्रक्रियेत समाजाच्या एखाद्या घटकाच्या समस्यांकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही. भारतात स्वातंत्र्यापासून आदिवासी समाजाच्या विकासाच्या संदर्भात वेळोवेळी निर्णय व योजना सरकारकडून घेण्यात येतात. तरीही आदिवासी यांच्या समस्या ह्या ग्रामीण भागात मोठ्या प्रमाणात आढळून येतात कारण बऱ्याच वेळा सरकारच्या योजना ग्रामीण भागातील आदिवासींपर्यंत पोहचत नाहीत किंवा आदिवासींची ग्रहणक्षमता अपुरी पडते प्रस्तुत शोध निबंधात महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात राहणाऱ्या आदिवासी भिल्ल समाजाच्या सामाजिक समस्यांचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केला आहे. शोधनिबंध तयार करताना दुय्यम साधन सामग्री वापर केला आहे. आदिवासी भिल्ल समाजात आजही सामाजिक, आरोग्य, शैक्षणिक व आर्थिक समस्या ह्या बऱ्याच प्रमाणात आढळून येतात. कोणकोणत्या समस्या आदिवासींना आहेत याचा आढावा सदर शोधनिबंधामध्ये घेण्यात आलेला आहे.

बीज संज्ञा : आदिवासी, अंधश्रद्धा, योजना, संविधान व अज्ञान.

प्रस्तावना :

जगाच्या बहुतेक सर्वच भागात आदिवासी जमात आहे. विषेशतः अमेरिका, आशिया व आफ्रिका खंडामधील देशांमध्ये आजही आदिवासी मोठ्या संख्येने आढळून येतात. युरोपमध्ये त्यांचे फार झपाट्याने आधुनिकीकरण झाल्याने आज युरोपमध्ये आदिवासी जमात म्हणून ओळखणे कठीण झाले आहे. भारतामध्ये सुद्धा आदिवासी जमातीची लोकसंख्या मोठ्या प्रमाणात असून ते संपूर्ण भारतभर पसरलेले आहेत.

नदीतील बेटाप्रमाणे समाज जीवनाच्या मुख्य प्रवाहापासून हा समाज अजूनही अलिप्त आहे. इतर समाज व आदिवासी जमाती यांच्यामधील अंतर केवळ भौगोलिक नसून मुलतः आर्थिक व सांस्कृतिक स्वरुपाचे आहे. लोकशाही राज्य हे सर्व लोकांचे राज्य असल्यामुळे आदिवासी आणि इतर समाज यांच्यातील हे आर्थिक व सांस्कृतिक स्तरावरील अंतर कमी करणे आज आवश्यक झाले आहे. आर्यांच्या आगमनापूर्वी भारतातील मूळनिवासी असलेल्या विविध आदिवासी जमातींचे वास्तव्य हे सखल भागात होते. परंतू आर्यांच्या आगमनानंतर त्यांच्याशी होत असलेल्या संघर्षामुळे आदिवासींना जंगल दऱ्याखोऱ्यांचा आश्रय घ्यावा लागला. आदिवासींच्या जंगलामध्ये वास्तव्य करण्यायोग्य व शेती करण्यायोग्य जागेवर आर्यांनी ताबा मिळविला आणि सुखी संपन्न असलेल्या आदिवासींच्या वाट्याला विपन्नावस्था आली. आज आदिवासी जमाती विशिष्ट भुप्रदेशात त्यांच्या समोरील विविध समस्यांचा सामना करुन खडतर आयुष्य व्यतीत करतांना दिसून येतात.

महाराष्ट्रात आदिवासींच्या एकूण ४५ जमाती आहेत. सन २०११ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रामध्ये अनुसूचित जमातीची एकूण लोकसंख्या ८,५७७,२७६ आहे. यापैकी भिल्ल, गोंड, महादेव कोळी, वारली, कोकणा आणि ठाकूर यांची एकत्रित संख्या महाराष्ट्रातील एकूण आदिवासींच्या ७३.३ टक्के एवढी आहे. भिल्लांची संख्या सर्वात जास्त म्हणजे २१.२ टक्के, त्यानंतर गोंड १८.१ टक्के, महादेव कोळी १४.३ टक्के, वारली ७.३ टक्के, कोकणा ६.७ टक्के आणि ठाकूर ५.७ टक्के अशी लोकसंख्येची विभागणी आहे. महाराष्ट्रात एकूण १९ आदिवासी जमाती अशा आहेत ज्यांची संख्या १००० पेक्षाही कमी आहे. देशाच्या आदिवासी लोकसंख्येच्या ५.१ टक्के आदिवासी हे महाराष्ट्रात आहेत.

आदिवासीच्या व्याख्या :

भारतीय संविधानात आदिवासींना अनुसूचित जमाती असे संबोधले आहे. भारतीय संविधानातील कलम ३४२ (१) नुसार राष्ट्रपतींना कोणत्याही राज्याच्या संघ क्षेत्राच्या बाबतीत आणि ते राज्य असेल तर त्यांच्या राज्यपालांचा विचार घेतल्यानंतर जाहीर अधिसुचनेद्वारे त्या राज्यात किंवा जनजातीय समाज यांचे भाग किंवा गट निर्देशित करता येतील. आदिवासी अथवा आदिम समाज या नावाने संबोधल्या जाणाऱ्या या वर्गाला अनेक अभ्यासक, विचारवंत आणि प्रशासक यांनी विभिन्न

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

• वर्ष : ९१ • मार्च २०२३ • पुरवणी अंक १

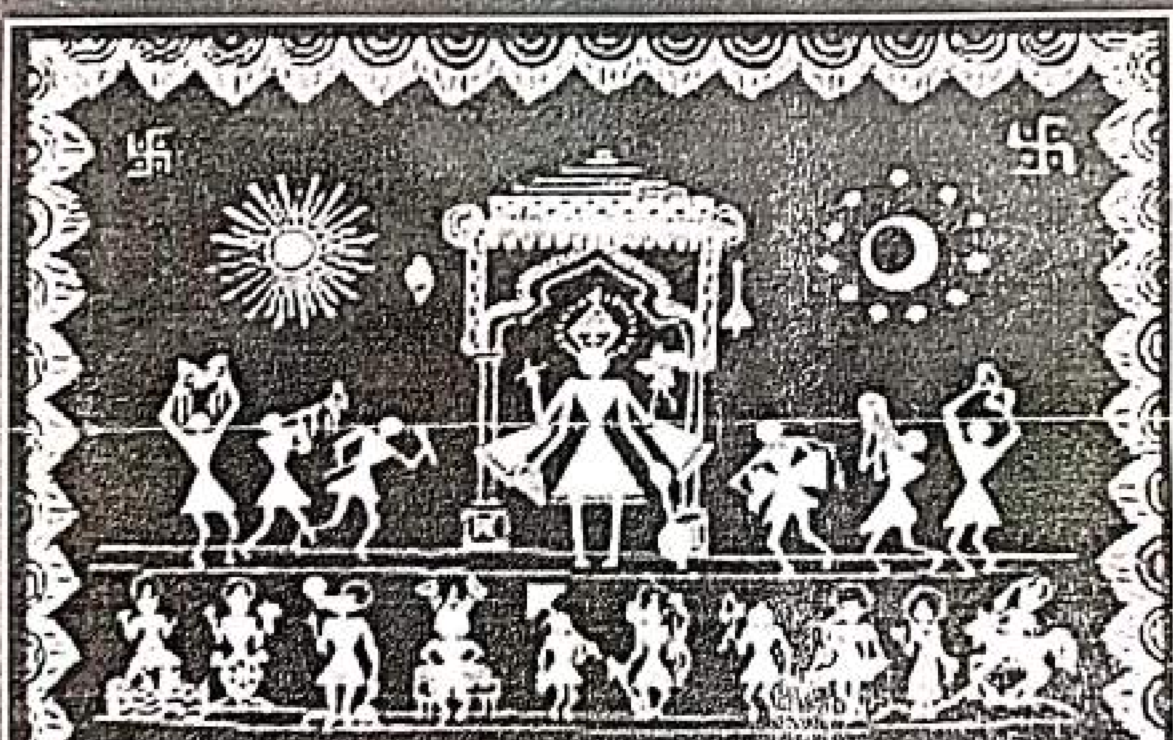

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

अनुक्रमणिका

१. Educational Thoughts of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaja
- Dr.Anand D. Shinde ---------- ९

२. Contribution of Bhausaheb Hire in the economic and social spheres; An Analytical Study
- Dr. Ghuge Sunil Balu ---------- १३

३. Agriculture Policy of Veteran Social Reformer Mahatma Jyotirao Phule
- Bhunje Sonal Shashikant ---------- १८

४. Sir Syed Ahmad Khan as a Social Reformer
- Dr. Ahmad Shamshad ---------- २२

५. Educational Thoughts of Social Reformer in India
- Dr. Pandit Sambhaji Waghmare ---------- २६

६. *Socio-Economic Reforms of Scheduled Caste Communities in Assam, India*
- Dr. Diganta Kumar Das ---------- ३२

७. Swami Vivekanand - an Educational Reformer
- Dr. Jadal Madhukar Markandeya ---------- ३८

८. Mahatma Phule, Rajarshi Shahu Maharaj and Dr. B.R.Ambedkar's Views on Emancipation of Women
- Dr. Suresh Vishvanath Waghmare, Dr. Nalini Avinash Waghmare ---------- ४३

९. Literary Works Of Dr. Babasaheb Ambedkar
- Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande ---------- ४८

१०. Mahatma Gandhi's Political Journey and Role of Religion
- Dr. Phad Bibhishan Rokdiba ---------- ५१

११. Forest Product Service co-operatives in Kolhapur and Sangli District of Maharashtra with Special Reference to category and Language
- Dr. Pratibha S. Gaikwad ---------- ५६

१२. Raja Ram Mohan Roy's Contribution in Social Reforms in India
- Dr. Rama Achyut Pande ---------- ६०

LITERARY WORKS OF DR. BABASAHEB AMBEDKAR

Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande
Head, Department of English, Assistant Professor,
Shri. Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner,
Tah. Hinganghat, Dist. Wardha (M.S.)
niteshtelhande@gmail.com, Mobile No. - 7798075486

Abstract :

The Present Research Topic is selected to study the literary work of Dr. Babasaheb Ambedkar. Also, it is detail study of his books. It is selected to bring out, how his books are important untouchable perspective where understand caste discrimination. Dr. Babasaheb Ambedkar. worked Dalits people. He observes alienation, outsider, meaninglessness and ghetto life of Dalits. It tries to research works of Dr. Babasaheb Ambedkar to show miserable condition of Dalits people and they do not appropriate right in the society. The discrimination was seen in having priority housing, jobs, education and political power to only upper caste people. This paper studies the every nexuses of his works. Need of research paper, people should read and interpret his books and understand the main theme of its. Really his works are so necessary for future human being for living good life, which is depicted through this research paper. In fact, this is a resume of the research and contributes in the field of research studies.

Key Words: Work, Literary, Discrimination, Caste, Hinduism, Untouchable.

Introduction :

Dr. Babasaheb Ambedkar's lifespan is 14/04/1891– 06/12/1956, who was an Indian Jurist, Writer, Economist, Social Reformer and Politician, who inspired the Dalit Buddhist movement and campaigned against social discrimination towards the untouchables (Dalits). The purpose of this article is brief introduction of Dr. Babasaheb Ambedkar's works means books. Students should know the books of him and they should read these books.

He wrote books following;

- Annihilation of Caste
- The Budha and His Dhamma
- Who Were the Shudras?
- What Congress and Gandhi Have Done To The Untouchables
- Riddles in Hinduism
- Pakistan or The Partition of India
- The Untouchables Who were They and Why They Became Untouchables
- States and Minorities
- The Evolution of Provincial Finance in British India
- The Problem of the Rupees: Its Origin and Its Solution
- Which way to Emancipation?
- Federation versus Freedom
- Rande, Gandhi and Jinnah
- Communal Deadlock and a Way to Solve It
- The Cabinet Mission and the Untouchables
- Maharashtra as a Linguist Province
- Dictionary of Pali Language
- The Pali Grammar

Also, he was chairman of the Drafting India's Constitution Committee, and he wrote the Constitution of India within 02 years 11 months and 18 days.

'Annihilation of Caste' is an undelivered speech written in 1936. He fought against the